

GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU TERMİNOLOJİSİ

KAYNAK:

Metin And, Geleneksel Türk Tiyatrosu, İstanbul 1985.

◉ A ◉

Acem : Karagöz'de Anadolu dışından gelen tipler içinde yer alır. İran'dan ya da Azerbaycan'dan gelir, varlıklıdır. Eli açık, gönlü yüce, mübalağacı ve şiire düşkündür. Ya halı tüccarı, ya tömbekici, tefeci ya da antikacıdır. Çoğu kez adı Cabbar Ağa, Gaffar Ağa, Mirza Sarfirazoğlu vs.dir. Giyimi şöyledir: Bir pantolon, beyaz mintan, boyu diz kapağına kadar bir şal entari, belinde beyaz kuşak, başında acem papağı, arkasında lacivert ya da siyah cübbe. (And, 480)

Ali Fattik : Halkının çoğunluğu Alevi olan Pınakapan (Erzurum/Aşkale) köyünde uzunca bir hazırlıktan sonra oynanır. Oyunun başında ayı ile bakıcısı, arkalarında ötekiler el ele tutuşarak oynarlar. Ayı homurtular çıkarır. İki bar oyunundan sonra Ali Fattik oyunu başlar. Oyun ikiye ayrılır. Birincisi 'Deve', ikincisi 'Ayı' oyunudur. Deveci deve üzerinde karısıyla gelir. Deve başıyla sağa sola vurur. Eşkuya, devecinin önünü keser. Eşkuya ile deveci arasında bir söyleşme başlar. Eşkuya, deveciden karısını aşağıya indirmesini ister. Eşkuya deveciye vurur, deveci yere serilir, deve çöker, üzerindeki kadın inip devecinin ölüsüne ağlar. Gelin ağlamasını sürdürürken kâtip ev sahiplerinden alacağı erzakı yazmaya başlar. Erzak üzerine söyleşmeler olur. Sonunda deveci dirilir, kâtip ev sahibinden aldığı unu ambara verir. Gelin 'Bu ağa bin panginot verdi, seni ölümden kurtardı. Çok şükür

olsun' der. Gelin yeniden deveye biner giderler. Bundan sonra davul zurna ile ayı ve öteki oyuncular bar oynarlar. Oyunun bir yerinde, ayı düşüp ölür. Ayı bakıcısı ayının açlıktan öldüğünü söyler, hamur ister. Ayı hamuru yiyince dirilir, herkes bu dirilmeye sevinir, yeniden topluca oynanır. Oyuncular bunu her evin önünde tekrarlayıp yiyecek toplarlar. Sonunda toplanan yiyecek topluca yenilir. (And, 170)

Alo ile Toso : Tunceli köylerinde oynanan oyunda Adana'ya çalışmaya gidecek, biri kekeme ve saf iki arkadaşın trendeki acemiliklerini canlandırmaktadır. (And, 85)

Ana Ben Evlencem : Tunceli'nin Tozkoparan köyünde oynanan oyunda Ali ile Veli adlı iki arkadaş, çocukları olunca bunları birbirleriyle evlendirmeye söz verirler. Ali'nin üç erkek çocuğu, Veli'nin bir kızı olur. Ali'nin ölümünden bir hafta sonra büyük oğlan Veli'nin kızını ister. Ancak Veli kızını vermez. Oğlanın annesi ister, o da başarılı olamaz. Ortanca oğlan da kızı alamaz. Çünkü isteyişleri görgü kurallarına uygun değildir. Küçük oğlan istemesini bildiği için ona olumlu cevap verilir. (And, 85)

Ana ile Kız : Tunceli'nin Pertek ilçesi köylerinde müzik eşliğinde söyleşmeli olarak oynanan bir oyundur. Bir ana ile kızının tartışmasını canlandırır. (And, 84)

Aptal Oyunu : Oyunda birisi ceketinin kollarına uzun bir ağaç takar, bu ağaca ceketin yakasından ucu çıkmak üzere dikey bir ağaç bağlanmış ucuna bir şapka geçirilmiştir. Ceketin sahibi bir koluyla bu ceketin koluna dikey bir biçimde ağacı tutar, ikincisi aptal olmuştur. Canlı adam köylüden öküz verilmesini, ekin ekmek istediğini söyler. Orada bulunanlardan biri öküz olur, fakat türlü huysuzluklar çıkarır, koşuma gelmez. Adam aptalın yardımını bekler, ondan da yardım görmez. Sonunda öküz koşuma gelir; fakat cansız adamla kavga büyür, yerlere yuvarlanırlar, sonunda üstü çıkar, şapkasını düşürür, cansız adamın biçimi bozulur oyun da biter. (And, 64)

Ara Muhaveresi : Karagöz'de fasıla başlamadan önce muhavereyi uzatmak için kullanılır. Konu bakımından muhavere bölümünde olduğu gibi bu da fasıldan bağımsızdır. Bazen bu muhavereye üç, dört kişinin katıldığı olur. Bazı ara muhaverelelerinin adları şunlardır: Arap Köle, Çiğerci, Hamhum, Hacivat'ın Kızı, Havuz, Neresi Yenir, vs. (And, 321)

Araba Kuklası / Uzunburun : Çankırı köylerinde görülen oyunda dört tekerlekli bir at arabasının içine kuklacı yatar, üstüne kilim örtülür, araba renkli kağıtlarla süslenir. Kuklaların boyu, 50-60 santim arasındadır. İki de kadın kılığındadır, mavi üç etek, kırmızı salta giyerler. El yerine kuklacının parmaklarına dizlerine bağlı Arap araya girer. (And, 164)

Araba Oyunu : Kütahya, Afyon ve Uşak'ta oynanan oyunda el ele tutuşulur, bir halka yapılır, ezgi ile günlük işler, özellikle ekin ekmek, biçmek, buğday toplamak,

değirmende öğütme, hamur yoğurma yansılır. Yağmur yağdırma ile baharın gelişinin kutlanması da buraya girer. (And, 141)

Aragoz : Mısır'da Türk etkisiyle ve Türk Karagöz'ünden bozma olup, kuklacının yardımcısına verilen addır. Bunlar seyirciler arasında kuklalarla konuşurlar. (And, 257)

Arap : Karagöz'de Anadolu dışından gelen tipler içinde yer alır. İki türlü olur. Ak Arap, Kara Arap ya da Zenci. Ak Arap çoğu kez Suriye, Şam, Beyrut, Akabe, Yafa, Halep, Bağdat, Basra'dan gelir. Uğraşları arasında Mekke kınası tüccarlığı, kahve dövücülüğü, kestane, baklava, fıstık satıcılığı, kökçülük, devecilik vardır. Adı Hacı Fettah, Ebul Hasan, Hacı Fıfış vs dir. Giyimi şöyledir: Arabes gömlek, kırmızı şalvar, belinde silahlık, başında kefiye, ayağında çarık. Zenci Arap'ın adı ise mercan Ağa'dır. Arapça kelimeler kullanır. Aptaldır, zor anlar. Halayık, uşak ya da lala olur. (And, 480-481) Arap tiplmesi Anadolu seyirlik köylü oyunlarının çoğunda karşımıza çıkmaktadır. Ankara'da oynanan bir oyundan önce Arap'ın hazırlanışı ve oynayışı şu şekildedir: Arap olacak yüzünü karaya boyar, gözlerinin çevresine un sürer, başına kara yemeni örter, üzerine ak sarık dolar, dilini, dudağını ala boyar, gözlerini büyülterek ağzını eğe eğe dilini çıkarır, parmaklarını bir yandan bir yana sallayarak oynar. Arkasına kambur diye sırtına bohça sarılır, üstüne aba giyer, eline def alır, hem defi çalar, hem oynar, hem de özel türküsünü söyler. Arap tipini Karagöz'den ve köy seyirlik oyunlarından başka Ortaoyunu'nda da görmek mümkündür. (And, 66-67)

Arap Oyunu : Oyunun farklı bölgelerde farklı oynanış biçimleri vardır. Bunlardan birkaçı burada verilecektir. İlk olarak Gaziantep'e bağlı Yavuzeli ilçesinin Kaleobası ve Saraymağara köylerinde düğünlerde oynanan oyunda Arap, bedeninin görünen yerlerini siyaha boyamış, siyah bir post giymiş, elinde tüfeği vardır. İhtiyar beyaz sakallıdır, yüzü un ile aklaştırılmıştır. Sırtına beyaz post giymiştir. Kız ve iki kişiden yapılan bir at bulunur. Kız ata biner, yaylaya göç etmektedir. Arap atın başını çeker, kıza sarkıntılık eder. İhtiyarla Arap kız için kavga ederler. Kız ikisine de yüz verir. Arap ihtiyarı öldürür, kız ağlar, ağıtlar söyler, seyirciler de bu üzüntüye katılırlar, düğün sahibi ihtiyarın ağzına para koyunca ihtiyar dirilir, neşeyle halay çekilir. Ölü oyunu olarak da biline başka bir Arap oyunu da şöyledir: Oyunda üç önemli kişi vardır. Bunlar Arap, Koca ve Gelindir. Arap yüzünü ve ellerini isle boyamıştır. Göğsünü ve sırtını şişirmiştir, başında koyun postundan yapılmış bir başlık, elinde değnek ya da tüfek vardır. Koca ise ak sakallı bir yaşlıdır, başında ak, iri bir başlık, arkasında ak bir post bulunur. Gelin ise kadın kılığına girmiş bir erkektir. Üçü ortaya gelir, başta yaşlı adam, gelin ve Arap, ayrıca deve ve tilkiler de bulunur. Girişte Arap deveci olur, gelin deveye biner, yaşlı da onu yanı sıra yürür. Göç ederlerken Arap geline sarkıntılık etmeye başlar, yaşlı adamlar aralarında kavga çıkar. Gelin yerine göre her ikisine de yüz verir. Arap yaşlı adamı öldürür. Kadın ölünün üstüne kapanır, ağıtlar söyler, genelde acıklı bir hava seyircileri de etkiler. Seyirciler ya da kadın, ölünün ağzına kuru yemişler koyarlar, kimi kez de para. Ölü ağır ağır dirilmeye başlar. Herkes buna sevinir, bir eğlenti dalgası eser. Oynanır, gülünür, söylenir. Yine Gaziantep'e bağlı Oğuzeli ilçesinin Tılbaşar ve Yenice köylerinde oynanan Arap oyunu da şöyledir: Oyun iki kişilik bir oyundur. Bunlardan yaşlı olanı Arap'tır. Sakalı siyah,

bedeninin görünen yerleri siyaha boyanmıştır, siyah bir post giymiştir, sırtına bir yastık koyup kambur olmuştur, başında sarık vardır, bir sopaya bir ip bağlanarak yapılan çatıyı tüfek gibi omzuna asar, elinde bir sopa bulunur. Oyunun diğer kişisi ise bir kızdır. Orta yerdeki halaydan ayrı olarak Arap ve kız oynarlarken bir iki genç kıyı kaçırmak ister, Arap engel olur, onları sopayla kovar, bu bir kez daha yinelenir, bu kez gençler kıyı kaçırlar. Arabı döverler. Gençler kıyı aralarına alarak birinci halayın içinde ikinci bir halay tutarlar, Arap da onlara üzgün üzgün bakıp oradan ayrılır. Oyunun Fethiye'de oynanan şekli şöyledir: Oyunda Arap, Dede, Gelin ve Şeytan bulunur. Arap bedenini isle karaya boyar. Dede ak sakal taka, saçlarını una boyar. Vurulduğu zaman acımaması ve kambur olmak için beline minder koyar. Arap bacaklarının arasında bir değnek bulundurur. Bir erkek gelin kılığına girer, bir başkası da Şeytan olur. Arap oynarken Şeytan gelini saklar, Arap bunu anlayınca değneğini sallayarak Şeytan, Dede ve halka saldırır. Arap hem oynar, hem gelini arar. Sonunda gelin bulunur, dördü oynar. Gelin bir daha kaçırlır. Oyunun bir çeşitlemesinde deve de vardır. Oyun utançlamalı olduğu için pek oynanmamaktadır. Güney Türkmen oymaklarında Barak ve Elbeyliler arasında oynanan Arap oyunu da şöyledir: Delikanlılar düğünlerde iki kısma ayrılırlar, bazıları Arap olur, bazıları Türk, davul eşliğinde ateş çevresinde oynayan Araplar, Türkler saldırıya geçince kaçar, meydanı Türkler tutar, bu defa Araplar saldırıya geçerler, oyun böylece kaçıp kovalamayla kızıdır. Türkler havaya silah boşaltırlar. Araplar o sırada birbirlerine düşerek aralarında dövüşür, ağlaşır, birbirlerinin yüzlerine tükürerek Arapça'ya benzetererek mersiye okurlar. Bu sırada Türkler saldırıya geçerek hepsini bağlar ve ceza olarak ne istiyorlarsa bunun için söz alınır. Oyunun İçel'de oynanan başka bir şekli de şöyledir: Oyunda

bir iki kişi zeybek olur, bir iki kişi de yüzlerini karaya boyar Arap olurlar. İki kişi de kadın kılığına girer. Arapların boynuna birer eşek torbası takılır, çekmekte oldukları eşeğe torbadan saman yedirirler, Arab'ın birisi eşeğe biner, öteki eşeği çeker, birisi Arab'ı itip eşekten düşürür, halk gülüşür, Araplar kadınlara saldırır, zeybekler bıçaklarını çekip Araplara saldırır, onlar kaçıp yeniden gelirler, oyun böylece sürer. Silifke'de oynanan oyunda Arap kızlarını kaçıran efeleri arar, kızları kaçıranın oymak ağası olduğu anlaşılır. Suçlunun boynu vurulur, derisi yüzölür. Oyunda bir de kadın vardır, yargılamayı yürütür. Arab'ın elinde şişirilmiş bir tulum bulunur. (And, 98, 102, 110-111, 69, 114)

Arap ve Kız Kaçırma : Aksaray'a bağlı Cimeli Yeniköy'de oynanan oyun üç ayrı oyunun karışımından oluşmuştur. Oyunu 12 kişi oynar. Tarlasına burçak eken adam hiç ürün alamaz, minareye çıkarak köy halkına artık bir daha burçak ekilmemesini söyler. İmam burçakçıyı minareden indirir, birlikte düğünde sarhoş olurlar. İmamla köylüler Arap ve Kız Kaçırma adlı oyunu oynarlar. Burada oyun bu konudaki oyunlar gibi gelişir. Üçüncü bölümde kızları kaçırılan baba, kızları için başlık parasının pazarlığını yapar. Oyunda Arap ve Köse, ak ve kara karışıklığı belirtecek yollu giyinip boyanmışlardır. (And, 140)

Arnavut : Karagöz'de Anadolu dışından gelen tipler içinde yer alır. Dürüst, mert ve sayı bilmeyecek kadar cahildir. Eziç vermekten hoşlanır, çabuk öfkelenir, ataktır. Onun için öldürmek olağan işlerdendir; kabadayılık taslar fakat sıkıya gelince kaçır. Heceleri kekeler gibi çoğaltarak ve vurgulayarak konuşur. Uğraşları arasında celepik, ciğercilik, bahçıvanlık, bostancılık, koruculuk, bozacılık, kaldırımıcılık vardır.

Adı çoğu kez Recep, Şaban, Ramazan, Bayram vs dir. Giyimi şöyledir: Beyaz fistan, kırmızı tozluk, kırmızı cepken, kırmızı yelek, beyaz çoban gömleği. Arnavut tipine Ortaoyunu'nda da çokça rastlanır. (And, 481)

Arzbar : Ortaoyunu'nda söyleşme bölümü içinde yer alan sözlerin yanlış anlaşılması esasına dayanan güldürü söyleşme bölümüdür. Bu bölüm tekerlemeden önce yer alır. (And, 388)

Ateşbaz : Fişeklerle, uçan fişeklerle oyun gösterenlere bu ad verilirdi. (And, 178)

Ayak Kuklası : Anadolu'da köylerde rastlanan kukla türünde kuklacı yere bir merdiven gibi veya bir arabaya boylu boyunca yatar, her elinde iki kukla olduğu gibi, dizlerinde de bir kukla vardır. Dizlerini büküp öne çekince dizlerine bağlı büyük kukla ellerindeki kuklaların arasına girer, böylece üç kuklayı birden hareket ettirir. (And, 257-258)

Ayıbaz : Ayıyla gösteri yapan kişiye bu ad verilirdi. (And, 178)

Ayı Düzme : Karaman Taşkale İbrab ilçesinde düğünlerde oynanır. Düğün sahibinin akrabalarından biri, onun haberi olmadan ayı kılığına girer, üzerine koyun veya keçi derileri sarar, boynuna küçük çanlar, bir de yular takar, ayrıca bir ayıcı vardır, ayının yularından tutar. Ayıcı sopasıyla ayısını sıçratır, dans ettirir. Ayı geldiği yeri, ana babasını, akrabalarını sayar. Düğün sahibi ayının akrabası olduğunu anlar, ayıcı düğün sahibine "Al bu senin

akrabanmış" der, düğün sahibi de hem ayıcı başına hem ayıya para ve armağanlar verir. (And, 155)

Ayı Oyunu : Burdur'da, dört ayak olup eğilmiş biri keçi postuna sarılır, yün ve yapağıdan baş yapılır, ayaklarına kadın çorabı giydirilir. Kimi yerlerde üç post kullanılır, biri eğilmiş olan adamın altına ikincisi sırtına üçüncüsünden de baş yapılır, ön ayaklarına saman torbası geçirilir. Boynuna yular, burnuna zincir takılır. Çingene kılığında bir adam, elinde def, sopa ile ayıyı getirir, türkü söyler, ayı türkünün anlamına göre oynar. Ayı ile kırat ve deve de çıkar, seyircilerin üzerine saldırırlar. (And, 155)

Bağ Bozumu : Çankırı köylerinde Ekim ayı sonlarında yapılan bu şenlikte önce bir çığırkan bunu evlere haber verir. Evlerde hazırlık yapılır, ertesi günü bağlara gidilir. Oyuncu olarak davulcu ve zurnacıdan başka keçi postuna girmiş, yüzüne un sürülmüş, dört ayak üzerinde yürüyen keçi bulunur. Bağ bağ dolaşılır, davulcu her bağ sahibine "Hey ağam, bağın bereketli olsun" der. Geçen yıldan kalmış pekmezden bağa dökülür. Davulcu, "Bizim Çelebi'yi (Keçiyi) gör bakalım" der. Bağın üzümünden ve kavurmasından tadılır, keçiye de bir salkım üzüm verilir. Her bağ sahibi böyle dolaşıldıktan sonra akşam ilçeye dönülerek sin-sin oynanır. (And, 154-155)

Bağ Oyunu : Karaman'ın Davgandos köyünde, kışın karlı havada oynanır; biri büyük bir iğde çalısının dikenlerine hurma, üzüm, incir, portakal, nar gibi yemişler tutturur, düğün alayının önüne geçer; düğün sahibi olan bahşiş verir, sonra halk yemişleri yağma eder. (And, 142)

Bahar Çeşn : Eski İran'da ilkbahar gün-tün eşitliğinde oynanan Köse oyununun diğer adıdır. Aynı şenliğin 7. 7e 8. Yüzyıllarda Semerkand'da da kutlandığı ileri sürülmüştür. Oyun şöyledir: Yaşlı, tek gözlü Köse eşek ya da katır sırtındadır. Köse, biten kışı simgeler. Bir elinde bir yelleç, ötekinde bir karga bulunur (kimi çeşitlemelerinde bir kamçı da bulunur), elindeki yelleçle serinlemeye çalışırken sıcaktan yakını. Yollarda geçerken halk onun üzerine buzlu suyla sıcak su atar. Kimi çeşitlemesinde ise Köse, yanında bir çanak içinde kırmızı boyalı pis bir su taşır. Her girdiği dükkan sahibi ona para vermek zorundadır, gecikirlerse bu pis suyu onlara serper. Her eve ve dükkana girebilme yetkisi vardır. Haracını ödemezlerse oradan istediğini alıp götürebilir. Çevresinde krallar, valiler gibi adamları vardır. İlk namazla ikinci namaz arasında ne toplayabilirse onun malı olur, ancak gücü kısa sürelidir, hemen elinden alınır, sokakta ona ilk rastlayanın Köse'yi dövmek hakkı vardır. Bu kışın kovulmasıdır. Bu türlü geçici, ya da yalancı krallara pek çok ülkede rastlanır. (And, 129-130)

Bahteniz (=Maydanoz) Bacı: Gaziantep ili Oğuzeli ilçesine bağlı Akçamezar köyünde oynanan oyun, Bahteniz Bacı ile Bacı arasındaki söyleşmeden oluşur. Oyunda çocuğu olmayan Bahteniz Bacı'ya, Bacı kocasının evleneceğini, evlendiğini, nökerinin gebe olduğunu, nökerinin bir oğlu olduğunu haber verir. Sonra nökerin oğlunun hastalandığını ve öldüğünü haber verince sevinir, ikisi birlikte el çarpıp sekerler. (And, 82)

Balama : Ortaoyunu'nda Frenk ya da Rum taklidi için kullanılan terimdir. (And, 407)

Baro : Ortaoyunu'nda iş sahibi, zengin için kullanılan terimdir. (And, 407)

Bebek Oyunu : Tunceli ili Pınarlar ilçesine bağlı Tozkoparan köyünde oynanan kukla oyununda kuklacı sırtüstü yatar, üstüne örtü örtülür. Ellerindeki kuklalardan biri kız, öteki ise erkektir. Dizlerine bağlı olan ise namaz kılan hocadır. Gençler sevişirken hoca aralarına girer. Aynı oyun güreşen iki kukla ile yapılır. Kayseri ili Tomarza kasabası Doktor bucağına bağlı Akmezar köyünde Afşarların oynadığı aynı adlı oyunda kuklayı oynatan Efebaşı ya da Yiğitbaşı'dır. Burada da üç kukla vardır; bunlar Arzu ile Kamber ve hoca ya da kocakarıdır. Oyun Tokat çevresinde ve Kars'ta davul ve zurna ile oynanır. (And, 164) Burdur ve dolaylarında erkekler ve kadınlar tarafından oynatılan iki çeşit 'Bebek Oyunu' vardır. Erkeklerin oynattığı oyun şöyledir: Merdivenin üzerine bir adam yatar. Ellerine, üzerine bebek resmi yapılmış, iki tane kaşık takılır. Dizine de tahtadan yapılmış bir insan bağlanmıştır. Bu adamın üzeri görülmeyecek şekilde örtülür. Merdiveni seyircilerin içinden çıkan dört kişi getirir. Merdiven maşala yerine gelince halk: -Bu ne bu ne? diye sorar. Onlar da: - Karagözcülük yapıyormuş, derler. Davul zurna çalar, bebekler oynamaya başlar. Yatan adam yavaşça dizini kaldırıncaya tahta adam ortaya çıkar. Bebekler yeniden oynar. Sonra tekrar görünür, bebekler saklanırlar. Kaybolur, bebekler oynar. Oyun böylece devam eder. Nihayet merdiveni getirdikleri gibi yine dört adam götürür. Kadılar bu oyunu kına gecelerinde oynarlar. Onlarıki şöyledir: Bir kadın yere yatar, üzerini görünmeyecek şekilde örterler, yalnız eller meydanda kalır, onlara da bebek gibi kaş, göz, ağız, burun yaparlar. Başına poçu destar örterler. Çalgı çalınınca yatan kadın kollarını oynatarak bebekleri çalınan türküyeye göre raks ettirir. Arada çalgıyı

beğenmez, küser yatarlar. Sonra birbirlerini öperek yatarlar. Sonra birbirlerini iterek kalkar, tekrar oynarlar. Bu arada seyircilerden bazıları onlara soru sorarlar. Bebekler konuşmadan hareketle cevap verirler. Annen var mı? (Başlarını eğer veya kaldırırlar.) Baban var mı? (Başlarını eğer veya kaldırırlar.) Böylece oyun devam eder. Bir ara çalgıcılar türküyeye söylerken, yatan kadın belli etmeden gizlice kaçır. Oyun da biter. (And, 163)

Beberuhi : Karagöz'de boyunun kısalığı ile dikkati çeken tiptir. Çabuk, duraksız konuşur, işi gürültüye, bağırtyaya, yaygaraya getirip sövüp sayar. Yılışık, sulu, densizdir. Karşısındakine ezinç vermektan hoşlanır, ağzı bozuktur. Karagöz'le durmadan alay eder, onun üstüne biner, boyuna bakmadan zennelerin kendisi için ölüp bittiğini söyler. Karagöz de onun boyunun kısalığıyla alay eder. Başında külah, sırtında salta, bacağına dizlik, çizme, kimi kez elinde, kimi kez külahında kağıt fener taşır. (And, 477-478)

Beçe : Seyirlik oyunlarda dans edenlerden bazısına verilen isimdir. (And, 178)

Berber Oyunu : Oyun pek çok bölgede oynanmaktadır. Kayseri ili Felahiye ilçesine bağlı Derecipınar köyünde düğünlerde, kapalı yerlerde oynanan oyunda kişiler, berber, müşteri ve iki çıraktan oluşur. Kişiler oyunda canlandırdıkları kişilere uygun giyinirler. Yalnız berber araçları gülünçleştirilmiştir. Sakal fırçası yerine süpürge, ustura yerine uzun bir kasatura, tıraş taşı yerine bir leğen, bir ufak ayna, kırık yaylı bir iskemle, bir sedir, mangal bulunur. Çıraklardan birinin adı Çello, ötekinin adı ise İbo'dur. Berberin adı Abdi, müşterinininki ise Koruk'tur. Oyunun yöneticisi Berber

Abdi'dir. Berber odasında yalnızdır, müşterisizlikten sıkılır. Çay içer, gramofon çalar. Müşteri Koruk gelir, berber ona da çay ismarlar. Ancak müşteri çok böndür, çay içmesini bilmez, birden içeyim derken ağzı yanar. Soğuk su içer, bu kez dişleri sızlar. Berber onu tıraş olmaya zorlar. Koruk gitmek ister. Fakat kasatura ve süpürgeyi görünce korkar. Zorla Koruk'u iskemleye oturturlar. Çıraklardan biri sabun diye su ile sönmüş kireci süpürgeyle karıştırıp köpürtür. Koruk'un yüzüne sürmek isterler ancak Koruk bağırır. Berber eline kasaturayı alınca Koruk büsbütün korkar ve "Cankurtaran yok mu?" diye çığlık koparır. Kapıdan geçen köy bekçisi içeri girer, hepsini yakalayıp götürür. Oyunun Karaman'a bağlı Taşkale bucağında oynanan şeklinde Berber, Muhtar ve masa yerine kullanılan iki oyuncu bulunur. Berber işe başlayacaktır ama bir masa gerekmektedir. İki kişinin el ve ayakları organla bağlanır, ağızlarına patates tıkanır. Üzerlerine eşya konur. Berber bunun üzerine oturur, çantasının içinden kömür tozu, sönmüş kireç, badana fırçası, satır, bir şişe kirli su çıkarır, masayı yapanlardan birinin yüzünü kömürle, ötekini kireçle boyar, sonra elindeki satırla sözde onları tıraş eder, pis suyla saçlarını boyar. Aksaray köylerinde oynanan Berber Oyunu'nda müşteri tıraş olmaya gelir. Berberin araç ve gereçleri, at kuyruğundan fırça, köpek pisliğinden sabun, soba maşasından tıraş bıçağı, hamam havlusundan havludur. Tunceli iline bağlı Pınarlar köyünde oynanan aynı adlı oyunda, berberin araçları arasında ustura yerine kullanılan balta, fırça yerine kullanılan süpürge, sabun yerine kullanılan küllü su bulunur. Oyunda çeşitli şakalardan sonra müşteri iskemleye halatla bağlanır. (And, 86-87)

Beyabaz : Gözbağcılar içinde yer alan bir gruptur. (And, 177)

Bineva : XV. yüzyılda ellerinde tulumlar bulunan, yüzleri maskeli veya boyalı soytarılara verilen isimdir. (And, 180)

Bir Gelin Lazım : Sivas ili Ortakent bucağına bağlı Küplüce köyünde oynanan oyunda ihtiyar, kızını arar. Muhtar'a sorar, Minti (köpek) gider, seyircileri koklayarak gelini bulur, getirir. İhtiyar, kızı bulunca sevinir, bu kez Arap çıkagelir. İhtiyar'la dövüşür ve onu öldürür. Seyircilerden ikisi gelini kaçıtır. Minti gelini Arap'a getirir. Gelin İhtiyar'ın ölüsü üzerine kapanıp ağlar, ihtiyar dirilir, üçü dans ederler. (And, 172)

Bitiş : Ortaoyunu'nda fasıldan sonra kısa bir bitiş bölümü gelir. Pişekar nasıl oyunu seyircilere tanıttı sunmuşsa, oyunu bitirmek de gene Pişekar'a düşer. Seyircilerden özür diler. Gelecek oyunun adını ve yerini duyurur. (And, 401) Karagöz'de de fasıldan sonra Karagöz oyunun bittiğini haber verir, kusurlar için özür diler, gelecek oyunu duyurur. Karagöz'le Hacivat oyun sırasında kılık değiştirmişlerse eski kılıklarında perdeye dönerler, aralarında kısa bir söyleşme geçer, bu söyleşmede oyundan çıkarılacak öğrenek de belirtilir. (And, 326)

Bitlis Zeybeği : Bir kadınla bir erkek cilveleşirken, erkek elindeki kamayı çekip kadını öldürür, kadın düşer, doktor istenir. Muhtar bir doktor çağırır, doktor kadının ayağını elleyince adam doktoru döver. Doktor jandarma zoruyla kadını yoklar, dolaba saklar, sonunda adam kadını bulur, beraberce oynarlar. (And, 100)

Bosko : Tuluat tiyatrosunun gelişmesinden sonra ortaya çıkan ve dağlı, çayırli dekor anlamına gelen terimdir. (And, 408)

◎ C ◎

Canbaz : İp üzerinde yürüyüp ve dikili direklere tırmanıp canını tehlikeye atan oyunculara verilen isimdir. (And, 177)

✽

Caragioz-perde : Eskiden Romanya'da kuklaya karşılık olarak verilen isimdir. (And, 309)

✽

Cemaat : Kol deyimi kullanılmadan önce XVI. yüzyılda oyuncu kolları kullanılan deyimdir. (And, 187)

✽

Cemal / Cemalcik : Oyun Trakya'da, Türk köylüleri tarafından çokça oynanmaktadır. Ayrıca aynı adla Yozgat, Sivas gibi Anadolu'nun başka yerlerinde de oynanmaktadır. Cemal oyununun Tekirdağ ili Malkara ilçesi, Şahin bucağına bağlı Batkın köyünde oynanışı şöyledir: Öncelikle oyunun bolluk getirdiğine inanılmaktadır. Dört delikanlıdan biri gelin, biri de şeytandır; ikisi de saman dolu çuval giyer. İki kişi Cemal'dir. Oyun ilk tohumun toprağa düştüğü sonbaharda oynanır. Şeytan siyaha boyanmıştır, başında posttan sivri külâhı vardır. Cemal'ler bellerine, ayaklarına çingirak, çan takarlar, meşalelerle gayda eşliğinde yürürler. Oyun ateş çevresinde başlar, çanlarıyla ses çıkararak ateş çevresinde oynarlar. "Cemal geldi duydunuz mu? / Selam verdi aldınız mı?" diye bir tekerleme söylerler. Biri ötekine sopayla vurur, diğeri yere düşer, kalkar gene sıçrarlar. Bir daha vurur, gelin onun başında ağlar, öteki ise sopa ile vurur, ölü olanın bir ayağı havaya kalkar. Sonra dirilip kalkar, gene sıçrarlar. Bundan sonra evleri dolaşırlar. Her ev sahibi onlara vereceği

buğdaydan birkaç avuç evin damına savurur. Oyuncular verene bolluk dilerler, vermeyene kötü sözler söylerler. Eğlenceler düzenlenir, çocuklara armağanlar verilir, gayda önde, arkada oyuncular, sonra çocuklar bakkala gidip, pazarlıkla buğdaylarını satarlar. Buradan ekin yerine giderler, gayda eşliğinde kızlı erkekli sıra dansları yaparlar. Oyun için ayrıca bkz. Deve Oyunu. (And, 54-55)

✽

Cıngıllı Şih Oyunu : Karaman'ın köylerinde oynanan oyunda Cıngıllı Şih üç dört müridiyle gelir, öğrenci yetiştirecektir. Ancak neşeli, coşkun bir kişiliği vardır. Müritlerinden zil, def ister. Çalgılar gelir, çalınıp söylenir, sabaha dek eğlenirler. Fakat gürültüden konu komşu rahatsız olur. Şih'i müftüye şikayet ederler. İki kişi Şih'i müftüye götürür. Şih suçu kabullenmez, üzerinden atar. Fakat yine gürültü yaparlar. Bunun üzerine Şih yeniden müftünün karşısına çıkarılır. Şih, müftüyü derslerine çağırır, bir çalgı bulursa cezasına razıdır. Müftü medreseye gelir, Şih ve müritleri dua etmektedirler. Şih, müftüyü seccadeye oturtur. Kendisi dışarı çıkar. Müridleri ile anlaşır. "Haydi yürütün!" deyince müritler müftüyü seccade ile havaya kaldırıp sokağa atarlar. (And, 89-90)

✽

Cin Askeri : Curcunabazlar içinde yer alan bir grubun adıdır. (And, 214)

✽

Congoloz Oyunu : Yozgat iline bağlı Sungurlu ve çevresinde bahar başında bolluk için oynanır. Oyunun baş kişisi koç kürkünden giyinir, başına uzunca bir fes, ayrıca çingiraklar takınır. Bir davulcu ile ev ev dolaşım verimli bir bahar dileyerek armağan toplar. (And, 142)

✽

Cud : Ortaoyunu'nda Yahudi karşılında kullanılan bir terimdir. (And, 407)

✽

Cula Oyunu : Karaman'a bağlı Ağın'da oynanan oyunda Cula'nın gözüken yerleri isle karartılmıştır, başına yeşilliklerden bir taç, boynuna kolye, kuyruk yerine bir elek ve çan takılır, çeşitli güldürücü hareketler yapar. Halk "Cula cula, ekinimizi sula!" diye bağırır, köyün içini dans ederek dolaşır, sonra meraya yönelip işler. (And, 141)

Curcunabaz : Gülünç giyimli, gürlütücü dansçılara verilen isimdir. Öteki dansçılarla birlikte oyun meydanına çıkıp onları beceriksizce taklit eder, halkı güldürürdü. Yüzlerinde çirkin 'yüzlük' denilen maskeler taşırdı. (And, 214)

Cündî : Atla gösteri yapan kişiye verilen isimdir. (And, 178)

Çadır : Hem kuklanın, hem de gölge oyununun oynatıldığı perde ve oyun yerine verilen isimdir. (And, 254)

Çadır Hayal : İpli kuklaya verilen isimdir. (And, 243)

Çalakap ve Tüccar Oyunu: Tunceli ili Pertek ilçesine bağlı Ulupınar köyünde oynanan oyunda bez tüccarı köye bez satmaya gelir, yanında yüzleri, kol ve bacakları karaya boyanmış, ellerinde ipleri ve copları bulunan üç Çalakap bulunur, köylü para vermek istemez, parasını alamayan tüccar onları Çalakap'lara dövdürür. (And, 89)

Çan Sallama : Koç katımından bir gün önce çan sallanarak evlerden bahşiş toplanır. (And, 142)

Çarpapare : Sekiz on santim boyunda yuvarlak abanoz sopalar olup, birbirlerine vurulduğunda kantanyet gibi ses çıkarır.

Bunlarla dans edenlere ve başkası dans ederken bunları çalanlara çarpaparan denilirdi. (And, 214)

Çegâne : Çeşit çeşit biçimleri olan bir zilli maşa olup, kimi tek bir dil üzerinde üç zilli, kimi üç dil üzerinde üç zillidir. Çalanlara veya bunlarla çalınan dans edenlere çeganebaz denilirdi. (And, 214)

Çelebi : Karagöz'de perdenin en önemli kişilerindendir. Kibar aile çocuğudur, gençtir, incelmış, nazik, züppe, çıtkırıldım, yontulmuş İstanbul ağzı konuşur. Ya mirasyedir, babadan kalma hamamını, cambaz menziline, bahçesini işletmesi için Hacivat'a bırakır; ya da züğürttür, kadınların parasını yer. Güzel konuşmasını, şiir okumasını, eğlenceyi, gezmeyi sever. Kadınlara karşı bencil, katı yüreklidir, onların yalvarmasına aldırılmaz. Yüze gülücü vefasız âşıktır. Kadınlar üzerinde etkisi, başarısı büyüktür, onların gönlünü çelmesini bilir. Çoğu kez kadınlar onu aralarında paylaşamaz. Sevda, gönül işlerinde ustadır. Hacivat'ın kızı ve başka zennelerle sevişir, onlarla bulunmak için para sızdırır. Ona Hoppa Bey, Züppe Bey, Zampara Bey ya da Şık dendiği de olur. (And, 477)

Çengi : Başlangıçta kadın erkek ayırmadan bütün dans edenlere, taklitli oyunlar yapanlara deniliyordu. Nitekim XVII. yüzyıl Viyana basımlı Meninski sözlüğüne göre Çengi'nin bir çeşit harp gibi dikine çalınan çeng çalgısı anlamına geldiği gibi; oyuncu, dansçı, komedya oyuncusu anlamlarına da geldiği belirtiliyor. Çengiler bütün öteki oyuncular gibi kollar meydana getiriyorlardı. (And, 208)

Çıkrık Oyunu : Aksaray ilinin köylerinde oynanan oyunda evde kalmış kız, çıkrık olan bir küçük kız çocuğu ve dünürçüler vardır. Oyunda bebek türküleri yer almıştır. Evin

kızı çıkırıkta iplik bükmeindedir. (Çıkırığı çevirirken, çıkırığı oynayan kızın kolunu çevirir.) Dünürücü gelir, anasını buluncaya kadar dünürücü gider; ikinci bir dünürücü gelir, kız gene anasını ararken o da gider. Öfkesini çıkırıktan alır, bebek türküleri söyler. Üçüncü dünürücü bir çingenedir, kız kaderine razı olur, eşekle gelin gider. (And, 80)

Çıracak : Karagöz oynatan Hayalî'nin veya Hayalbaz'ın yardımcısına verilen isimdir. Perdenin hazırlanmasını, oynanacak faslın görüntülerini sıraya koymaktan başka, ayrıca ustasının yanında bu sanatın öğrencisidir. (And, 331)

Çırpı Toplama : Tunceli ili Pertek ilçesine bağlı Tozkoparan köyünde oynanan oyunda iki kız kardeş vardır. Büyük bacı ile küçük bacının yanı sıra bir de erkek vardır. Erkek çimenlerin üzerine uzanır, bacakları arasına dikine duran bir davul tokmağı koyar. İki kız da çalı çırpı toplamaktadır. Küçük bacı davul tokmağını yakalar, koparmaya çalışır, abla onu ayıplar. Sonra o da okşamaya başlar, en sonunda davul tokmağını karaya boyarlar. (And, 71)

Çift Çıkarma / Çift Ekmeği : Kars ilinin Sarıkamış ilçesine bağlı Yenigazi köyünde Nisan-Mayıs ayları içinde oynanır. Çift çıkarma, kara sabanın toprağa ilk vuruluşudur. Karların erimesinden sonra tarlalara tohum atma vakti gelince şenliği düzenleyecek aile başkanı köyün ileri gelenlerinden törenin tarihinin saptanmasını ister. Yemekler hazırlanır, ekmekler pişirilir. Aile başkanı üstüne tersine çevrilmiş bir kürk giyer, kürkün tüylerine şekerler bağlanır. Beline kemer yerine urgan ya da ip bağlanır. Beline tohum peştimalı asılır, başına börk geçirilir. Elinde uzun bir sopa vardır. Sapan renk renk boyalarla süslenir. Öküzler de muskalar ve boncuklarla

süslenir, boynuzlarına yağ sürülür. Boyunduruğa koşulan öküzlerle tarlaya doğru yola çıkılır. Önden giden delikanlılar ellerindeki tepsilerden herkese dilim dilim çift ekmeği dağıtırlar. Çiftçinin sırtına yumurta atıp su serperler, arkasına paçavralardan yapılmış kuyruk bağlarlar, yüzüne is sürüp karartırlar. Köyün ileri gelenlerinden en yaşlısı iki çiğ yumurtayı öküzlerin alınlarına vurup kırar, öküzlere çift ekmeği yedirir. Dua edilir, bolluk dilenir. Yerel danslar yapılır. Delikanlılar çifti boyunduruğa bağlarlar. Çiftçi peştimalına tohum doldurur, köyün imamı bu tohumdan bir avuç alarak dua okur, peştimala döker. Köyün büyükleri tohumun içine bozuk para ve şeker karıştırırlar. Çocuklar atılan tohumla birlikte toprağa düşen para ve şekerleri toplarlar. Çift sürme bitince boyunduruğa tersine asılarak tarladan köye dönülür, yemekler yenmeye başlanır. Ve gelecek yıl töreni kimin düzenleyeceği saptanır. Bundan sonra çeşitli oyunlar, eğlenceler yapılır. (And, 54-55)

Çift Sürme : Bandırma ile Karacabey arasında yer alan Yenice köyünde oynanan oyunda adı Halil Emmi olan oyuncunun elinde 4 metre boyunda bir sopa ve kazma vardır. Ayrıca gürültü çıkarmak için bir iki gaz tenekesi bulunmaktadır. Önce kazmayla yeri kazıyor, bir başkası geliyor, bu toprakların sahibi olduğunu ileri sürüyor. Aralarında pazarlık başlıyor, sonunda anlaşılıyorlar. Bunun üzerine tarlaya ölçmeye karar verirler. Bunun için de ellerine sopayı alan, sopayı çevresinde gezdirirken, seyirciler sopadan kaçırlar. Dönümleme bittikten sonra tarlayı sürme başlar. Bir sabana iki kişi öküz gibi koşulur. Bir ara tarla sahibi sabanın üzerine oturur, saban öyle de çekilir. Sonra tarlaya mısır ekilir, bundan sonra tarla sahibi yorulup bir kıyıda uyuklar. Tarlaya önce iki köpek gelir, bunlar bellerinden yukarısı çıplak iki çocuktur. Arkalarına gazetelerin bükülmesiyle kuyruk

yapılıp takılmıştır. Bu kuyruklara ateş verildiği de olur. Bu sırada tarlaya bir domuz gelir. Domuzu oynayan üzerine keçi derisinden bir pösteki atmış, bir terlik veya mesten de burun yapmıştır. Domuz mısırları yemeye başlar. Köpekler de uyuyan tarla sahibinin çevresinde dolaşır, üstüne işerler. Adam hepsini kovalayıp kaçıır. (And, 173)

Oyunun değişik bir şekli *Tarla Sürme* adıyla Kayseri'nin Tomarza ilçesinin Ahmezer köyünde ve yakın köylerde oynanmaktadır. Oyunda iki kardeş vardır. Bunlar babalarından kalma tarlayı pay etmez, öküz kılığına girip güzün buğday ekim zamanı, hem buğday eker, hem çift sürerler. Öküz oldukları zaman sırtlarına öküz derisi geçirir, kaşıktan kulak, aynadan göz, deriden de kuyruk takarlar. Buğdayı elde ettiklerinde oyun bu bölüşmeyi canlandırır. Fakat bu bölüşmelerde aralarında hep anlaşmazlık çıkar. Kardeşlerden biri kurnazdır, hep kendi yararına olacak düzenler çevirir. Aynı olaylar değirmenci ile yargıç önünde de gerçekleşir. Sonunda kurnaz olanı diğerini öldürür. (And, 140-141)

Çiftçi Oyunu : Tunceli ilinin Pertek ilçesine bağlı Yolkonak köyünde oynanan oyunda, köye bir yabancı gelir, rençberlik yapacaktır. Ağadan ödünç tohumluk buğday alır. Verim olmayınca, domuz ya da ayı var düşüncesiyle tüfek alır, gördüğü karaltıya ateş eder, öldürdüğü kendi kardeşidir. Köylüler cenazeyi kaldırır. Ağa buğdayın karşılığını ister; çiftçi toprağın kiraç olduğunu ileri sürer. (And, 141)

Çiğdem Bayramı : Aksaray ilinin köylerinde 22 Şubat'ta düzenlenir. Bütün köy halkı köy meydanında toplanır, ağaçtan kesilen dala çiğdemler çiçekli olarak bağlanır, kumaşlarla süslenir. Çiğdem Başı önde olmak üzere, evler dolaşılır, çiğdem türküleri söylenerek, ev sahipleriyle söyleşmeler yapılarak

yiyecek toplanır, sonra hep birlikte yenilir. (And, 142)

Çingal : Tuluat tiyatrosunun gelişmesinden sonra ortaya çıkan ve oyunda kadın için aracılık yapanın rolüne karşılık olarak kullanılan terimdir. (And, 408)

Çolak Oyunu : Oyunda kadı kılığına girmiş iki erkek ve iki Alabacak bulunur. Alabacakların yüzleri karaya boyanmıştır, bacaklarına beyaz bez dolamışlardır. Çolak veya Kolsuz, gömleğinin kollarını giymeyip, kollarını içerde saklar, omuz başlarına uzun değnek sokar. Zeybekler ellerinde tüfek başlarında poşu, ayakları çizmelidir. Kadı'nın başında kavuk, sırtında cübbe, yapma bir sakal takmıştır. İhtiyar, kızların babasıdır, sakalıdır. Bir de Ayı vardır, bu da oyunda düzeni sağlar, halkı meydana sokmaz. Ayı'yı iki adam yapar, bunların üstlerine bir hayvan postu örtülmüştür, burnunda sivri bir iğne bulunur, bunu halka batırarak onları geri iter. Meydanda iki kadın bulunur. Çolak gelir ve kızlarla oynar. İki alabacak gelir, ona çolak koluyla kızlarla oynayamayacağını söyleyerek çolağı döverler. Bu kez kızlarla zeybekler oynarlar. Çolak Zeybekleri dava eder, kadıya giderler. Kadı iki yanı dinleyip Zeybeklere hak verir. Çolak buna itiraz ederken, halktan birkaç kişi kızları kaçıır. Kızların babası gelir, adları Neslihan ve Gülfidan olan kızlarını çağırır. Adam elindeki sopayla kızların çevresindekileri döver. (And, 112)

Çömçeli Gelin : Kilis ilinin Karnebi, Cengin, Bektaşoğlu ve Zalha köylerinde oynanır. Evler dolaşılır, bu esnada tekerlemeler [Maniler] söylendikten sonra armağan verilir, gelinin üstüne su atarlar. Gaziantep'te de aynı adla oynanmaktadır. (And, 142)

Dâirezen : Ortaoyunculara çok yakın olan hokkabazların yanında yer alan ve hokkabazla söyleşmek, oyunun püf noktasını seyircinin ilgisinden gürültü ederek uzaklaştırma görevleri olan yardımcılarına verilen isimdir. (And, 354)

Dal Töresi : Mart ayında davarlar ve kuzular arasında yapılır. Davar sahipleri çobanlara armağanlar verirler sonra çobanlar bir ağılda toplanır, hepsi armağanlarını birbirlerine gösterirler. (And, 142-143)

Darı Ekimi : Tunceli iline bağlı Pınarlar'da oynanan oyunda, oyuncu sağırdır, her şeyi ters anlar. Darı diye külleri seyircilere savurur, sonra sözde sabah diye bir sırıkla tarla sürer. Dar büyür, orakla biçecekken karısı gelir, kardeşinin vurulduğunu, davarının çalındığını haber verir. Adam bütün bunları ters anlar. Sonunda anlamayı başarır, kardeşinin öcünü almak ister. Tüfeğine mermi doldurmak için tüfeği (sopayı) karısının bacakları arasına koyar, tüfek patlar karısı da ölür. Urfa ilinin Merkez ilçesine bağlı Diphisar köyünde oynanan aynı adlı oyunda Ağa, Yarıcı, Cambaz, Arap, Kadın ve iki köylü bulunur. Ağa tarlasını birinci yarıcıya verecektir. Yarıcı bulunur, buraya darı ekmeyi kabul eder. Tarlayı inceler, öküzü olmadığını söyler. Ağa cambazı görüp ona iki öküz almasını söyler. Cambaz, seyirciler arasından iki kişiyi öküz olarak seçer. Bu kez yarıcı ağaya Arab'ı olmadığını söyler. O da bulunur. Arab'ın çalışmasını beğenmez, o da suçu öküzlere yükler. Arab'a yeniden iki öküz getirir. Arap bu sefer kadın ister. Ağa Arab'a vermek üzere yarıcıya kadın kılığına girmiş bir oyuncu verir. Arap kadınla tarlayı ekerken iki köylü, kadın için dedikodu yapar. Arap hem kadını, hem iki köylüyü döver. Arap bu kez iki yardımcı Arap daha ister. Kadın yarıcının kendisine sataştığını söyler. Tarlaya domuz girer. Arap iki tane de

köpek ister. Arap köpeklerin yakaladığı domuzu öldürür, derisini yüzüp satmaya götürür. Artırmada derileri ağa alır. (And, 56, 141)

Davar Nöbeti : Tunceli ilinin köylerinde oynanan oyunda karı koca ve oğuldan oluşan bir köylü ailesi vardır. Kocanın kulağı ağır işitir, her şeyi ters anlar. Davar nöbeti kendilerine gelmiştir. Adam söylenenleri bir türlü anlamaz, sonunda davarlarının uçurumdan düştüğünü anlarlar. (And, 147)

Davar Özü : Koyunların kuzulamasına bir ay kala oynanan oyun, saya gezmesine benzer. Biri Arap kılığına girer, başına kuzu postu geçirir, omzuna, göğsüne çanlar takar. Biri yaşmak giyinir, gelin ötekiler efe ve güvey olur, oyun çıkararak kapı kapı dolaşip bahşiş toplarlar.

Oyunun bir benzeri Tokat iline bağlı Artova ilçesinde *Davar Yüzü* adıyla kışın davarların kuzulamasından elli gün önce düzenlenmektedir. Bu tören sırasında çocuklar topluca ellerindeki çan ve kereklerle (davarın boynuna takılan çingiraklar) bacaları (evlerin damlarındaki pencereler) birer birer dolaşarak bu çanları bacalardan içeri sallarlar ve bir türkü söylerler. Bu türkü kısır gelinler için de söylenir. (And, 142-143)

Dayre : Karagöz dilinde tefin karşılığı olarak kullanılan terimdir. (And, 332)

Dayrezen : Karagöz oynatılırken tef çalan yardımcıya verilen addır. Gerekli anlarda velvele yapar, kimi zaman da şarkı söylerdi. (And, 332)

Dede Oyunu: Karaman'da Recep ayının ilk Perşembesinde oynanmaktadır. Oyunu kadınlar oynar, sayıları sekiz ile on arasında

değişir. Evler dolaşılır, sonra bir dedenin bulunduğu avlu, bahçede oynanır. Oyunculara 'dede oyuncular' denir. Recep ayında hamurdan yağda kızartılmış bişi adında bir yiyecek yapılır; konu komşuya dağıtılır. Perşembe günü gündüz avluda kerpiç veya taştan, adına dede denilen aba bir heykel yapılır. Dedenin üzerine cam, renkli çanak çömlek kırıntıları yapıştırılır. Dedenin gözü, ağzı, kulağı bu kırık parçalarla belirgin bir biçimde gösterilir. Genç kadınlar pişirdikleri bişi (ya da pişi) ve ellerinde mumlar dedenin başına gelirler, bişileri dedenin arkasında, duvardaki çivilere asarlar. Kadınlar dolaşa dolaşa, ya da dedenin başında sözler ve türküler söylerler. Bunlar bittikten sonra aşağıdaki söyleşme sonunda dedeyi yıkarlar:

- Keşi ne yapar?
- Taş yapar.
- Taşı ne yapar?
- Ev yapar.
- Evi ne yapar?
- Dedemin başına yıkar.

Oyunun Tokat'ta görülen şeklinde çıplak merkebin üzerine binmiş Dede'nin yüzü karaya boyanmıştır. Takma uzun ak sakalı, koca bıyıkları, başında açık renk uzunca bir külâhı, elinde değneği sırtında abası vardır. Gelin yerli kadın kılığında bir erkektir. Haşarı Çıplak, ayağındaki pantolonu dizlerine kıvrımış, belinden yukarısı ve bacakları çıplaktır. Kolsuz, kolları arkasına bağlanmış, başında keçi derisinden kocaman bir külâh, boynunda yere kadar sarkan uzun değneği olan biridir. Zeybek ya da Yürük karısı, Dede'nin karısıdır. Kadının arkasında bir beşik bağlıdır, elinde durmadan yün eğirir, eski püskü kılıklıdır. Davul vurna ile Dede gelir. Merkebiyle didişen Dede yere yuvarlanır, sonra merkebinin kaldırı, yere yatar, en sonra da ayakta oynar. Gelin gelir, Dede'ye

yüz vermez, koşullar ileri sürer. Bunlara göre Dede merkep gibi zırlamalı, köpek gibi çamuru eşelemeli, semeri sırtına alıp merkep gibi yerde yuvarlanmalıdır. Dede söylenenleri yapar, türkü söyler, sonunda gelinin gönlü olur, önce karşı karşıya gelip yerde uzanırlar, oynayırlar, sonra da oynarlar. Haşarı Çıplak gelince Dede kaçır. Köyün kahyasını çağırır, itişip kakışır. Haşarı Çıplakın sırtında kasnak veya elek bağlıdır, bunu kıracak yollu düşer ve kasnağı ustalıklı kırar. Haşarı Çıplak gelini ister, Kahya getirip, Çıplak gelini görünce taklalar atar, gelinle evlenmek ister. Gelin, Dede için ileri sürdüğü koşulları, ona da söyler. Oynayırlarken kolsuz gelir, herkes kaçır. Dede gelip kahya ile dövüşür. Dede gelini arar, geline sataşırken karısı gelir. Dede kaçır, karı koca kavga ederler. Gelin gözyaşları döker, Dede onu avutur. Oynarlar, Çıplak da gelir, herkes toplanınca ateş yakılır. Sin sin oynanıp ateşin üzerinden atlanır. (And, 100, 114-115)

Değirmenci : Gaziantep ili Oğuzeli ilçesine bağlı Uruş ve Yenice köylerinde oynanan oyunda, un öğütmeye gelenler, bir eşek ve değirmenciden oluşan oyuncular bulunur. Değirmenci uyuyakalmıştı, un öğütmeye gelen herkes onu uyandırır, o da onları atlatır, son gelen dalar [=eşeğin azgın olduğu zamanlar] eşeğini bağlamasını söyleyince, değişir, ertesi gün unu hazır olacaktır. Eşeğin arkasına geçerek cinsel ilişkide bulunur. Eşeğin sahibi ununu ister, eşeğindeki garipliği sezerek değirmenciden hesap sorar. Değirmenci o işi başka eşeklerin yaptığını söyleyerek başından savar. Aynı adlı oyunun Ordu ili Ünye ilçesine bağlı Aydın-tepe (Zembek) köyünde oynanan şekli şöyledir: Oyunculardan biri yere uzanır, bu değirmenin oluşudur, değirmenci elindeki çubuğu bir araç gibi kullanarak oluşu oyar, kıyılarını düzeltir. Ortaya birbirlerine dönük ve bağlı iki kişi getirilir. Bunlar da değirmenin taşlarıdır. Değirmenci bunların

sırtına bir yastık koyarak çevirir. Bir köylü eşeği ile gelir (eşek bir oyuncudur, elleri üzerine dört ayak yürür). Değirmenciye mısırını öğütmesi için yalvarır. Değirmenci köylüyü gönderir. Köylü gidince değirmenci eşeğe biner, köylü yine gelir. Değirmenci köylüyü yine gönderir. Bu kez değirmenci namaza durur, namaz kılışı gülmelere yol açar. Köylü yeniden geldiğinde ne eşeği, ne de değirmenci vardır. Eşek yorgunluktan yıkılır, değirmenci ile köylü arasında kavga çıkar, bu kez eşek yok olur, sonunda değirmenci köylüyü kovar. Tunceli ili Pertek ilçesinin Tozkoparan köyünde de değirmenci oyunu oynanmaktadır. Buradaki oyunda, oyun çeşitli bölümlerden oluşur. Bu bölümlerin sırası değiştirilebildiği gibi, kimi de çıkartılabilmektedir. Bir bölümde yüzü gözü un içinde olan değirmenci değirmen taşı canlandırmak için yere yatmış birine delik deler, su döker. İkincide eşeğiyle ununu öğütmeye gelen köylünün eşeğine uygunsuz davranışlarda bulunur, mahkemelik olurlar. Bir başka bölümde, un öğütmeye gelen kadınla, öğütme parası karşılığında sevişmek ister, dörtlüklerle söyleşirler. Değirmenci her dörtlükte kadının saçını, gözlerini, yanaklarını vb. yerlerini ister, kadın razı olur. Aynı oyun Aksaray ilinin köylerinde *Değirmenci Dayı* adıyla oynanmaktadır. Oyunu altı kadın oynar. Kadınlar iki kısma ayrılırlar. Bir kısmı erkek giysileri içinde, değirmenciler, ikinci kısım ise un öğütmeye değirmene gelen kadınları canlandırır. Karşılıklı türkülü söyleşmelerle pazarlık ederler, sonunda üç kadın üç değirmenci ile evlenir. (And, 88-89)

Denyo-Denilo : Ortaoyunu'nun kişileri arasında aptallığı ile ruhsal sakatlar grubu içine dahil edilen tipin adıdır. Çoğu kez başında önu yırtık, kulaklarına kadar geçmiş soluk bir fes vardır, on on beş parçadan meydana gelmiş donunun uçurları ensesinden bağlanmıştır. Ayağının birinde takunya, ötekinde eski terlik bulunur. Ucuna

ip bağlı bir araba sürükler. Yaygaracı, acıma duygusuyla şımartılmış, küstah, arsız, küfürbaz, yüz­süz sırnaşık bir tiptir. (And, 484)

Deve Düzme : Karaman iline bağlı Cibrala köyünde kış geceleri oynanan oyunda bir merdivenin üzerine eski bir arı kovanı (küfün) konulur, bu devenin hörgücü olur. Sonra dört kişi merdiveni dört ucundan kaldırır. Öndeki iki kişi büyük sopa ve ucuna takılı bir at kafasıyla devenin boynunu ve başını yaparlar, hepsinin üzerine kırmızı veya siyah bir örtü örtülür. Göz çukurlarının yerine yuvarlak ayna yerleştirilir, boynuna bir küçük zil takılır. Devecibaşı denilen bir kişi de önden devenin başını çeker. Gece karanlıkta sokaklarda halka deveyi dolaştırırlar, uzun ve yaşlı bir türkü söylerler. Bu ara hava değişir, deve ipinden kurtulur, seyircilerin üzerine yürür, onları tepeler, küçük çocukları yutacakmış gibi yapar. (And, 150-151)

Deve Oyunu : Erzurum'da görülen oyunda iki kişi deve benzetmesi yapar. Deve oynar, başını sallar, küsünce adamları kovalar. Arkadaşları da aslan ve sırtlandır. Hep beraber sıçrar, böğürür ve para toplarlar. Kimi kez deve ölmüş gibi yere yatıverir, sonra kalkar. Oyunun İçal'deki çeşitlemesinde birisi deve olur, eline bir solgu verilir, üzerine kilimleri örtüp solguya bir hayvan derisi giydirilir. Derinin bir yanını yırtıp deve dudağı gibi sarkıtrlar. Bir başkası deveyi çekerken deve hastalanır, baytara götürürler, deve baytara görünce üzerine saldırır, onu altına alıp üzerine yatar, oyun böylece sürüp gider. Çankırı'da aynı adla oynanan oyunun konusu kız kaçırmadır. Burada devenin yapılışı şöyledir: Üç metre boyunda bir merdiveni iki kişi sırtlanır, orta yerine yastıkla hörgüç yapılır. İçi yünle dolu bir deve başı, göz yerine yuvarlak aynalar konulur, hepsinin

üstüne bir kilim atılır. Deve üstüne kadın kılığına girmiş devecinin karısını oynayan biner. İki de oğlu vardır. Deve kimin önünde durursa seyirci para verir. Deveci ticaret yapacaktır, çadır kurar, öteberi satmaya başlar. Başka bir aile gelir, bunların iki kızı ve bir de beşlikte çocukları (çocuk yerine bir köpek yavrusu konmuştur) vardır. Birinci ailenin oğlanları bu iki kızı kaçıır. Kızların babası kızları arar, herkesi dövmeye başlar. Sonunda kızlar oğlanlarla evlendirilir, düğün armağanı olarak deve verilir. Tokat ilinin köylerinde oynanan oyunda on iki oyuncu bulunur. İki kişi bir merdiveni tutarlar. Üzerine bir çul atarlar. Devenin hörgücünü saman dolu çuvalla yaparlar. Boynu da bir kazmadan yaparlar, kazmanın ucuna tilki postu sarılır, göz yerine iki ayna takılır. Boynuna zil ve çan iliştirirler. Boncuklar, püsküllerle süslenir. Kazmanın sapına bez takılır. Deveci aklar giyer, yüzü karadır. Oyunun önderi devecidir. Sihhiyeler kadınlara sarılıp öperler, ağızlarındaki iğneyi batırırlar. Kadı, erkek çocuğu olan evlerin önünde ölür, para ve horoz için söz alır. Kadınlar ağlaşır. Deve oynar, insanlara saldırır, para verenlere ilişmez. Vermeyeni iğneler. Sonunda topluca yemek yenilir. (And, 101, 113, 152)

Deveci Oyunu : Yozgat ilinin pek çok köyünde rastlanan oyunda iki kişi bir deve yapar. Öndeki deve, başına bir deve başı geçirir. Arkadaki eğilir, üzerlerine bir çarşaf örterler. Bununla halkı eğlendirirler. Oyunu Kars'ta oynanan şekilde deve başı ağaçtan, ağız açılır kapanır biçimde hazırlanır. Diş yerine çiviler takılır, göz yerine yuvarlak aynalar takılır. İki kişi sırtlanır, üzerlerine boz bir kilim atılır. Boynuna irice ziller takılır. Deve kız evinde konukların içine getirilir. Deve hacca gidecektir, hacı adayı arar. Kayınbaba hacca gitmek üzere deveye bindirilir. Birkaç dolaşır herkesi ısırmaaya çalışır. Sonunda bahşış verilir. (And, 151)

Deve-Kıpti Oyunu : Çankırı'nın köylerinde oynanan oyundaki kişilerden Kıpti (Çingene) ceketini, pantolonunu ters giyer, yüzünde yapma sakal vardır. Kıpti'nin karısı, eski giysiler içinde, sopası olan kadın kılığında bir erkektir. Kıpti'nin iki erkek çocuğu vardır. Bir de beşik içinde bir köpek yavrusu olur; bu da bebekleridir. Kıpti meydana gelir, köyün aksaplısını (büyüğünü, ağasını) sorar. Biri çıkar, Kıpti ona, buraya çadır kuracağını ve kalbur dokuyacağını söyleyerek izin ister. İzin verilir. Kıpti kalbur dokumaya başlar. Çingenelerin çocukları babalarından yiyecek isterler. Karısı da beşiği sallar. Bu sırada oraya başka bir çingene topluluğu gelir. Yeni gelenlerin kızları vardır. Birinci çingenenin oğulları, kızları kaçıır. Seyirciler kızları saklarlar. Kızların babası oğlanların babasını döver. Kızın babası elindeki meşale ve sopa ile kızların bulunduğu yöne gider. Oradaki halkı da döver. Sonunda kızlarına kavuşur. Kızlardan yalnız birini satar; parasıyla deve alır. Deveyi hangi seyircinin önüne yatırır o kimse para vermek zorundadır. Devenin yapılışı şöyledir: İki kişi, iki üç metre uzunluğunda bir merdiveni biri önde, öteki arkada olmak üzere sırtlarlar. Arkadakinin üstüne hayvan postu geçirilir. Merdivenin ortasına minder, yastık konularak devenin hörgücü yapılır. Hepsinin üstüne örtü kaplanır. Öndeki oyuncu elinde daha önceden yapılmış gözleri ayna, içi doldurulmuş kumaştan bir deve başını içerden tutar. Yaşlı Kıpti devenin yularını tutar, devenin üstünde ikinci kızı, kızın kucağında çocuk vardır. Kıpti deveyi gezdirerek herkesten para topladıktan sonra Çolak veya Kolsuz oyunu oynanır. (And, 111-112)

Dırıltı : Aksaray ilinin köylerinde oynanan oyun, karı koca kavgası üzerine kurulmuştur. Kavgı esnasında çocuk ağlar, ağız kavgası dövüşe dönüşür. Kadın

boşanmak için muhtara başvurur, sonunda muhtar ikisini barıştırır. (And, 80)

Doktor Oyunu : Aksaray'da oynanan oyunda köylülerin yoksulluktan doktora görünememeleri, ya da hastaneye yatamamaları sorunu bir güldürü ile canlandırılır. Göbeğine su dolu bir çömlek konmuş adam sedye ile doktora getirilir. Doktor bakar; hastanın babası doktorun istediği parayı fazla bulursa da sonunda kabul eder. Doktor elindeki tırpanla hastayı ameliyat etmeye kalkar. Bu kez safra kesesinin sarkmış olduğunu görür, yeniden para ister. Bir taş alıp hastanın karnına vurur, hasta ve alttaki iki kişi ıslanır, hasta yerinden doğrularak iyileştiğini söyler. (And, 85)

Domuz Avı : Tunceli ili Pertek ilçesinin köylerinde oynanan oyunda biri domuz olur. Üzerine bir battaniye örtülür, sopadan bir kuyruk yapılır. Köylü tarlasını bu domuzdan kurtaramaz. Tüfeğiyle ateş eder, domuzun kuyruğundaki sarılı gazlı beze ateş verilir. Böylece köylüler domuzdan kurtulduklarına sevinirler. Burdur'da *Domuz Oyunu* olarak oynanan oyunda, saban süren köylü, tohum saçan köylü (bu tohum yerine kül saçar), komşu tarlanın sahibi ve elleri ayakları bağlı antaşı bulunur. Birkaç kişi de üzerlerine deri örterek domuz olurlar, sırtlarında bulunan iki kişinin eğilmesiyle yapılan öküzler, üzerlerine deri örtülü dört ayak duran dört ya da beş kişi köpek olur. Çift süren tarlayı sürer, öteki tohum eker, antaşının kendi tarlasına getirildiğini ileri sürer. Antaşı itilip kakılır. Domuzlar gelip tohumu yerler. Köpekler silah sesini duyunca domuzları kovalarlar. (And, 64, 141)

Dükkân : Ortaoyunu'nda Yeni Dünya'ya benzer olan, ancak görevi farklı olan bir dekor unsurudur. Hemen her fasılda

Kavuklu'nun bir iş araması ve iş sahibi olmasıyla iş yerinde çalışması için Dükkân gereklidir. Oynanan oyunun konusuna göre mahiyeti değişebilmektedir. Gözlemci dükkânı, fotoğrafçı dükkânı, ayakkabıcı dükkânı gibi yerler olabilmektedir. (And, 404)

Efe Oyunu : Burdur'da oynanan oyunda bulunan üç efe çakşır, mintan, cepken ve çizme giyerler. Bellerine şal kuşak sarar, başlarına fes takarlar, ellerinde tabanca ve bıçak bulunur. Gürcü'nün üç etekleri, kemeri, yüzünde peçesi vardır; başına pullu tülbent koyar. Arap (bazen iki tane olur), ak don ve gömlek giyer, elbiselerini ters giydiği de olur. Başına gazeteden külah takar, yüzünü isle karalar. İçinde külle karışık tuz bulunan delikli bir torbayı boynuna takar. Bazı yerlerde arkasına kağıttan kuyruk da takılır, dolaşırken arkasından gizlice gazyağı dökülüp tutuşturulur. Kuyruğu yanarken oraya buraya koşar. Kadı arkasına, önüne yastık sarılmış, üzerine bir palto geçirmiş yapağıdan sakal ve bıyık takmıştır. Bir elinde salyangoz, patates veya soğandan bir tespih ve bir asa taşır. Muhtar seyircilerden seçilir. Bu sayılanlardan başka bir de isteğe göre ikincil kişiler vardır. Bunlar Bucak Müdürü, tahta at, jandarmalar, ak giysili, koyun postundan külahlı, yüzü kara şeytan, bazı yerde yaşlı bir adam kılığında elinde pamuk atmak için hallaçların yay ve tokmağı bulunan Dede, yaşlı kadın kılığına girmiş bir oyuncu, elinde bir beşik, Gürcü'nün annesi Nene olur. Doktor, Komutan, Kadı'nın elindeki beşikte bir çocuk kümes hayvanıdır. Kadı'nın oturması için birisi iskemle olur. Ayrıca deve, ayı, kırat gibi hayvan benzetmeleri de bulunur. Önce efeler Arap, Gürcü ortada dolaşırlar, efe ezgileri çalınır, efeler oynar Gürcü oynatılır. Seyircilerden biri Gürcü'yü kaçıtır, efeler kaçırıldığını anladıktan sonra birbirleriyle kavga ederler. Arab'ı

sıkıştırırlar, tartaklarlar. Arap, kızı bulmayı üzerine alır. Gürcü bulunur. Gürcü'nün kaçırılması nasıl halk üzerinde üzüntü yarattıysa bulunması da sevinç uyandırır. (And, 108)

Efebaşı / Yiğitbaşı : Kayseri iline bağlı Tomarza kasabasının Doktor bucağında Akmezar köyünde Afşarların oynadığı *Bebek* adlı oyunda kuklayı oynatana verilen isimdir. (And, 164)

Efsunkâr : Gözbağcılık içinde yer alan bir gruptur. (And, 178)

Eğimli : Karagöz'de yer alan ve çoğu kez kasaplıkla uğraşan tipin adıdır. Kırmızı potur, silahlık, tabanca, kırmızı salta ve festen oluşan giysileri giyer. (And, 479)

Ehl-i Sühan : XVI. yüzyılda yazılmış Fütüvvetnâme-i Sultânî'de seyirlik oyunlardan söze dayananları için bu ad kullanılmıştır. (And, 177)

Ehl-i Bâzî : Fütüvvetnâme-i Sultânî'de seyirlik oyunlardan sözsüz olanlar için bu ad kullanılmıştır. (And, 177)

El Kuklası : Bunların başları ve kolları mukavva veya tahtadan, gövdeleri bezdendir. Kuklacı, elini kuklanın giysisinden içeri sokar, işaret parmağı ile baş ve orta parmaklarıyla da kolları oynatır. Bu kuklalar Türkiye'den Mısır'a götürülmüş ve adına da Karagöz'den bozma Aragöz denilmiştir. (And, 267)

El Peşrevi : Karagöz oynatma sırasında değnekleri kullanmaya Karagözcüler tarafından bu ad verilirdi. Değnekleri kullanmak oldukça hüner isteyen bir işti. (And, 30)

Enbân : Hokkabazların oyunlarında kullandıkları torbaya verilen isimdir. (And, 200)

Ermeni : Karagöz ve Ortaoyunu'nda Zimmî tipler içinde yer alır. Müzik, şiir gibi güzel sanatlardan hoşlanır. Soylu, gün görmüş, başkalarını küçümseyen tavırları vardır. Kimi konaklarda alışverişe bakan ayvazdır, adı çoklukla Ohannes Ağa veya Serkis'tir. Uğraşları arasında kuyumculuk, lağımıcılık, tuhafiyecilik vardır. Giyimi şöyledir: siyah cübbe, kalıpsız fes, pantolon, elinde sapı kırık bir şemsiye veya siyah kılıf içinde bir ut. (And, 483)

Eşek Yemleme : Tunceli ilinin Tozkoparan köyünde oynanan oyunda karı koca eşeğe yemi kimin vereceği üzerinde tartışırlar. Karar verirler: Kim konuşursa yemi o verecektir. Kadın bir kurnazlık yaparak, kılık değiştirip yeniden gelir. Koca karısını tanımadığı için konuşur ve böylece eşeğe yemi koca verir. (And, 161)

Et Kesme Oyunu : Kayseri'nin Erkilet bucağına bağlı Kemer köyünde oynanan oyunda kasap gelir, bir inek keser, herkes bundan istediği parçayı alır. Borçlarını kasap defterine yazar, ama kimse borcunu ödemez. Kasap da kapılarında itleri ulutacağını, eşekleri anırtacağını, katırları tepiştiireceğini, çıplakları başlarına yağdıracağını söyler ve dediklerini yapar. Burada hayvan taklitleri çoktur. İnek olanın sırtına inek renginde bir kilim atılır; kuşaktan bir çift kulak ve bir yular, aynadan göz, ipten kuyruk, köpeklerin kulakları bez parçaları katlanarak, kuyrukları tel üzerine bez sarılarak üzerine tüp konulup yapılır. Eşekler üzerine eşek semeri vurulur, yular ve deriden kuyrukları vardır. Hayvanlar, daha sonra, çıplakları başınıza yağdıracağım dendiğinde çıplak olurlar; yalnız

bacaklarında beyaz, siyah kısa don, uzun siyah ve beyaz yünden sakal ve bıyıkları, kafalarında sivri külahları, palaskalarında bıçakları ellerinde birer çuvaldız ve ucu kalınlaştırılarak kumaştan yapılmış turalar bulunur. Kasabın buyruğu üzerine topluluğun üzerine saldırırlar. Onlar da korkup kaçırlar. Oyunun Yozgat'ın Sarıkaya ilçesinde oynanan şekilde bir et satıcısı ve kamçıları gizli Arap, Çerkez, Hıdır bulunur. Biri et satın alıp parasını vermez bu üçü borçluları kırbaçlarlar. (And, 87)

Evlenme Oyunu : Gaziantep ili Oğuzeli ilçesinin Büyükbekiz köyünde oynanan oyunda baş kişi Havat (=oyun çıkarıcı anlamına) beyaz sakallı, abasını ters giymiş, geniş şalvarlı, başı külahlıdır. Köpek, sırtına bez bağlanmış dört ayak üzerinde, kuyruk takılmış, boynunda çanlar asılı birisidir. Oyunda ayrıca kızlar ve güveyle bulunur. Havat köpeği ipinden çekerek gelir, ona küfür eder, köpek havlayarak cevap verir. İki kız da arkası dönük küstür, evlenmek istediklerini anlayınca onları evlendirir. Kızlar bu kez gelirler, kocalarından yakınırlar. Havat onlara kızıp kocalarının yanına gönderir. Kimi kez Havat'ın külahına ya da köpeğin kuyruğuna gaz dökülüp yakıldığı olur. (And, 82)

◎ F ◎

Fakir Köylü Oyunu :Tunceli iline bağlı Pınarlar'da oynanan oyunda köylü tüccara pamuk götürüp karşılığında bez alacaktır. Tüccar pamuğu alır, bezi üç gün sonra verecektir. Üç gün sonra bezi alamaz, tüccar pamukları geri verir, köylüyü de kovar. Bu yüzden karısıyla kavga eder, karısını evden kovar, bir komşu karısını geri getirir. (And, 89)

Fare Oyunu : Tokat'ın Pazmana köyünde oynanan oyunda bir kişi kara bir giysiye

bürünür, uzunca değnekten bir kuyruk yapılır, bunun üzerine bez sarılır ve gazyağı dökülür. Fare, sedirin altına saklanır, gizlice çıkar, fare gibi gezer, koşar, oynar, o sırada seyircilerden biri kedi sesi yapar. Sesi duyan fare, kaçarken kuyruğu ateş alır, oradan oraya koşar, kuyruğunu çevresine sallar meydana bulunanların üstünü başını yakar. (And, 156-157)

Fasıl : Karagöz'de muhavere bölümünden sonra gelen ve oyunun esasını oluşturan bölümdür. Burada Hacivat ve Karagöz'den başka oyunun çeşitli kişileri bir konu ve olaylar dizisinde gözüktür, oyuna katılırlar. XVI. yüzyılda belirli bir konudan çok hayvanlarla, gemilerle daha çok kopuk sahneler gösterilirken, XVII. yüzyıldan başlayarak fasıl konuları belli bir olaylar dizisine uymaya başlamıştır. Fasıl adlarında bazıları şunlardır: Ağalık, Bahçe Sefası, Balıkçılar, Baskın, Bursalı Leylâ, Büyük Evlenme, Cazular, Cambazlar vs. . Fasıl, Ortaoyunu'nda tekerleme bölümü sona erip, bunun bir düş olduğu anlaşıldıktan sonra asıl oyuna geçiş yapıldığı bölümdür. Çoğu kez Kavukul iş aramaktadır. Tekerleme sonunda Pişekar ona bir iş bulur. Ortaoyunları kollarının her birinin kendi fasıl dağarcıkları vardır. (And, 323-324, 398)

Fatma : Tunceli ilinin köylerinde oynanan oyunda, adamın iki karısı vardır. Karılardan genci kente gitmek ister, öteki buna karşı çıkar. Kadınlar çekişir, genç kadını birkaç kez geri getirirler, adam dayanamayarak genç karısını öldürür, jandarmalar adamı tutuklar. (And, 84)

Fırdöndü : Karagöz oynatılması sırasında görüntülerin sırtında bulunan ufak bir yuvaya ucunda bir tel bulunan çubuk sokulur, böylece görüntü, ekseninde sağa sola bir menteşe gibi döner. Buna fırdöndülük adı verilir. (And, 331)

Furi : Ortaoyunu'nda alkışlamak, el çırpma karşılığında kullanılırdı. (And, 407)

Gannım Aç Aylık Oyunu : Gaziantep'te oynanan oyunda bir Gari Ana, bir de karnına yastık koymuş gebe bir kadın vardır. Gebe kadın durmadan karnının kaç aylık olduğunu sorar. Gari Kadın da vay ay söyler, dokuz olunca gebe kadının karnındaki yastık düşer, çocuk doğmuş olur. (And, 83)

Gari Gıza Tepsi Geldi Oyunu : Gaziantep'te iki kadın tarafından oynanır. İki kadın arasında manzum söyleşmeli olarak gerçekleşen bu oyuna seyirciler de katılır. Kadınlardan biri Gari Kız adlısına üstü örtülü bir tepsi getirir, örtünün altında ski bir ayakkabı teki, süpürge, bir tabak, bir topluğne gibi öteberi vardır. Kadın bunları sayar, seyircilerden örneğin "İçinde ayakkabı geldi" deyince, ayağı yok ki takına derler. Gari Kız herkes bunun bir iftira, yalan olduğunu söyler, eşyalar bitinceye dek uzatılır. Evde kalmış bir kız üzerine oynanan bir oyundur. (And, 84)

Gavur Köpürü Oyunu : Bolvadin'de oyunda, düşman işgaline uğrayan Bolvadinlilerin düşmana duydukları kını anlatır. Saya gezmesi ile birlikte aynı günde, fakat ondan sonra sabaha karşı yapılır. Oyunu gençler oynar. Gece meydana bir odun yığını yapıp üzeri küllerle örtülür. Bu yığına sabahın erken saatlerinde ateş verilir. Delikanlı ve çocuklar ateşin üzerinden atlarken şu sözleri söylerler:

Gavur köpürü, köpürü

Ağzına, yüzüne ötürü

Ateşin üzerinden üç kez atlamak iyidir. Eskişehir köylerinde oynanan *İstiklal Savaşı Oyunu* da başka bir örnektir. (And, 78)

Gel-geç Muhaveresi : Karagöz içinde yer bölümde Hacivat gelir ve bir dize söyler gider. Daha sonra Karagöz gelir bu dizeye aynı ölçü ve uyak bakımından uygun fakat anlamı bakımından güldürücü bir dize söyler gider. Böylece bütün muhavere bu gidip gelmelerin ve uyakların yinelenmesi esasına dayanır. (And, 508)

Gelin Gok : Kilis ilinin Kazıklı köyünde oynanan oyunda, yağmur yağmadığı geceler çocuklar bir çömçe gelin yaparlar. İki çocuk çömçe gelini kollarından tutarak kapı kapı dolaşırlar. Köftelik malzeme toplandıktan sonra yapılan köfte topluca yenilir. Çocuklar gezerken türkü söylerler; bazı evlerden bir şey verilmez, çocukların ve çömçe gelinin üzerine su atılır. Oyun Oğuzeli'nin Uruç, Tılbaşar, Yenice köylerinde de oynanır tekerlemesi daha değişiktir:

Gelin gok gelin gok

Bulgur yağ vermeyenin çörtünü çok

Vermeyen olursa çörtünü taşlanır, topluca yenir, artıklar dama atılır. (And, 141-142)

Gelin ile Arap : Tunceli ilinin Tozkoparan köyünde oynanan oyunda üç kişi vardır. Bunlardan biri gelin, ikincisi damat, üçüncüsü de başında içinde gazlı kül bulunan bir elek taşıyan Arap'tır. Damadın ağzında pipo yerine, içine saman doldurulmuş bir kepçe bulunur. Arap geline sataşır, damat gelini korur, vazgeçiremeyince kepçedeki ateşi Arap'a üfler. Arap'ın başındaki elek alev alır. (And, 160)

Gemi Oyunu : Tunceli ilinin Pertek ilçesine bağlı Yeniköy beldesinde oynanan oyunda, iki kişi bellerine kadar soyunur, karşılıklı

geçerler, ayaklarını ve kollarını birbirine uzatırlar, araya yastık koyarlar, bir de gemici vardır; gemici buraya yerleşir. Gemi hafifçe sallanır, fırtına gemiyi devirir, gemici yardım ister, sonunda gemi düzelir, gemici sevinçle kürek çeker. Oyunun İçel'de oynanan şeklinde on beş yirmi kişi uzun bir sırk alıp ortaya dikerler. Hepsi sırığa yapışıp başlarını birleştirirler. Düğün halkından birinin oğlunu veya kendisini yakalayıp bu insan yığınının üzerine oturturlar, sırkla gezdirirler, para toplarlar, para alınınca onu bırakıp başkasını bindirirler. (And, 66, 160)

Geyik Oyunu : Tokat'ın Kelit (Ulutepe) Ağçaşar köyünde oynanır. Oyunda biri elinde kazma tutar, kilim veya geyik derisine bürünür. Kazmaya da post sarılır, göz yerine iki ayna, boynuna boncuklar, ziller ve iki de boynuz takılır. Geyik gibi ürkek ürkek oynar, atlar gibi yapar, oynar. Seyirciler gelince geyik ürkep kaçar, yere yatar. Kimi öldüğünü, kimi hastalandığını, kimi de nazar değiştiğini söyler. Kimin nazarı değiştiyse ondan alınan bezle tütsü yakılır, geyik kalkmaz, bir ocakzade kurşun döker, geyik kalkarak yeniden oynar. Kimi yerlerde geyiğin ağzında iğne vardır. Bununla halka saldırıp onları iğneler. Oyun kaval eşliğinde oynanır. Geyiğin dirilmesi herkesi sevindirir. Bu oyuna Arkoğu ve Serpil köylerinde *Ceran* (Ceylan) oyunu denilir. (And, 106)

Goco : Ortaoyunu'nda zenne için kullanılan bir terimdir. (And, 407)

Göstermelik : Karagöz'de mukaddime bölümünde ilk önce müzikle boş perdede ve çoğu zaman oyunun konusuyla ilintisi olmayan görüntüye verilen isimdir. Örneğin, bir saksıda limon ağacı, yaşam ağacı, denizkızı, çalgıcılar. Vs. Göstermeliklerin görevi henüz oyunu seyretmeye hazırlanmamış seyirciyi oyunun gerçeğine

hazırlamak, onu oyunun yanılısına havasına sokmak, onda geciktirim ve merak uyandırmaktır. (And, 311)

Güççe Düğünü : Konya'da on, on iki yaşlarına kadar bebek oynayan kızların bu yaştan sonra bebekle oynamalarına garip bir merasimle nihayet verilirdi. Bu merasime kızın bütün arkadaşları, konu komşu kız ve kadınlar, tıpkı bir düğüne davet edilirmiş gibi davet edilirler. "*Bizim kızın güççe düğünü var, buyurun gelin.*" derler. Düğün günü çocuğun oynattığı bebek tellenir, pullanır, tıpkı bir gelin gibi duvaklanıp süslenir. Odanın köşelerinden birinin yüksek yerine otururlar. Bu davete ayrıca çalgı çalıp türkü söyleyecek kümseler de çağrılır. Bunlar def çalıp söylerler. Davete gelen ayrı yaştaki kızlar da çalınan havalara göre oyun oynarlar, adeta bir düğün vaziyeti canlandırırılar. Düğünden sonra bebek ile oynayan çocuk bebeği gelin olduğundan artık genç kızlar arasına girer. Bir daha bebek oynamaz, ev işleriyle meşgul olur. (And, 162-163)

Güva : Kırşehir'in Mucur ilçesine bağlı Avcı köyünde kadınlar arasında oynanan oyunda Oğlan-Güva-Helvacı, kız, kızın anası, terzi, kuyumcu ve tellal bulunur. Oyunun başında çeşmeye testisiyle gelen kıza Güva yanaşmak ister, kız yüz vermez. Bu kez Helvacı olan Güva, bir helva karşılığı kızdan bir öpücük alır. Güva gene çeşme başında yanaşmak ister, kız gene yüz vermez. Tellal bu arada kızın düğününü duyurur. Bu arada kız oğlanın ısmarladıkları yerine terzi ve kuyumcuya tazı çulu ile tazının boğazına takılan demir tasma ısmarlar. Güva uyurken kız odaya girer. Üzerinde kürk, kürkün üzerinde çanlar takılıdır. Bir elinde bıçak, ötekinde bir ciğer parçası bulunur. Oğlana Azrail olduğunu söyler, canını alacaktır. Oğlan üç gün süre ister. Bunun üzerine kız elindeki ciğeri bıçakla bacakları arasında

keser. Oğlan, terzi ve kuyumcudan ısmarladıklarını istediğinde bunların tazıyla ilgili şeyler olduğunu görür, bunları kızın yaptığını anlar, öcünü alacaktır. Kıza gelinlik giydirilir ve odaya oturur. Herkes gidince gelin için pekmez bir küp getirir, duvağını küpe giydirir, ucuna da bir ip bağlayıp ipin ucundan tutar, kapının arkasında gizlenir. Oğlan elinde bıçakla gelir. Oğlan kıza Azrail olarak kendisini aldatıp aldatmadığını sorunca kız ipi çekerek küpe evet anlamına başını eğdirir. Kuyumcu ve terziye de tazı eşyaları ısmarlayıp ısmarlamadığını sorar, küp onlara da evet deyince oğlan öfkelenip elindeki bıçakla küpe vurunca küp kırılır, içindeki pekmez dökülür. Güva pekmezden içer, kız da kapının ardından çıkar, iki sevgili birbirlerine sarılırlar. Bundan sonra kına törenleriyle ve oyunlarla son bulur. (And, 78)

© H ©

Hacca Gitme : Aksaray ilinin köylerinde oynanan oyunda beyaz takma sakallı, sarıklı, elinde çöpten kalemi olan fakat okuyup yazması olmayan bir hacı adayı, hacca giderken köylülerden siparişlerini alır, geri döndüğünde siparişleri ya eksiz, ya da yanlış getirmiştir. Suçu siparişleri yazan yazıcıya yükler ve onu döver.

Oyunun biraz değişik bir şekli Gaziantep ilinin Oğuzeli ilçesine bağlı Uruç, Tılbaşar, Yenice, Mezere köylerinde Hacı Oyunu adıyla oynanmaktadır. Oyunun tek kişisi Hacı'dır. Hacı beyaz sakallı, başı sarıklı, uzun entarilidir. Bir elinde keçi pisliğinden yapılmış tespih, öteki elinde kalem yerine bir tahta parçası, sırtında bir çocuk veya adam vardır. Bu sırtındaki hacı bir takım güldürücü durumlar yaratır. Oyun hacca gidenin köylülerden ısmarladıklarını sorması, ısmarık (sipariş) alması, gitmeden güldürücü biçimde bir namaz kılması ile sona erer.

Tunceli ilinin Mazgirt ilçesine bağlı Sülüntaş köyünde de aynı adlı bir oyun

oynanmaktadır. Oyun için saf, pısrık bir hacı adayı, dolapçı ve araçlar bulunur. Evin tavanına bir halkadan ip geçirilir, bir ucu hacının beline bağlanır, öteki ucu aracının elindedir. Aracı, hacı adayını tanrı katına çıkarmak üzere yukarı çeker, sonra birden bırakınca hacı adayı düşer, böylece hacca gitmiş olur.

Tokat'ın Ulutepe köyünde *Tüccar Hacı* adı ile oynanan oyunda tüccar haca gidecektir. Seyirciler birşeyler ısmarlar. Tüccar istekleri kaydetmek için elindeki ucu iğneli teleği bir adamın kıcına batırır, hacca gitmek için namaz kılmak ister, abdest için pis bulaşık suyu verirler, eğilip doğruldukça sırtına ters bağlanmış birinin başı yere değer, sonunda tüccer hacca gider ve gelir. (And, 83)

Hacı Baba Oyunu : Sivas ilinin köylerinde oynanan oyunu, bu iş için seçilmiş kahya hazırlar. Oyunun kişilerinden birisi Şeytan'dır. Uzun beyaz don, uzun kollu beyaz fanila giymiş, kollarına fanilanın içinden uzun bir sırt sokulmuş, yüzü kırmızıya boyanmış, başında sivri külahı ya da tüylü bir başlığı vardır. Hacı Baba ise sırtı kambur, takma sakal ve yalnız gözlerinin gözüktüğü büyük bir sarık giymiştir. (Kimi kez ise yüzüne bir kelek geçirir, buna göz delikleri açılır, diş yerine tespih taneleri, ayrıca beyaz uzun bir sakal takılır.) Hacı Baba'nın iki gelini vardır. Şeytan halka muziplikler yapar, halkın yüzüne un veya su püskürtür. Hacı Baba'nın gelinleri kaçırılır, kızlarını arar, bu arada Hacı Baba'ya, altındaki iskemleyi çekip düşürmek gibi şakalar yapılır. Sonunda arkasına kuyruk yerine takılmış büyük posta ateş verilir. (And, 113) Sivas'ın Aşağıkale köyünde aynı adla oynanan oyun *Saya Gezme* oyununun bir çeşitlemesidir. Oyunda yine Hacı Baba ve dört kız bulunur. (And, 169)

Hacivat : Türk gölge oyununun en önemli tipidir. Tarihi şahsiyet olduğu yolunda görüşler vardır. Bu görüşler daha çok efsanelerden ve bazı tarihi kaynaklardan (Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi) yola çıkılarak ortaya konmuştur. Karagöz'ün aksine çok daha uyanıktır. Karagöz'le aralarında geçen konuşmalardaki yanlış anlamalar esas unsurdur. Hacivat salta, dizlik ve kırmızı yemeni giyer, sakalı sivri, yüzü incedir. Giyiminde Karagöz'deki kırmızı rengin üstünlüğüne karşın yeşil ağırlıktadır. (And, 474-475)

Hakimlik : Karaman'ın Dilbeyan köyünde oynanan oyunda bir hakim, bir de yönetici seçilir, yönetici eline bir tura alıp herkese aslan, sinek, arı, serçe gibi adlar verir. Örneğin aslan davacı, serçe davalı olur, serçe aslanı öldüremeyeceğine göre aslanın iftira ettiğine karar verilir. Ceza aslanın avucunun içine 5 turadır. (And, 85-86)

Han Kolu : Zuhuri Kolu (Çoğunlukla Ortaoyunu terimine karşılık olarak kullanılmıştır)'nın zıddına daha az kibar olup, meydanlarda halka gösterilen oyunun adı idi. (And, 364)

Hatem : Karagöz dilinde zilin karşılığı olarak kullanılırdı. (And, 332)

Hatziavatis : Yunan Karaghiosiz oyununun baş kişilerinden olup, Türk Karagöz'ünde Hacivat'a karşılık gelmektedir. (And, 309)

Hayal-i Has : Sarayda oynatılan kukla ve gölge oyunu olduğu hakkında veriler mevcuttur. (And, 282)

Hayâl-i Zılcıyân : Evliya Çelebi Seyahatname'sine göre Karagöz gibi perde arkasından oynatılmış bir oyundur. (And, 284)

Hayâl-i Zıll : XVI. yüzyılda Türkiye'ye giren gölge oyununu kukladan ayırmak için bu isim kullanılmıştır. (And, 252)

Hayâl-i Zıll-i Tasvirciyân : Evliya Çelebi Seyahatname'sine göre karşıdaki perde üzerine yansıtılarak oynanan oyundur.

Hayalbaz : Karagöz oynatan ustaya verilen addır. Bu isimden ayrı olarak *Hayalî* de denmiştir. (And, 331)

Haydindik : Edirne'de oynanan oyunda iki arkadaşın kız yüzünden kavgaları canlandırılır. Bunun bir çeşitlemesi kadınlar arasında oynanır. (And, 84-85)

Hayal Sandığı : Karagöz'de tam bir fasıl dağıcı için gerekli bütün görüntülerin tümüne verilen isimdir. (And, 332)

Hayme : Kuklanın ve gölge oyununun oynatıldığı perde ve onun yerine verilmiş bir addır. (And, 254)

Hemecik / Hemecük : Anadolu'da kukla için kullanılan bir terimdir. Tercan (Erzurum) ve Kars'ta yapma bebek anlamına gelir. (And, 163-1644)

Tokat köylerinde *Hemecük* adıyla oyunda, oynatıcı bir örtünün altına gizlenir. Elllerinde birer bebek taşır. Bunların biri kız, öteki erkektir. Bir kaşık veya çöp başparmağa, bir ikincisi küçük parmağa, üçüncüsü de orta parmağa takılır. Böylece iki yandaki kaşıklar kol, ortadaki kaşık baş olur. Bunlara bebek giysileri giydirilir. Öteki el de aynı biçimde hazırlanır. Davul, zurna çalar, önce bebekler konuşurlar, öpüşürler, kucaklaşırlar. Sonra dövüşüp küserler. Oğlan kızı döver, kız ağlar, sonra barışırlar.

Oyun zurna veya sazın tartımına uygun olarak gelişir. (And, 164)

Hırbo : Ortaoyunu'nda Adadolu'lu veya Türk taklidi için kullanılan terimdir. (And, 407)

Hokkabaz : Hokkabaz'ın biri genel, öteki özel iki anlamı vardır. Genel anlamıyla hokkabazlık, açıklanması güç, aklın almayacağı oyunlar göstermek, gözbağcılığı yapmaktır. Hokkabazlar gerek söz ve el çabukluğu, gerek birtakım hileli araçların yardımıyla seyircinin duygularını aldatıp olağanüstü sonuçlara varan, kökeni binlerce yıl geriye giden bir seyirlik oyunudur. Hokkabaz, özel anlamıyla 'hokkalarla oynayan' demektir. Ancak Hokkabaz sadece bu oyunu gösterenler için değil, genel olarak gözbağcılığı karşılığı olarak da kullanılmıştır. (And, 198)

Hokka Oyunu : Oyunda tersine çevrilmiş üç kap ve küçük yuvarlaklar kullanılır. Oyunda tekrarlanan iki hareket vardır. Ya altı boş gösterilen hokkanın içinde topun çıkması, ya da içine seyircilerin top konulduğunu sandığı tersine çevrilmiş hokkanın açılınca boş gösterilmesi. Oyun, hokkaların, toplam sayısını arttırarak, boylarını büyüterek yada işe toptan başka nesnelere katarak uzatılıp, geliştirilebilir. (And, 198)

Hortlak Bezeme Oyunu : Kars ilinin Susuz ilçesine bağlı İncesu köyünde oynanan oyunda önce ortaya yeşil bir tabut getirilir. İki de karalar giyinmiş, yüzlerini baca kurumu ile karaya boyamış arap gelir, bunların ellerinde zil ve kırbaç vardır. Sorgu melekleri gibi biri ölünün başında öteki ayak ucunda durur. Tabuttaki adam kefene bürünmüştür. Gırtlaktan yukarısı hamurla kaplanmıştır. Göz yerlerindeki deliklerin biri yukarıda, biri aşağıdadır, ağız yeri kapalı, kulakları görünmez. Gene hamurdan

yapılmış boynu bükük ve eğiktir, burnu büyüktür. Çocuklar bu ölü tabuttan kalktığı zaman çok korkarlar. Araplar günahı olmadığına karar verirler, üstelik seyircilerden alacağı vardır. Herkesten para toplanır. (And, 104)

Huzur Karagöz : Padişah huzurunda oynayan Karagözcülere bu ad verilir. (And, 282)

İsbaha : Denizli ilinin Buldan ilçesine bağlı Kadıköy beldesinde kadınlar arasında oynanan oyunda adamın üç karısı vardır. Tefçi anasına hakaret ettiği için İsbaha üzülür, yere düşer, doktor çağırılır, öldüğü anlaşılır. (And, 84)

İşkırak : Karagöz'ün başında bulunan serpuşa verilen isimdir. (And, 470)

İbiş : Kukla oyunlarında tıpkı tulüat tiyatrosunda olduğu gibi hep uşak olur. Adı efendisine bağlılığından dolayı *Sadık* tır. Tuluat tiyatrosunda adı çoğu kez *Fırıldakt* olur. Ayrıca *Durmuş*, *Tombul*, *Fıstık*, *Kıvrak*, *Kışkış*, *Gaytan*, *Guguk*, *Gelecek*, *Köstebek*, *altın Bülbül*, *Toplu*, *Cümbüş*, *Mutlu* gibi adlar da alırdı. İbiş, İhtiyar'ın uşağıdır. İbiş kurnazdır, biçimsiz bir fesi vardır, püskülü sağa sola oynar. Kaba bir dil kullanır, yanlış anlamlar, açık saçık sözler, çifte anlamlı deyimler kullanır. (And, 270)

İdam Oyunu : Karaman/Taşkale'de düğünlerde oynanır. Düğün alayı geçerken bir idam sehpası kurulur. Üzerine birisi belinden ve boynundan asılır, göğsüne de bir yafta üzerine suçları yazılır. Bu suçların belli başlıları şunlardır: Komşunun tavuğuna taş atmak, karısıyla kavga etmek. Düğün

sahibi gelir, cellada suçluyu bağışlaması için yalvarır. Cellat bırakmazsa düğün sahibi para, armağan verip suçluyu kurtarır. Kurtulan, evlenecek kimsenin kölesi, tutsağı olacağına yemin eder. (And, 159)

İhtiyar : Kukla oyununda varlıklı, çiftlik çubuk sahibi bir kişidir. Tuluatta baba dendiği gibi, eğer sahnede ölecekse adı *tirit'* tir. Ayrıca *parçacı* veya *moruk* da denilirdi. (And, 270)

İskemle Kuklası : Göğüslerinden yatay biçimde bir ip geçen bu kuklalar gayda ve benzeri çalgıların eşliğinde, aşağıdan ipleri çekilerek sıçratılıp dansettirilir. Bu türlü kuklaları daha çok sokak eğlendiricileri gösterirdi. (And, 264)

İspahi Oyunu : Burdur'da kadınlar arasında oynanan oyun kız kaçırma konusunu işler. İspahiler iki kişidir, mavi çuha şalvar, aynı çuhadan boyu kısa, kolları uzun kepe giyerler, bellerine acem şalı kuşak kuşanır. Saat kösteği takarlar, kuşaklarında tabanca ve kama vardır. Çizme giyer, yünden veya kömürden bıyıkları olur, gözlük takar, başlarına fes, kalpak giyer, saçlarını bunun içine sokarlar. Fesin üzerine renkli ince poşu dolanır, uçları omuzlarına sarkar. Kadınları oynayanlar ise uzun çitan veya sevahi giyer, bellerine gümüş kemer takarlar, saçlarını çiti örerler. Çalgı çalınırken ispahiler kadınlarla gelirler, hem kadınları oynatırlar, hem de kendileri oynarlar. İspahi beğendiği bir kıza çevresini atar, çevre attığı kızın kalkıp oynaması gerekir. Birinci ispahi ikincinin kadını kaçırmaya çalışır, kovalarlar, kadını döverler. Kaçırma birkaç kez olur. Bunun bir başka çeşitlemesi *İsmağan Oyunu'* dur. Bu oyunda köpekler de bulunur. (And, 108-109)

İstanbul'a Gitme : Sivas ilinin Koyulhisar ilçesine bağlı Gökdere köyünde oynanan

oyunda, sırtına birini alan oyuncu İstanbul'a gidecektir. Köyünün siparişlerini alır, dönüşünde siparileri unutmuştur, her unuttuğu sipariş için sırtındaki adamın başına değnekler vurur, o inmek istedikçe öteki bırakmaz. (And, 83-84)

Kabak Oyunu : Adana ilinin köylerinde oynanan *Bebek Oyunu'* nun diğer adıdır. Oyunun kişileri arasında bardakçı, oyuncu kızlar, Dağdeviren, İmam gibi kişiler vardır. Dağdeviren kızlarla evlenir. (And, 164)

Kabarcuk : Türkçe'de kukla 'bebek' anlamına gelmektedir. *Kabarcuk, kabarsak, kabırsak, kaburcuk, kaburcak* şeklinde söylenişleri de vardır. (And, 256)

Kaçak Kızlar Oyunu : Kayseri ili Bünyan ilçesine bağlı Karakaya köyünde düğünlerde görülen bu oyun, evlerde oynanmaktadır. Oyunda beş kişi vardır. Bunlar, Külhanbeyi, Esirci, Muhtar ve iki kızdır. Külhanbeyi belden üstü çıplak, yüzü karaya boyanmış, kocaman bıyıkları olan, üzerine davarların boynuna takılan çanlar takılmış birisidir. Boğazından aşağı sarımsak dizili bir hevenk asılıdır. Elinde saçtan bir kalkan ve bir sopa, başında sarık, belinde peşkir bulunur. Esirci'nin sırtında bir kambur, elinde asa ve bir beyaz torba bulunur, sakallıdır, sırtına vuruldukça toz çıkar. Kızlar şalvarlı, başları örtülüdür. Muhtar şişmandır, elinde bir tespih bulunur. Oyun kızların çalgı eşliğinde oynamasıyla başlar. Külhanbeyi gürültü çıkararak gelir. Onun çıkardığı gürültü üzerine çalgı susar, bir sessizlik ortalığı kaplar. Külhanbeyi kızlara 'Sahibiniz kim?' diye sorar, onlar da Esirci'yi gösterirler. Esirci Külhanbeyi'ni görünce titremeye başlar. Külhanbeyi Esirci'ye 'Kimden izin aldın?' diye çıkışır. Esirci de 'Bundan izin

aldım diye Muhtar'ı gösterir. Külhanbeyi Muhtar'a aldırış etmeden kızlarla 20 dakika oynar. Bu danslarla oyun sona erer. (And, 82)

Kadı Oyunu : Oyunda iki arap, bir yaşlı kadı, bir de kız (isteğe göre iki) vardır. Kadı kızın babasıdır. Uzun, ak bir kürk giymiştir, başında sarık, belinde kuşak, ayağında yemeni vardır, ağarmış sakalı ve bıyığı birbirine karışmıştır. Araplar yüzlerini karartmışlar, kolları ayakları sıvanmıştır. Ayakları çıplak, başları açıktır, ellerinde palaskaları bulunur. İki sürekli kızın çevresinde dolaşır, sarkıntılık ederler. Kızın yüzü örtülüdür. Seyirciler arasından biri de Muhtar olur. Kızlar Araplar için oynar, Araplar da oynarlar, birisi kızlara yaklaşırsa, öteki ona çullanır, vurur, sırtına biner. Yaşlı, kızla oynarsa Araplar ona çullanır, döverler, kimi kez dördü beraber oynarlar. Yaşlı adam cebindeki kağıttan bir şeyler okur. Kız yeniden oynar, Kadı Arapların birkaç kez saldırısına uğrar, sonunda kalkmaz olur, ölür. Üçü Kadı'nın başında ağlaşırlar. On dakika ağlanır, ölüyü kaldırmak için para toplanır, para toplanınca ölü dirilir, sakalını yolar, yerine oturur. Oyun eskisi gibi sürer.

Tokat'ın köylerinde aynı adla oynanan oyun, erkekler ve kadınlar tarafından birlikte seyredilir. Oyuncu sayısı on ikidir. İki kadın kılığında girmiş erkektir. Kadı'yı oynayanın başında keçi postundan takma saç ve sakal, sırtında cübbesi vardır. Efe ağaçtan yapma bir at üzerindedir, atın kafası eski paçavralardan yapılmıştır. Doktor'un yüzünde bir maske vardır. Bıyıkları takmadır, elinde ilaç çantası bulunur, beyaz bir palto giyer. Dört kişi jandarma olur. Bacak ve kollarında çanlar, kelekler sallanır. Elleri tula denilen bezden, kendir liflerinin ucuna paçavra bağlanarak yapılan bir sopa vardır. Bir de oyunu yöneten önder vardır. İki kişi silahlıdır, bunlar köy bekçisidir. Oyunun belli bir sırası yoktur.

Bayramlarda oynanır, sokak sokak dolaşarak meydanlarda veya toprak damlarda oynanır. Kızlar kaçırlır, jandarmalar onları kovalarlar. Hastalananlara doktor iğne yapar. Efe soytarılık yapıp halkı güldürür. Kadı o yıl erkek çocuğu olan evlerin önünde boylu boyunca yatar, bahşiş ve tavuk için söz alınır, o zaman dirilir. Kızlar Kadı'nın başucunda ağlaşırlar, sakalını biterler. Akşam toplanan para ile yiyecek alınıp topluca yenilir.

Oyun Burdur'da *Efe Oyunu*'ndan hemen sonra oynanır. Burada Gürcü oynarken Kadı, deve veya jandarmalar gelir. Efeler Gürcü ile kaçır. Kadı iskemleye oturacağı sırada iskemle çekilir, kadı yere düşer. Efeler yeniden Gürcü'yü oynatırlar. Nene elinde beşik gelir. Nene kızı kaçırdığı için ağlar, Kadı'ya başvurur, efeler yakalanır, sorguya çekilirler, Gürcü ile bağlanırlar. Kadı, Arap ile Gürcü'yü evlendirir, efeler kadıyı döverler. Kadı'nın üzerinde yastık bulunduğu için dayaktan acı duymaz. Bu sırada Arap ortada dolaşır, boynunda asılı torbadan ateşe bir avuç kül-tuz karışımı atar, tuzun ateşte çatlamasından çıkan sesle zıplar, oraya buraya koşar. (And, 98, 104, 108)

Kadıya Mal Bölüştürme : Ege Bölgesi'nde Yunt Dağı'nın Maldan köyünde oynanan oyunda üç kişi vardır. Kadı, deli ve yazıcı. Kadı'nın bedenine yastıklar konup üzerlerine kilim kaplanıp iplerle bağlanmıştır. Yüzüne de pekmez sürülüp pamuklar yapıştırılmıştır. Gözünde siyah gözlük vardır. Deli, ters giyinmiş, başında keçi derisinden post vardır. Yazıcı'nın yardımıyla eşeğe ters bindirilir. İki de Kadı'ya sopayla vururlar. Kadı, iki kardeşin miras malını taksim edecektir; ancak sarhoş olan Kadı eşekten yere yuvarlanır. Mal pay edilmesi bittikten sonra bir berber büyük bir

hayvan makası ile Kadı'yı tıraş eder. Deli ile Yazıcı da berbere tıraş olurlar. (And, 174)

Kafes : Ortaoyunu gösterimi sırasında kadın seyircilerin oturdukları bölmeye verilen isimdir. (And, 403)

Kalaycı Oyunu : Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ufak tefek çeşitlemelerle hep aynı biçimde oynanır. Örneğin Tunceli ili Pertek ilçesinin Ulupınar köyünde oynanan Kalaycı'da kalaycının körüğünü kollarına bir sırtık geçirilmiş arasına bir sepet konulmuş bir oyuncu canlandırır. Kalaycı ustasının yüzü gözü isle kararmıştır, körükçü körüğü işletirken gelen bir haberci ustanın babasının öldüğü haberini getirir, usta aldırılmaz, aynı haberci ustanın babasının öldüğü haberini getirir, usta aldırılmaz, aynı haberci karısının öldüğünü söyleyince üzülür, işini bırakır, çırak ile körükçü körüğün ağzına çamur sıvarlar.

Sivas'ın Koyulhisar ilçesine bağlı Gökdere köyünde oynanan şekilde körük ve çırak vardır. Kalaycı, kalaycı türküsünü söyleyerek çalışırken haberciler önce anasının, sonra babasının ölüm haberini getirirler, usta aldırılmaz, ancak karısının öldüğü duyurulunca usta çok üzülür, çırak körüğün ağzını çamurla sıvar.

Oyun Kars ilinin Susuz ilçesine bağlı İncesu köyünde *Körüğü Gapa (Kapa)* adıyla oynanmaktadır. Burada çıraklar ikidir, kalaycının kara keçi kılından takma sakalı vardır. Gene ölüm haberi birbiri ardına gelir, karısının öldüğünü duyunca kalaycı ustası üzüntüsünden kendi saçı yerine körüğü oynayan oyuncunun saçına başına vurur, adamın yüzüne ocak kurumu üfler. Oyunun başka çeşitlemeleri vardır. Örneğin Kızılcahamam'dan *Kalaycı Oyunu, Dikici Oyunu, Demircinin Körüğü Oyunu* gibi... (And, 75)

Kalik : Erzincan'da Saya'nın bir adı da Kalik'tir. Kıl keçisinin en büyük varlık olduğu yerlerde, keçilerin yavrulamasına elli gün kala oynanır. Bir oyuncu bedenini keçi veya koyun derisiyle örter, sakal, bıyık kimi kez maske takar, ayrıca ziller de koyar. Bu ayıyı temsil eder. Bunun bir adı da Kalik'tir. Kaliğin bir eşi vardır. Alacalı ipekli kumaştan üç peşli giyer ve süslenir. Buna Gelin de denilir. Kalik'in neden ayı olduğuna gelince, bir söylence anlatılmaktadır. Vaktiyle davarı bol olan biri varmış. Bir gün davarını kırparken bir adam gelmiş, gelen bir evliya imiş. Evliya adamın pintiliğine kızmış ve onu tekmeleyerek 'Kalk bakalım kocaoğlan!' demiş. Kalkmış ama yünler de bedenine yapışmış, ayı olmuş, dağa çıkmış. İşte bu söylence ile bu oyun arasında bir ilişki bulunmaktadır. Kalik ile gelin ev ev dolaşır, gidilen evlerde Kalik, ev halkına saldırır, muziplikler yapar. Ev halkı ona 'Sallan kocaoğlan sallan' diyerek onu oynatırlar. Bu arada delikanlılar gelini kaçırlar. Kalik üzüntüsünden bayılır. Gelin geri gelip kocasını güzel sözlerle ayıltır. Evler böylece dolaşılır, toplanılan bulgur, yağ gibi yiyecekler pişirilir, topluca yenirken şu şarkı söylenir:

Say say sayadan

Yılan aktı kayadan

Ne kaldı ne kalmadı

Elli gün kaldı

Elli günü sayalım

Gümbür gümbür yayalım (And, 73)

Kalkağan Oyunu : Doğu illerinde özellikle Aleviler arasında Rumî Aralık ayında Kalkağan şenliği gecesinde oynanan bir oyundur. Bu gecede köyün gençleri bir evde sabaha kadar kızılı erkekli bar çekerler. Bundan önce bir oğlan kadın kılığına girer, yüzünü kızıl ipekliden bir peçe ile örtüp, gelin gibi süslenir. Bir başka delikanlı başına şal ve keçeden bir külah geçirir, külahın

çevresini ve belini ot burmasıyla sarar, keçi kılından düzdüğü bir ak sakalı çenesine yapıştırır, adı Kalkağan'dır. Sözde genç gelinin kocasıdır. Kalkağan karısını arkasına takarak kocaman bir sopayla evleri dolaşır, yolda da bağırarak gürültü yapar. Delikanlılar artlarına düşer, kıza sarkıntılık eder, kız da onlara yüz verir. Kalkağan onları sopayla kovalar, karısına da hem öfkeyle, hem yumuşak davranır. Kalkağan, delikanlıları kovalarken, gelin meydanda tek başına kalır, birisi gelir, onu bir yana saklar. Kalkağan öfkelenir, karısını tekrar bulur. Kalkağan girdiği her evde yüksek sesle selam verir. Karısıyla oynar, türlü soytarılık yapar, gene sopayla karısını izleyen, işaret eden gençleri kovalarken düşüp ev sahibinin önünde yere serilir, ölür. Karısı başucunda ağlar, onu diriltir. Ev sahibi Kalkağan'a yağ, bulgur, un verir, delikanlılar bunları sırtlayıp bar oynanan eve dönerler, pişirip yerler, sabaha kadar şarkı söyleyerek oynayıp eğlenirler. (And, 100-101)

Kar-i Kadîm : Karagöz'de en eski oyunlar kategorisine giren oyunlar için bu isim kullanılırdı. Bu oyunlardan bazıları şunlardır: *Kanlı Nigar, Yalova Sefası, Hamam, Meyhane, Kayık, Yazıcı, Kanlı Kavak, Orman, Abdal Bekçi vs.*

Tuluat tiyatrosu toplulukları tarafından oynanan ortaoyunlarına *Kâr-i Kadîm Ortaoyunu* denilirdi. Bu oyunlara Müslüman olmayan kantocu kadınlar da katılıyorlardı. (And, 379)

Kara Bacak : Aksaray ilinin köylerinde oynanan oyunda Kara Bacak olan oyuncu, kurum boyasıyla kollarını dirseğe kadar, bacaklarını diz kapağına kadar karaya boyar. Başu kabaktandır, yüzü de siyahtır. Onu güzelleştirmek için beyaz kireçle badana yapılır. Kabak üzerinde iki göz yeri oyulmuş, buralara iki fincan yerleştirilmiştir, burnu soğandan, dişleri köpek

dişlerindedir. Oyun sözsüz oynanır. (And, 159)

Kara Kancalos : Trabzon dolaylarında Aralık ayının 7-19 uncu günleri arasında oynanır. İnançlara göre bu günlerde ıssız yerlerde gezenler, ne insana, ne de hayvana benzemeyen sivri külahlı ve uzunca boylu bir yaratığa rastlıyorlar, adına Karakancilo deniliyor. Oyunda ak sarıklı, takma sakallı, eli sopalı, eski püskü giysili bir yaşlı adam, sırtına semer konmuş, boğazına çingirak takılmış bir de devesi olur. Ateşçinin sivri külahlı vardır, uzun boylu, yüzü karaya boyanmış, elinde sopa olur, ocaktaki ateşi karıştırır, yüzü peçeli kız olmuş bir delikanlı oyunun kişileridir. Armağan toplayıcısı 'Hediyeçi' sırtında çuval taşır. Delikanlı bir kızın horon oynaması için bir de çoban. Geceleyin oyuncular yanlarına bir kadın alıp her evin kapısını sırayla çalarlar; evdekilerle bu kadın arasında bir söyleşme geçer, sonra içeri alınırlar. Yaşlı, odanın baş köşesine oturur, odaya giren devenin sırtına biner, ateşçi de elindeki sopa ile ocaktaki ateşi karıştırır. Delikanlı ile kız hırın oynarlar. Dışardan, avludan dokunaklı bir kaval sesi duyulur. Armağancı kapıdadır, ev sahibinin armağan vermesine kadar oyun sürer. Ev halkı oyuncuları ve özellikle kızı tanımaya çalışır. Oyuncularla seyirciler arasında yalancıkta bir kavga olur. Böylece bütün köy gezilir, armağanlar oyuncular arasında paylaşılır ya da birlikte yenilir. (And, 116)

Karacör Oyunu : Güney Anadolu Türkmenleri arasında oynanan oyun çok eski bir Türk kukla oyunudur. Bir adam yüzüne bir örtü geçirerek arkası üstü yere yatar. Bir eline bir kukla, diğer eline de başka bir kukla bağlar. Dizine de büyükçe bir Çömçe Gelin bağladıktan sonra halkın karşısında ellerine bağlı olan biri erkek ve diğeri kız kıyafetlerinde bulunan bebekleri karşılıklı oynatmaya başlar. Bebekler oynar

ve birbirlerine sarılmaya çalışırken ansızın oyun oynatanın dizinde bağlı olan büyük Çömçe bu sevişmeye mani olarak aralarına girer ve o iki küçük bebek derhal yerlerinde pusarlar, Çömçe geri gidince tekrar oynamaya başlarlar; bu surette yarım saat kadar heyecanla ve muhtelif hayaller yaşatarak seyredilen bir oyundur. İki kişinin arasını bozmaya çalışan üçüncü adamlara dahi karacör denilir. (And, 162)

Karaghiozis : Yunanlar arasındaki bu oyun, her balımdan Türk Karagöz'ünün bir dalı, bir çeşitlemesidir. (And, 309)

Kasap Oyunu : Bandırma ile Karacabey arasında yarı yolda bulunan Yenice köyünde oynanan oyun, köy seyirlik oyunlarında çok rastlanan kurban etme ve ölüp dirilme konusunu işler. Alana iki kişi gelir, müzik kasap havasıdır. Bunlardan birinin elinde iki bıçak vardır, bu bıçaklarla dans eder... Öteki yere boylu boyunca yatar, yüzü mendille örtülür. Eli bıçaklı olan, bıçaklarından birini yere saplar. Bıçakla karnını yarıyor, işkembelerini çıkarıyor, bu sırada yerde yatan debeleniyor. Sonra, sözde onu şişiriyor, yerde yatan da şişiriliyormuş gibi karnını çıkarıyor. Bu da bitince yerde yatan ayağa kalkıyor ve ikisi birden dans ediyorlar.

Oyunun Tokat'ın Çamlıca ve Çaylı köylerinde oynanan şeklinde biri kasp olur. İki de çirak vardır. Birisini de koyun diye yatırıp tahta bıçakla kesmeye başlarlar, sonra yüzmek için ayaklarından ağaca asıp tutarlar, sözde derisini yüzerler, üzerine bir kova su dökerler. (And, 88, 178)

Kâsebâz : Parmaklarının ucunda, kiminin de sopalarının ucunda çini tabakları fırıl fırıl dönrürerek dans edenlere verilen addır. (And, 213)

Kasnak Oyunu : Yozgat'ın içinde düğünlerde hem erkekler, hem de kadınlar arasında oynanan bir oyundur. Oyunun baş kişisi yüzünü tilli bir kasnakla örter. Eteğini yukarı çekip ellerini saklar. Göbeğine insan yüzü çizilmiştir. Bu yüzden omuz düzeyine gelen yere bir oklava bağlanır, bunun iki ucu omuz kabul edilip, buraya kollu gömlek giydirilir. Müzikle göbek ve kol yerine geçen oklava hareket ettirilerek oynanır. (And, 166)

Katır Oyunu : İçel'de oynanan oyunda on beş yirmi kişi katır olur, biri de katırların sahibi olur. Düğün sahibi katırlara bindirilir. Katırların üzerlerindeki çanlar gürültülüce sallanır, düğün sahibi para vererek katırları yatıştırmak ister, verileni az bulurlarsa gürültüyü , kırıp dökmeyi artırırlar. (And, 156)

Kavuklu : Ortaoyunu'nun baş komiğidir. Kavuklu, cahil, telaşlı, vurdu duymaz, ahmakça davranışlarda bulunan ve bu özelliklerini oyun içinde gösteren bir oyuncudur. Kavuklu'nun en büyük mahareti tekerleme söylemede görülür. (And, 387)

Kayarto : Ortaoyunu'nda zenci halayık için kullanılan isimdir. (And, 407)

Kaymakam Oyunu : Gaziantep ili Yavuzeli ilçesinin Kaleobası ve Saraymağara köylerinde oynanan oyunda Kaymakam (elinde kırbaç gibi bir çubuk vardır), Kızır, Oğul (yüzü siyaha boyalı, göbekli ve belinde üç ayak ibrik vb. asılıdır, boynunda bir ip bağlıdır), ihtiyar (beyaz sakallı, bir kilimi ortadan delip başından geçirmiştir) ve jandarmalar bulunur. Halaydan sonra kaymakam, bir sopaya sanki ata biniyormuş gibi binmiş olarak gelir. Kızır'i çağırır, ona sopa çekmek, oturacağı yeri sık sık değiştirmek gibi muziplikler yapar. Seyircilerden biri iskemle olur, ona oturur. Kızır'den kahve ister, Kızır bir ayakkabı

tekine kül koyarak getirir. Kaymakam'a içirecek gibi yapıp külü onun yüzüne savurur. İhtiyar oğul ve iki jandarma gelir, ihtiyar eşeğe ters binmiştir, bir eliyle eşeğin kuyruğunu, öteki eli ile oğulun boynundaki ipi tutar. Kaymakam oğlunu evlendirecektir; oğlu ise durmadan karnının aç olduğunu söyler, jandarmalar gelin çağırırlar. Arkalarından ateş edilirken oğul ölür, yüzüne su dökülerek diriltir, gelin bulunur, oğul ile evlendirilir. Halay çekilerek oyun biter.

Oyunun Gaziantep ili Yavuzeli ilçesine bağlı Kaleobası köyünde oynanan şekline *Kız Kaçırma* deniliyor. Oyunda külot pantolon giymiş, çorabını dizlerine kadar çekmiş, başında kırmızı püsküllü külâhı olan Kaymakam, çorabını dizlerine kadar çekmiş Kızır, yüzünü kömürle karartmış, bir yastıkla göbeğini şişirmiş, beline iple bir ibrik ve üç ayak asmış Kaymakamın oğlu, pamuktan veya yünden beyaz sakalı ve pelerin gibi bir kilimi ortasından kestiği yerden başına geçirmiş Baba, tüfekli iki jandarma, bir de kız olmuş bir erkek oyuncuyla, sandalye olan bir başka oyuncu vardır. Kaymakam bir sopaya ata biner gibi binip seyirciler arasından koşturarak meydana gelir, meydanı dolandır. Oyun yerinin ortasında 'Kızır!' diye bağırır. Kızır gelir, Kaymakam ona 'Atımın başını tut!' der. Kızır tam tutacakken birden döner, sopanın arkasıyla Kızır'e vurur. Kızır kaçır. Kaymakam vurur. Sonunda Kızır atın başını tutar. Daha sonra Kaymakam Kızır'den yere bir yaygı sermesini ister. Kızır bir aba getirir, bir türlü Kaymakam yaygının serileceği yeri beğenmez, gene Kızır'i oradan oraya koşturur. Daha sonra bir sandalye ister. Kızır sandalyeyi oynayan oyuncuyu getirir. Kaymakam bunun üzerine oturur. Kızır'den bir kahve ister. Kızır bir ayakkabı içine biraz kül koyar ve getirir. Kahveyi Kaymakama içirecekken külü onun yüzüne üfürür ve kaçır. Kaymakam yüzünü siler, Kızır'e 'Bana bir yer hazırla, ağırlığımı getireceğim,'

der ve gider. Biraz sonra oğlu, babası ve iki jandarmayla gelir. Baba bir eşeğe ters oturmuş, eşeğin kuyruğunu tutmaktadır. Kaymakam oğluna 'Oğlum seni evlendireceğim' der. Oğlu ise 'Açım, karnım aç' der. Kaymakam kızır, 'Ben seni evlendireceğim açlığı neylersin' diye bağırır. Oğul yine 'Açım' der. O sırada iki jandarma seyirciler arasında oturan kız kılığındaki oyuncuyu kaçırlar. Herkes ardından kovalar, sonunda yakalanır. Kızı kaymakamın oğluya evlendirirler. Oyun sonunda halay çekilir. (And, 103-104, 111)

Kayserili : Karagöz'de Anadolu kışiler kategorisi içine dahil edilen ve kurnazlığı ve saldırganlığı ile belirginleşen tiptir. Memleketinde takma adı Suyabatmaz'dır. Kırmızı şalvar, kollu mintan, yünden potur, yün kuşak, yazma çevreli fes, nakışlı çorap, çarık, kimişal entari, belinde silahlık, omzunda bir kırmızı saltadan oluşan kıyafetiyle dikkat çeker. (And, 479)

Kedi Oyunu : Aksaray ilinin köylerinde oynanan oyunun konusu ağıttır. Oyunu oynayan kadınlar ortaya bir ayakkabı ya da küçük bir çocuğu koyarlar, çevresinde ağıt okurlar. Ağıt okurlarken alınlarını birbirlerine değdirerek bir kubbe çıkarırlar, sonra bu kubbe açılır. Ağıtlar hep kedi üzerindedir. Kedi Azrail'i simgeler. Oyunda çocuğu ölen annenin yakınışı da yer alır. (And, 84)

Keriz : Ortaoyunu'nda eğlence, oyun karşılığında kullanılan bir terimdir. (And, 407)

Keşiş Oyunu : Kilis'in Karnabet ve Cengin köylerinde oynanan oyunun öncüsü beyaz sakallı, uzun entari üzerine beyaz koyun postu giymiş, elinde sopa, sırtı yastık bağlanarak kamburlaştırılmış, başına bir lenger geçirilip bezle bağlanmıştır. Keşiş

dört çete, dört kız, dört güvey ve eşkıya oyunun diğer kişileridir. Halay'dan sonra oyuna geçilir. Keşiş oturmuş, ibrikten sözde nargile çekmektedir. Çeteler gelir, Keşiş'ten para isterler, yoksa düğünü durduracaklardır. Keşiş parayı vermek istemez, falakaya yatırılır, kızlardan biri küsmüştür. Keşiş onun gönlünü almak için verebileceği armağanları sayar, kız cevap vermez, küskündür, küskünlüğünü belirtmek için arkasına küçük toprak, taş parçaları atar. Keşiş birini yakala der, kız beğendiğini seçer, böylece öteki kızlarla oyun devam eder. Güveyle kızların, kızlar güveylelerin üzerine binerler, öyle oynarlar. Eşkuya gelir, o da düğünü durdurmamak için Keşiş'ten para ister. Çeteler de gelir, aynı zorbalığı gösterirler, güveyle kızları alıp kaçarlar, çeteler arkalarından ateş ederler. (And, 110)

Kız Evlendirme : Gaziantep ili Oğuzeli ilçesinin Büyükbekiz köyünde oynanan oyunda abasını ters giymiş, postlu, bol şalvarlı, pamuk veya beyaz yünden sakallı bir baba, boynunda birkaç çingirak asılı köpek, kadın giyiminde babanın altı kızını oynayan ve altı erkek görev alır. Baba, köpeği ile ortaya gelir. Seyircilere ve köpeğe küfür eder, köpeği tekmeler. Sonra kızlarını çağırır. Kızları yanına gelir. En büyük kız babasına arkasını dönerek oturur. Baba 'Niçin arkanı dönüyorsun?' der. Seyirciler ve öteki kızlar 'Kızın gönlü evlenmek istiyor' derler. Baba da kıza 'Kızım seni kiminle evlendireyim?' diye sorar. Oyunculardan biri 'Benimle evlendir' der. Biraz sonra öteki kızlar da aynı sözlerle evlendirilir. Az sonra kızlar babalarının yanına gelip geçinemediklerini söylerler. Baba onlara öğüt verip, kocalarının yanına gönderir. Oyun, herkesin katıldığı halayla sona erer. (And, 79)

Kız Kaçırma : Anadolu köy seyirlik oyunları içinde en sık işlenen konulardan birisi kız kaçırmadır. Oyun Anadolu'nun pek çok yerinde ufak farklarla oynanmaktadır. Oyunun Gaziantep ili Yavuzeli ilçesinin Kaleobası ve Saraymağara köylerinde oynanan şeklinde beyaz sakallı, sarıklı, elinde sopası olan ihtiyar, kız ve gençler bulunur. Halay çekildikten sonra ihtiyar ile kız gelir, gençler kıza göz koyar, kaçırlar, ihtiyar üzülür. İhtiyar gençlerden birini vurur, kızı alıp kaçar.

Karaman'ın köylerinde oynanan bir başka çeşidinde beyaz sakallı, yüzünü una bulamış, başında bir sarık, sırtında kambur, bir elinde patatesten yapılmış tespih ve bir baston bulunan bir ihtiyar, ve kız bulunur. Telaşla gelen ihtiyar kızının kaçırıldığını söyleyerek ağlamaya başlar. Saklanan kız bulunur, kızı getirenlere kuruyemiş verilir, dans edilir.

Oyun Bolvadin'de düğünlerde oynanır. Oğlan evinden bir kadın saçlarını bir erkek şapkası içine toplar, yapma bıyık takar, kılıç kuşanır, erkek pantolonu giyer. Kılıcının zoruyla gelini kaçıtır. Kız evi telaşlanır, efeye bazı armağanlar vererek gelini kurtarırlar.

Tunceli'nin Pertek ilçesinin Tozkoparan köyünde oynanan oyunda baba bir delikanlının kızını kaçırmaya üzerine yargıca başvurur. Jandarmalar gençleri getirir, bunlar, ceza olarak altlarındaki kilim çekilerek düşürülür.

Sivas köylerinde oynanan oyunda Dede (takma sakallı, başında sarığı, elinde bastonu vardır), torunu iki kızla dans eder, seyirciler gelinleri kaçıtır. Dede, Araplardan (yüzleri, elleri karaya boyanmış, ellerinde palaskaları vardır) kızları ister. Araplar kızları kaçıranları bulup döverler, kızları geri getirirler. Oyun dansla biter. Oyunda bir de tilki vardır, iki kasket bükülerek kulak ve ayrıca bir de kuyruk yapılmıştır. Tilkinin oyunda belirli bir fonksiyonu yoktur.

Oyun Beypazarı'nda da düğünlerde oynanır. Oyunda üç kişi vardır. Bunlardan Efe oyuna yön verir, soytarıyla yaptığı güldürücü konuşmalarla halkı eğlendirir. Soytarı da onun yardımcısıdır. Üçüncü kişi olan Muhtar'ın belirli bir özelliği yoktur. Efe başına deriden bir külah, takma gür bir bıyık, beline bir yatağan takar, omzunda tüfeği vardır, ayağında körüklü bir çizme, elinde de bir sopa bulunur. Soytarı ise başına beyaz bir sarık dolar, bezin iki ucu kulaklarının yanından sarkar, yüzünü karaya boyar, sırtına bir yastık bağlar, üstüne bir koyun postu geçirir. Ayağında bol bir şalvar ve uçları kalkık sivri çarıkları vardır. İki erkek de kadın kılığına sokulur. Davul zurna eşliğinde bu iki kadın kılığındaki erkek ötekilerle dans eder. Bunları ya seyirciler ya da ortada oynayanlar kaçıtır. Soytarı aslında bunların bekçisidir. Efe onu görevlendirmiştir. Ancak soytarı lafa tutularak kızlar kaçıtır. Seyirciler Muhtar'a kızları sorarlar, o da Efe'ye haber verir. Efe de soytarıyı sıkıştırır, onu sopasıyla kovalar. Soytarı kızları bulup getirir. Bundan sonra tekrar oyunlar oynanır. Kızlar ikinci kez kaçıtır, oyun böylece yinelemelerle sürüp gider. (And, 110, 112, 114)

Kız Sana Dügür [=Dünür] Geldiler : Kilis'in Karnebi ve Cengin köylerinde oynanan oyunda iki kadın vardır. Bu kadınlardan birincisi bir gözü kör, bir eli çolak, bir ayağı topal, sırtı kamburdur. İkinci kadın ona dünür geldiğini söyleşme ile anlatır, sakatlıklarını sayar, o bunları kabul etmek istemez, dünürlerin gittiğini öğrenince elindeki sopa ile sağa sola saldırır. (And, 83)

Kız Satma Oyunu : Maraş ili Türkoğlu ilçesi Çobantepe köyünde genellikle düğünlerde gelinin ilk geldiği gece (Çarşambayı Perşembeye bağlayan gece) oynanır. Oyunu sekiz kişi oynar. Bunlardan biri ana, öteki genç kızı oynar. Kimi de kaynana rolüne

çıkarak. Kadınlar bir çember yaparlar, oyun bu çemberin içinde oynanır. Kılık değiştirme yoktur, yalnız anayı oynayan sırtına bir bohça bağlar, eline baston alır. Anayı herkes oynayamaz. Ana seyircilerden yedi kişi seçer, ana kızların avuçlarına un koyar. Sonra seyircilere döner ve kızları överek satar:

'Çok güzel kızlarım var, aş bilir, iş bilir. Çok terbiyelidir kızlarım, alanın yüzünü ağartır' der. Kızları sattıktan sonra her kaynanaya teker teker sorar: 'Nasıl, kızımдан memnun musunuz?' Kızlar susarlar. Sonra ortaya ana gelir ve yüksek sesle 'Kızlarım kaynanalarınız hepinizden memnunmuş. Allah sizden razı olsun, beni mahcup etmediniz. Haydi benim güzel kızlarım, kaynanalarınızın yüzlerini ağartın da yanıma gelin.' Bu çağrı üzerine kızlar ellerindeki unları kaynanaların yüzlerine üfleyip analarının yanına kaçarlar.

Oyunun bir benzeri Yozgat ilinin Sarıkaya ilçesinde *Kocaların Yüzünü Ağartmak* adıyla oynanır. Oyunda ana, eve gelen konuğa, kocalarınızın yüzünü ağartın der, onlar da kocalarının yüzüne un serperler. (And, 80, 84)

Kirpi Oyunu : Aksaray'ın köylerinde oynanan oyunda bir kız ortaya yatar, üzerine bir örtü (tor deniliyor) atılır. Bu kız kirpi gibi hareket eder. Öteki kadınlar birbirinin ardından sıra halinde bunun çevresinde dönerler. Köy delikanlılarının adlarını sayarlar. Kirpi sevmediği delikanlıların adları söylendiğinde hareket etmez, sevdiği gencin adı söylenince çevresinde döneri oynar. (And, 157)

Koca Oyunu : Kırşehir'in Mucur ilçesinde oynanan oyunda üç önemli kişi bulunur. Koca sırtında koyun postundan uzun kaba bir kürk, içine göğsünü, sırtını şişiren yastıklar yerleştirilmiştir. Başında ak bir takke, postekiden kaba ak bir sakal ve bıyık

vardır, yüzü de unla aklaştırılmıştır. Elinde üç metre uzunluğunda bir sopa bulunur. Arap yüzünü, ellerini, ayaklarını karalamıştır. Başında poşu, yani Arap ipeklisinden bağlama, üzerine kara bir cepken, dar ve kısa bir pantolon, belinde kuşak üzerinde ayrıca kemer, kemerde fişeklik, tabanca, kama, kemerin arkasında ipe bağlı ve geriye doğru sallanan bir sepet, içinde kıvılcımlı ateş vardır. Menevşe denilen Arap zenneler iki kişidir. Orta Anadolu kadın kılığında bol üç etek giyerler. Önce yaşlı koca gelir, köylülerle konuşur, köyün kahyasını arar, sokucu dediği sopayı bacakları arasından kahyaya tutturur, sopanın erkeklik aygıtı olduğu arasından kahyaya tutturur, sopanın erkeklik aygıtı olduğu üzerine anıştırmalar olur. Kahyaya değirmenci olduğunu söyler, bir boş değirmen aramaktadır. Değneği ile toprağı kazır, iskemle diye bir adamın kucağına oturacakken, adam çekilince koca yere düşer. İki kızı olduğunu kahyayla kızla paylaşacağını söyler. Koca kızlarıyla gelir, kızlarla oynar. Bu sırada Arap gürültüyle gelir, kızlar kaçar, koca korkup bir masa altına girerek saklanır. Arada bir Arap, kocayı tekmeler, yarı Arapça yarı Türkçe söylenir, o da kızları aramaktadır. Herkese gözdağı verir, kocanın kızları kaçırıldığını söyleyerek gider. Arap yeniden gelir, sepetin içine ateş doldurmuştur, koşarken elini sepete vurdukça dört bir yana ateşler sıçratır. Yere düşen kıvılcımlara çıplak ayakları bastıkça 'ayaklarım yandı' diye bağırır. Kahya kızları bulur, getirir. Arap sevinir. Kızlar oynar, Arap da katılır oyuna. Arap yere kama saplayıp türlü şaklabanlıklar yapar, sapladığı kamanın çevresinde, masa altından bunları seyreden koca önce üzüntüyle ağlar, sonra ortaya çıkar öfkeyle Arap'a gelir. Arap önce onu kamasıyla korkutmak ister, ama Koca'nın kocaman sopası karşısında kendisi korkar. Kızlar o sırada kaçmıştır. Arap da kaçar. Koca Kahya'dan kızları ister, kızlar gelir

kocayla oynarlar. Kahya sevinir, koca kızların kız kalıp kalmadıklarını yoklar. Bu sırada Arap öfkeyle gelir, kamayla kocayı öldürür, kızları da ellerinden yakalayarak sürükleye sürükleye götürür. (And, 109)

Koç Katımı : Genellikle Kasım ayında olur. Bazı yerlerde Kasım ayının onuncu günü, bazı bölgelerde bundan on gün sonra yapılır, on beş gün sürdüğü olur. Sıcak yerlerde daha erkendir. Eski Rumi Ağustos'un on beşinde (şimdiki 28 Ağustos-12 Eylül) arasında kutlanırdı. Koç katımında bazı bölgelerde *Koç Halayı* oynanır, türküsünde vesileyle ilgili sözler bulunur. Kuzular beş ayda, yani koç katımından sonra 150 gün içinde doğar. Yüzüncü gün kuzu anasının karnında tüylenir, elli gün sonra da doğmuş olur. Eski Rumi Ağustos'un on beşinden sayılınca koç katımı Saya Bayramı, yani yüzüncü günü Aralık ayının yirmi beşinden Ocak ayının onuna kadar on altı gün sürer. Şubat başında, yahut ortasında da kuzular doğardı. Bu yüzüncü günde koyuncular çoluk çocuk toplanır, içlerinden biri çoban seçilir, çobanın yüzü is ile karaya boyanır, başına keçeden bir külah, üstüne irili ufaklı çanlar takılır. Bu çobana Tomuz denir, kılavuzu da sayacıdır, birlikte ev ev gezerler. Sayacı türkü söyler, herkesten yiyecek toplanır. Daha sonra toplanan yiyecekler pişirilir, bunlar oyunlarla, şenliklerle hep birlikte yenilir. Nitekim saya türküsünde de tarihler şöyle belirtiliyor:

Saya saya sekiz aya

Koç katarlar dokuz aya

Yani saya bayramından başlayarak sekiz ay bitip dokuzuncu ay başladığında koç koyuna katılıp çiftleştirilir. (And, 143-144) "Oyunla ilgili olarak ayrıca bkz. *Davar Özü ve Davar Yüzü*"

Kol : Oyuncuların meydana getirdikleri topluluklara verilen isimdir. (And, 184)

Evliya Çelebi kendi çağındaki 12 önemli oyuncu kolunun adını vermiştir. Bunlar: Parpul Kolu, Ahmed Kolu, Şehir Oğlanı Kapucuoğlu Osman Kolu, Servi Kolu, Baba Nazlı Kolu, Zümrüd Kolu, Çelebi Kolu, Akide Kolu, Cevahir Kolu, Patakoğlu Kolu, Haşune Kolu, Samurkaş Kolu. Bu kollardan her birinin oyuncu sayısı 200 ile 400 arasında değişiyordu. (And, 194)

Kolbaşı : Kol oyuncularının başında bulunan ve oyunun düzenine nezaret eden kişiye verilen isimdir. (And, 186)

Kol Korçak : El kuklasına verilen isimdir. (And, 243) Anadolu'da kukla için *Korçak* terimi kullanılır. Bayburt'ta bebek, heykel anlamına gelir. (And, 163-164)

Kol Oyunu : Ortaoyunu terimi kullanılmadan önce bu oyun türü için kullanılan isimlerden birisidir. Ortaoyunu deyimi kullanılmaya başlandıktan sonra da ortaoyunu yerine kullanılmaya başlamıştır. (And, 355)

Komşunun Oğlu Oyunu : Kilis'in Karnebi köyünde kına gecelerinde kadınlar arasında oynanan oyunda, kız, anne ve baba vardır. Kız el değirmeni gibi bir şey çevirir, gider, gelince annesi 'neredeydin?' diye sorar, kız 'Dışarı çıktım komşunun oğlu beni öptü', biraz sonra 'Komşunun oğlu göğsümü sıktı' sonunda karnı şiş olarak gelir, 'Komşunun oğlu beni şey etti' der. Kız gene mercimeği çeker, babası gelir, köfteyi yoğururken karnındaki yastıktan yapılmış olan çocuk düşer. (And, 83)

Koyun Gütme : Tokat'ın Arkoğlu köyünde oynanan oyunda odanın bir köşesinde müftü, öteki köşesinde yargıç oturur. Çoban'ın önüne birkaç koyun katarlar. Sesinden çobanın geldiğini anlarlar. Çoban,

'Gelin bakın etlenmiş mi?' der. Ötekileri çobanı doğrularlar. Biri gelir, koyunları alır, bu kez koyunları alır, bu kez koyunlar köpek olur alıcıya saldırırlar. Alıcı yargıca çıkar, çobandan davacı olur. Çoban çağırılır, yargıç ona niye koyun yerine köpek sattığını sorar. Çoban kabul etmez, koyunları çağırır, koyunlar meleyerek gelirler. Aynı olaylar müftü önünde yinelenir. Müftü alıcı aleyhine bir fetva verir. (And, 147)

Köçek : Kadınsı tavırlı profesyonel genç dansçı erkeklere verilen addır. Köçekler kız gibi giyinirler, saçlarını uzun bırakırlardı. Bunlar sırma işlemeli saçaklı ipek kumaştan bir fistan; toka, süslü ipek kumaşla altın suyuna batırılmış kemer; sırtında ipek sıçan dişi işlenmiş gömlek, onun üzerine som sırma ile işlenmiş kadife veya al çuhadan dilme, başlarında da hasır fes, üzerine ipek ve kıyıları sırma ile süslenmiş çevre giyerler. (And, 209)

Köpek Oyunu : Aksaray köylerinde iki kişi köpek olur, üstlerine post atılır, süpürgeден kuyruk yapılır. İki köpek birbirleriyle geçinemezler, kavga ederler. Aynı köylerde gene iki kedi ile buna benzer bir kedi oyunu vardır. (And, 157)

Köpekbaz : Köpeklerle gösteri yapanlara verilen isimdir. (And, 178)

Köroğlu : Kırşehir ili Çiçekdağ ilçesine bağlı Çepni köyünde oynanan oyunda üç kişi vardır. Kervancıbaşı, Ayvaz ve Köroğlu, Kervancıbaşı'nın kervanının önünü keser, aralarında manzum bir söyleşme olur. Köroğlu Kervancıbaşı'ndan boz ala katır ister, vermeyince dövüşürler, Köroğlu yenilir, o da Ayvaz'ı yardımına çağırır. Bu kez de Ayvaz Kervancıbaşı'nı yenik düşürür. Bu, davul zurna eşliğinde oyunlarla kutlanır. Bunun bir çeşitlemesi ise aynı yörede Tepemahzenli köyünde görülür,

burada dövüşenler Köroğlu ile Ayvaz'dır, sonunda Ayvaz yenik düşer.

İzmir'in Yakapınar köyünde Köroğlu oyunu ile Köroğlu'nun Bolu Beyi'ni öldürmesi canlandırılır. İki kişi oynar. Oyunculardan biri Köroğlu, öteki Bolu Bbeyi olur. Oyun boyunca Köroğlu'ndan parçalar okunur. Köroğlu'nu oynayanın iki elinde birer bıçak vardır. Bolu Beyi olan ortada durur. Köroğlu bıçakları birbirine vurarak davul, zurna eşliğinde Bolu Beyinin çevresinde dolanır. Söylenen mısraların sırası yoktur. Yalnız Bolu Beyi öldürüldükten sonra söylenen mısralar yer değiştirmez. Sonunda Köroğlu Bolu Beyi'ni yere yıkar, üzerine bir örtü örter. Sözsüz bir oyunla Bolu Beyi'ni boğazlıyor, şişiriyor ve derisini yüzüyor gibi hareketler yapar. Sonra şu mısraları söyler:

Hey hey kurbanı kestim yerde mi kaldı?

Bir yar sevdim eller mi aldı?

Ayvazım Ayvazım şahin palazım

Vurun davulcular Ayvaz oynasın

Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin Kalaylı köyü, Tomarza ilçesinin Ahmerez köyü, il merkezine bağlı Hacılar Bucağı ve benzeri köylerde görülen Köroğlu adlı oyunda sırtı kamburlaştırılmış, takma beyaz sakalı ve bıyığı olan palaskalı, kamçılı ve birinin kör olduğunu göstermek için gözüne boya sürülmüş Köroğlu gelir, Çamlıbel'e gitmektedir. Kürt'e yolunu sorar, Kürt kendini Ahmet-i Mirze-i Haşimi Celaleddin Beğ olarak tanıtır. Köroğlu kızlar için güreşe tutuşmayı önerir. Köroğlu güreşte Kürt'ü yere vurur, elini kolunu bağlar, hasmının çevresinde davul zurna eşliğinde oynar. Kamçısı ile arada bir halka vurur. Köroğlu türküsü söyler. Köroğlu oyunu bitince bıçağı ile Kürt'ün boğazını keser, boğazındaki torbadan kırmızı boyalı su akar. Sonra ayağından tutup koyun gibi bıçakla keser,

kestiği yere değnek sokup şişirir gibi yapar, Kürt de şişirilen ayağını havaya kaldırır. Karnına da bıçak saplar, oradaki bir torbadan da kırmızı su akar. Sonra karnına yerleştirilmiş bir şeridi bağırsaklarını çekiyormuş gibi çeker ve eline dolar. Hasımının çevresinde bir iki kez dolanır, oyun biter. (And, 76-77)

Köse Oyunu : Köse dilimize Farsça *küse'*den girmiştir. Kelimenin anlamı sakalı çıkmayan ya da seyrek çıkan erkek anlamındadır. Türk halk masallarında genellikle olumsuz kişiliği ile belirginleşmiştir. Anadolu köy seyirlik oyunları içinde çeşitlemesi en çok oyunlardan birisi de Köse oyunudur. Bu çeşitlemelerden bazıları şunlardır:

Kars'ta görülen oyunda dört kişi vardır. Bunlardan ikisi kardeştir. Biri kısa ak don üzerine ak bir koyun postu giymiş, sırtına büyük bir kambur yapmış, at yerine bacaklarının arasına bir odun almış elinde bir kamçı bulunmaktadır. Kolları, yüzü ve bacakları kömürle boyanmıştır, başına bir bez sarıdır. İkinci erkek birincisinin kardeşidir, kamçısı yoktur. Her iki kardeş boyalıdır. Üçüncü kişi zennedir, birinci erkeğin kızıdır, kadın kılığına girmiş bir erkektir, yüzünü mendille örtmüştür. Dördüncü ise yerde battaniyeye sarıdır, domuzdur. Oyuna ağır barla başlanır, bar oynanırken birinci erkeğin kızı kaçırılır. Suçu birbirinin üzerine atan iki kardeş arasında kavga çıkar. Birinci erkek kardeşini öldürür. Muhtar ise gerçek suçluyu seyirciler arasından bulup çıkarır. Doktor ikinci kardeşi iyi edemez. Bunun üzerine birinci kardeş kızar, kamçısını yerde yatan kardeşine vurarak onu diriltir. O sırada davul zurna Çeçen Kızı adlı oyun havasını çalar. Dirilen kardeş üç gündür aç olduğunu söyler, at yerine bindikleri odunu tüfek gibi kullanıp domuzu vururlar, kesip paylaşırlar, hep birlikte yedikten sonra Laz Barı oynanır.

Kars'ta oynanan bir başka Köse oyununda baş kişi olan Köse'nin giyimi şöyledir. Sırtında on iki koyun derisinden tüylü yüzü dışarı gelmek üzere bir kürkü, başında yatak çarşafından sarılarak yapılmış bir başlık, belinde ottan bir kuşak, sırtı çulla kamburlaştırılmış, elinde bir sopa, yüzü unla aklaştırılmış ve kara keçi kılından bir sakal takmıştır. Köse, içeri sanki yanında birtakım hayvanlar varmış gibi girer, hayvanları orada teslim eder. Bir süre sonra hayvanlarını geri ister, alamayınca orada bulunan seyircilerden herbirini ceza olarak bu hayvanlardan biri gibi bağırır, en son domuzunu ister, bunu yediklerini ileri sürer. Kimse domuzun sesini çıkaramadığından onun yerine koyun verirler.

Beypazarı'nın Yoğunpelit köyünde erkek kılığına girmiş bir kadın odanın ortasında bir mindere boylu boyunca uzanır, üzerinde bir çarşaf örtülür. Tef çalınır. Bu Köse'dir. Köse'nin çevresinde 8-10 kadın (sözde bunlar Köse'nin karılarıdır) aşağıdaki sözleri türkü biçiminde söyleyerek dönerler:

Köke köse, kör Köse

Kavurga koydum tasa

Yemeden ölen Köse

Kadınlar bu türküyü bir yandan da ölüm döşeğindeki Köse'den aşağıdakine benzeyen isteklerde bulunurlar:

-Köse, bana ne veriverdin?

-Dağdaki sürülerim senin olsun.

-Köse, bana ne veriverdin?

-Kıraçtaki tarlalarım senin olsun.

-Köse, bana ne verdin?

-Sulu'daki çeltik tarlam senin olsun.

(Bağım senin olsun, evim senin olsun gibisinden cevaplarla sürer gider.) Böylece Köse'nin çevresinde dolanan kadınların hepsi Köse'den bir şeyler koparırlar. Birbirine 'oh, bana verdiği şey seninkinden daha

iyi, Köse beni senden daha çok sever' biçiminde nispet eder, seyredenleri güldürürler. Bunlardan sonra Köse ölür. Kadınlar hareketlerle Köse'yi soyup sözde yıkarlar. Kadınların kimi ölümüne üzülüp ağlar, kimi de sevinir. Köse'yi her biri bir yanından tutarak odadan çıkarırlar, oyun biter.

Aksaray'da oynanan oyunda dört kadın vardır. Bunlardan biri beyaz yünden sakal bıyık takar, ötekiler de kösenin karılarıdır. Oyunun başında Köse hasta olur, yemek yedirmek isterler, Köse istemez, mirası pay edilmek istenir. Miras taksiminden sonra ölür, kadınlar kendilerine düşen mirasa göre ağlaşırlar. Ağıttan sonra kösenin ağzına para, kuruyemiş konulur, dirilir, dirilince karılarını döver, en genci ile nikah tazeler, hep birlikte yemek yenilir. En çok yani hanımı ağlamıştır. Oyunun çeşitlemelerinde Köse bazen eceliyle ölmez, birisi tarafından öldürülür.

Kırşehir'in Çiçekdağ ilçesinin Kösefakılı bucağında *Köse Gezdirme* adıyla oynanan oyun, kış mevsiminin yarısının geçtiğini vurgulamak için Ocak ayının birinci ya da ikinci haftası içinde oynanır. Oyunda koyun postu giyinmiş, süpürgeci bir kuyruğu olan, yüzü isle karartılmış, elinde bir sopa bir Köse ile bir gelin ve bir de üstünde hayvan postu ve kuyruğu olan bir tilki vardır. Bu üç kişiden başka iki de tefçi bulunur. Bu oyuncular ev ev dolaşırlar, her evin önüne gelindiğinde, Köse ölür, tefçiler çalgı çalmayı bırakırlar. Gelin Köse'nin başında ağıt okur, bu arada şu iki dizeyi söyler:

Kösem ölmüş diyorlar

Cebine harçlık koyalar

Bu dizeler üzerine ev sahibi yağ, bulgur, para gibi armağanlar verince Köse dirilir. Oyuncular bu dirilişi kutlarlar. Oyun tüm evlerde yinelenerek ve armağan toplayarak sürüp gider.

Van'da çille denilen en soğuk günler 20 Aralık ile 20 Şubat arasındadır. 20 Şubat'ta Köse çıkınca artık soğukların da ardının kesileceğine inanılmaktadır. Köse oyununda dört kişi vardır. Bunlardan biri yırtıcı hayvan postu giyinir, keçe külahu, beyaz takma sakallı olur, yüzü de unla aklaştırılır, bir de tilki kuyruğu takar. Koltuğunun altında bir eski süpürge, parmaklarında da ziller vardır. Bu Bey'dir. Hanımı ise kadın kılığına girmiş oyuncu oynar. İki de tefçi vardır; bunlar kurt, tilki, çakal gibi hayvanlara benzetilmiştir. Özellikle bu oyun için saklanan kurt derisi ve kafası takılır. Oyuncular evleri gece dolaşır, tefçiler çalarken bey ile hanım oynarlar. Köse kimin evine ilk girerse o evde bolluk olacaktır. Her gittikleri evin sahibi Köse oyuncularına armağanlar verir. Bu arada hanımı kaçırap, beyi üzdükleri de vardır.

Kırşehir il merkezine bağlı Kızılca köyünde kadınların oynadığı oyunda Köse (bunu erkek kılığına girmiş bir kadın oynar) ve iki karısı vardır. Başta kadınlardan biri oyuna özgü türküyü okur, bunun sonunda bahşiş toplanır. Sonra Köse'yi oynayan kadın yere yatırılır, üzerine çarşaf örtülür, iki karısı ellerine tef alıp türkü okurlar. İki kadın kocaları Köse'ye ölmeden kendilerine ne bırakacağını sorarlar. Kadınlardan birinin adı Tavuk, ötekinin adı Ferik'tir. Ferik Kırşehir yöresinde iki evli erkeklerin ikinci karısına verilen addır. Köse ölürken iki kadına vereceği malları sayar. Malların en iyisi ikinci karısındadır. Sonra ölür. Kadınlar ölüyü kimin yıkayacağına kavga ederlerken oyun sona erer.

Köse oyunu Anadolu dışındaki Türkler arasında da oynanmaktadır. Azerbaycan'da Nevruz kutlamalarının yapıldığı günlerin gecelerinde oynanan oyunda Köse ile yardımcısı Hakim ve başkaları evleri dolaşırlar. Köse bir kürkü ters çevirip giymiştir, arkasına bir kuyruk takmış, yüzüne de sırtan bir takma yüz takmış,

başına uzun süslü bir başlık geçirmiştir. Ayrıca üzerinde ziller asılıdır, göğsüne ıvır zıvır oyuncaklar koymuştur, kimi zaman başına geniş kenarlı şapka geçirir, yüzünü de mendille örter. Köse hep kadın kılığında genç bir oğlan veya delikanlıdır, yanındakilerle kapıları çalar. Çaldığı kapıların açılmayan olursa bu evin aile başkanını, on iki kızının kutsanacağını dileyerek başka eve geçer. Buyur edildiği evlerde ve halkının dans eder, yanındakilerden bir flüt çalar, ötekiler ellerini çırparlar, hep birlikte kafiyeli sözler söylerler. Bu arada Köse hep dans eder. Son sözlerinde yere düşüp ölmüş gibi yapar. Bunun üzerine hekim gelir, giysileri olur olmaz parçalardandır, başlığı tersine çevrilmiş, sağ elinde sopası vardır. Sopasıyla döşemeyi dürtükler, kimi sözler söyler, sonra gider, Köse de canlanmaya başlar. Köse'nin başucundakiler ona '*Kimsin, ne istersin, nereden geldin?*' gibisinden sorular sorarlar. Hepsini aynı sözle yanıtlar '*Bana bir adak verin, verirseniz sizi oğulla kutsarım, vermezseniz on iki çocuğunuz olur*' der. Ona tatlılar ve para verirler. O da ayağa kalkar ve töreni flüt eşliğinde bir dansla bitirir.

Kuzey Irak'ta Horsabad'daki oyunda iki kişi vardır. Bunlardan biri kadın kılığına girmiş bir oyuncu, öteki ise sivri uçlu bir sepeti başına geçirmiştir, sırtına bir keçi postu atmış, beline zil takmış, elinde ağır bir sopa bulunan bir oyuncu. Oyunda *kösberete kösberete* sözleri geçmektedir. Oyun aynı zamanda bir ölüp dirilme oyunudur. Ölen adamın üzerine su dökülerek diriltir. Sonra kadınla erkek dans ederler ve cinsel ilişkiyi yansıtırlar. Oyun aslında daha çok bir yağmur yağdırma kuttörenidir. Özellikle türküsünün sözlerinde *Gel yağmur gel* dizeleri bulunur. (And, 16, 18, 79-80, 102, 132, 134-136)

Köse Gelin : Oyun Iğdır'da kışın küçük çilenin sonuna doğru oynanır.

Oyunculardan biri, tüyleri dışarı gelmek üzere bir koyun postu, başına keçe başlık giyer. Yüzüne un sürer. Beline ottan bir kuşak, sırtına da büyük bir kambur oturtur. Bir de keçi kılından kara bir sakal takar. Bu Köse'dir. Bir oyuncu da kadın kılığına girer, gelin olur. Köse'nin üstünde ziller vardır. Ayrıca bir tulum çalan, bir eşek, bir yardımcı kişi olmak üzere beş oyuncu evleri dolaşırlar, çeşitli oyunlar çıkarırlar, yiyecek, para gibi armağanlar toplarlar.

Doğu Beyazıt'ta oynanan oyun, yılın bitim tarihi olan 17 Şubat'ta oynanır ve üç gün sürmektedir. İki güvey ve bir gelin vardır. Eski yılı simgeleyen birinci güvey Köse'dir. Yaşlı ve kambur olup, takma sakalı vardır. İkinci güvey yeni yılı simgeler, gençtir. Köse ile Gelin evlenirler, karşılıklı oynarlar. Ancak gelin somurtuktur, hiç konuşmaz. Oyun sırasında gelin ve güvey Köse'yi sanki büyüler, yaşlı olan Köse düşüp bayılır. Ayıltamazlar, ölmüştür. Bunun üzerine gelini genç güveyle, yeni yıla evlendirirler. Gelinin yüzünü açmak için armağanlar toplanır.

Doğu Anadolu'da *Köse ile Gelin* adıyla oynanan başka bir çeşitlemede ise yüzü yemeni ile örtülü bir kadın başında hasır şapka bulunan ak bıyıklı, eli değnekli bir genç ile bir de omzundan aşağısı otlarla kaplanmış, ayı postuna bürünmüş Köse, oyunun belli başlı kişileridir. Hasır şapkalı halkı selamlar, kadın kımıldamadan durur, Köse'nin yüzü kiremit ve testi kırığı tozuyla boyanmıştır, başına ot sarılmıştır, yanlardan boynuz gibi iki beyazlık çıkmıştır. Adı Reis olan, başı hasır şapkalı ise Arap gibi konuşur. Reis iskemleye oturacakken, seyircilerden birkaçı iskemleyi çekip onu düşürürler, üçü dördü de gelinin üzerine çullandır. Köse tuhaf sesler çıkarıp elindeki değnekle sağa sola vurur, gelin kurtarılır. Reis ve Köse, gelini kaçırmaya çalışanları değnekleriyle odadan atarlar. Muhtar gelir, onu paylar. Gelin de yeniden kaçırılmak

istenir. Köse sopasının eğri yerini Gelin'in ayağına tutup onu yere devirir, üzerine atılır, sevişme taklidi yaparlar. (And, 133-135)

Köylü Şehirde : Tunceli'nin Tozkoparan köyünde oynanan oyunda bir köylü kentteki akrabalarının yanına gider, iş aramaktadır. Oyun güldürücü bir yönden köylünün kentteki yabancılaşmasını canlandırır. (And, 84)

Kurt Dolaştırma : Kışın ağıla gelen kurtlardan birini köpekler yakalarsa çobanlar ve köy delikanlıları bir araya gelir, kurdun postunu yüzerler, içine kuru ot, saman doldururlar, içlerinden birisi yüzünü boyar, beyaz yapağıdan sakal takar, kurdu sırtına koyarak evlerden bahşiş toplar. (And, 142)

Külhanbeyi : Ortaoyunu içinde kabadayılar sınıfına dahil edilen ve kendine göre tavırları olan kişidir. Yere tükürür, bıyık burar, fesini yana eğer. Kimi sözcükleri beste ile söyler, mani okur ve argo konuşur. Adı Yanbastı Ali, Gevşek Mehmet ya da Çağanoz Salih'tir. Yan yan, çarpık, yalpa vurarak, nara atarak yürür; buna külhanvari yürüyüş denir. Yanbastı Bağrıyanık, Vurdumduymaz gibi takma adları vardır. Heceleri çeke çeke, uzata uzata konuşur. Giyimi şöyledir: Fesinin üstünde yazma yemeni bıçkınvari sarılıdır. Ayağında yarım Fransız arkası, yumurta ökçeli fortları basık iskarpin, belde kasıklarının üzerinde dökme sarılmış Trablus ipek kuşak, yakası iliklenmemiş, göğsü açık, kolları dirsekle bilek arasında içeri kıvrılmış, mavi renkte ipekli gömleği, boynunda muska, pantolonun paçaları kıvrık, omzunda mor kadifeden ceket, elinde otuzüçlük tespih bulunur. (And, 485-486)

Kürt : Karagöz'ün kişileri içinde yer alır. Doğu Anadolu'dan gelir, çoklukla

Harputlu'dur. Adı Hasso'dur. Çocuksu, munis huylu, çok öfkelenmez. Çoğu kez hamallık, hamal kahyalığı, aşçı yamaklığı ya da bekçilik yapar. Giyimi şöyledir: Başında keçe külah, elinde bir uzun sopa, ayağında çiftçi çarığı, mavi şalvar, çizgili entari, sırtında bir maşlah, yünden kolsun yarım cübbe bulunur. (And, 480)

Küşterî Meydanı : Karagöz perdesine verilen isimlerdendir. (And, 287)

◉ L ◉

Laz / Karadenizli : Karagöz'de yer alan Anadolulu kişilerden birisidir. Elinde çoğu kez kemeçe bulunur. Ağzı kalabalıktır, çok çabuk konuşur, kıpırdak, yerinde duramaz, çabuk öfkelenip çabuk yatıştır. Ya gemicidir gemisiyle fındık taşır, ya da kalaycı, hallaç, tütüncüdür. Adı Hemşinli Hayreddin ya da Çopur Memiş'tir. Karşısındakine konuşma fırsatı vermez. Karagöz onun ağzını kapatmak zorunda kalır. Giyimi şöyledir: Diz kapağına kadar uzayan, arkası kırmalı sarı entari, ayağında zıpka yahut ağız şalvar, her ikisi de sarı renkte olur; başında bir sargı, tepesi püsküllü yahut çerkes kalpağı. (And, 480)

Leylek Oyunu : İzmir'in Yakapınar köyünde gelin oturma gecesinde kadınlar kendi aralarında oynarlar. Kadınlardan biri, iki eline iki tahta kaşık alır, ellerini çenesinin altında bir mendille bağlar. Başının üstüne bir örtü örtülür, leyleğe benzeyen bir görünüm elde edilir. Oyuncu kaşıkların saplarını birbirine vurarak leyleğin gagasıyla çıkardığı sesi taklit eder. Oyunda kimi zaman leylek ölür ve dirilir. (And, 156)

Lu'betbâzan : Hüseyin Vâiz Kâşifi'nin *Fütüvvetnâme-i Sultanî* adlı eserinde kukla oynatanlara karşılık verilen isimdir. (And, 254)

◉ M ◉

Madımak Oyunu : Sivas ili Şarkışla ilçesinin Gümüştepe köyünde oynanan oyunda iki kadın madımak toplamaya çıkarlar, üçüncü birisi yere yatmıştır, bacaklarının arasında bir sopa vardır, erkeklik aygıtına benzetmek için ucuna bir mendil dolanmıştır. Kadınlar bununla ilgilenirler. Ölçerler, üzerine oturmak isterler, boyunu tartışırlar. İki kadının erkekle utanmasız konuşmaları olur. Kadınlardan biri ağzına doldurduğu suyu erkeğin yüzüne püskürtür.

Biraz farklı bir şekilde *Tezek Oyunu* adı ile Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Gergene (Doğanlar) köyünde oynanan oyunda iki kız, bir erkek vardır. Erkek sırt üstü yatar. Kadınlar önce yatan erkeği görmeden tezek toplarlar, bu arada türkü söylerler. Erkeği görünce ikisi de sımsıkı ona sarılıp yanına yatarlar. Erkek uyanınca ikisiyle de evlenmeye karar verir. (And, 71)

Makaslamak : Ortaoyunu'nda oyunu kısaltmak karşılığında kullanılan bir terimdir. (And, 407)

Matiz : Ortaoyunu'nda sarhoş tiplemesi için kullanılan bir terimdir. (And, 407)

Matrak Oyunu : Hem dans hem de spor içerikli olarak oynanan oyunda sol elde kalkan yerine ufak yuvarlak bir yastık sağ elde kılıçlar bulunur. (And, 355)

Maymunbaz : Maymunlarla gösteri yapanlara verilen isimdir. (And, 178)

Meddah : Bir anlatı türü olması bakımından Karagöz, Ortaoyunu gibi dramatik türlerden ayrılrsa da anlatı bölümlerinin aralarına söyleşmeli, taklitli, kişileştirmeli kesimler yerleştirilerek meydana getirilen oyunlara ve

bu özelliklere uygun olarak oyun icra edenlere verilen isimdir. (And, 218)

Merg-i Temâşa (Temaşa Çayırı) : Ortaoyunu'nun oyun yeri açıklıkta olduğu için buna merg-i temâşa da denilir. Bu çoğu kez yumurtamsı biçimde bir alandır. Buna *Meydan* da denilir. Meydan, Ortaoyunu'nda temsilin verildiği aşağı yukarı 30 arşın uzunluğunda 20 arşın genişliğindeki oyun yeridir. (And, 403)

Mevki : Ortaoyunu'nda erkek seyircilerin oturdukları bölmeye verilen isimdir. (And, 403)

Meydan Oyunu : Ortaoyunu terimi kullanılmadan önce bu oyun türü için kullanılan isimlerden birisidir. Ortaoyunu deyimi kullanılmaya başlandıktan sonra da Ortaoyunu yerine kullanılmaya başlanmıştır. Ortaoyunu'na karşılık olarak kullanılan terimlerden birisi de *Meydan-ı Sühan*'dır. (And, 355, 408)

Mıtrakbaz : Seyirlik oyunlarda dans edenlerden bazılarına verilen isimdir. (And, 178)

Mimus : Avrupa'da ilk çağlarda köyden köye, ketten kente dolaşarak gösterilerini her yerde sürdüren gezici oyuncularlardır. (And, 44)

Moruk : Ortaoyunu'nda Kavuklu için kullanılan lakaptır. (And, 407)

Muhavere : Karagöz'de genel olarak mukaddime bölümünden sonra oyunun iki baş kişisi olan Karagöz ile Hacivat arasındaki konuşmaların yer aldığı söyleşme bölümüdür. Muhavere salt söze dayanır, olaylar dizisinden sıyrılmış, soyutlaştırılmış

bir yapıya sahiptir. Muhavere'nin görevi Karagöz ve Hacivat gibi iki baş kişinin kişiliklerini, özelliklerini, gerek ses, gerek yaratılış ve yetiştirme bakımından birbirine karşıt düşen özelliklerini tanıtmaktır. Bazı muhavere isimleri şöyledir: *Akıl, Babam Öldü, Bekçi, Bilmece, Çevre, Gel Geç, Hasta, Ağalık, Arap Köle vs.* (And, 319)

Mukaddem : Mısır gölge oyununun değişmeyen baş kişileri olup görev bakımından Hacivat'a benzer. (And, 307)

Mukaddime : Karagöz'ün bölümleri içinde ilk sırada yer alan giriş özelliği taşıyan bölümün genel adıdır. (And, 311)

Mukallid : Evliya Çelebi bunlara *Esnaf-ı hoş-sohbet-i nediman-ı mukallidan* adını vermiştir. Bunlar arasında saray katında hazırcevap, nüktecilikte ün yapmış, büyükleri eğlendiren nedimler de yer almaktadır. Çeşitli ağızları, yabancı dilleri, tiryaki gibi tipleri, çeşitli hayvanları (hem de birkaç hayvanı karşı karşıya getirerek) taklit ederler, kimi de hikaye anlatırdı. (And, 178)

Mührebaz : Gözbağcılık içinde yer alan bir gruptur. (And, 178)

Nabbut : Mısır gölge oyununda Aragoz'un sopasına verilen isimdir. (And, 307)

Nakkal : İran'da hikaye anlatanlara yaygın olarak bu isim verilir. Bunlar gerekli yerlerde duraklarla, söyleşmeden şarkılara geçerek, kollarıyla başlarıyla hareket yaparak, kimi yerde fısıldayarak, kimi yerde bağırarak, ellerini çırparak, ayaklarıyla yeri teperek hikayelerini meraklı kılmaya çalışır. (And, 223)

Nâreke : Karagöz'de 'göstermelik' kaldırılırken kullanılan ve bir ucuna gerilmiş sigara kağıdı bağlanan bir kamyş düdüğüdür. (And, 311)

◎ O ◎

✽

Orta : Ortaoyunu en yaygın anlamıyla orta yerde, seyircilerin ortasında oynanan bir oyundur. Ancak, bu yalnız yer bakımından değil, süre bakımından da olabilir. Arada, arasında anlamıyla başka gösterilen arasına konmuş anlamına gelebilir. Sözcüğün en yakın anlamı budur.

Ortaoyunu'nun *commedia dell'arte*'den ortaya çıktığını ileri sürenler, Türklerin bu oyuna *Arte Oyunu* demiş olabileceklerini, daha sonra bunun bozularak Ortaoyunu şekline gelmiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Orta kelimesi de yine buraya dayandırılmaktadır.

Başka bir görüşe göre Yahudiler arasında *Auto Oyunu* olarak adlandırılan oyun Türklerce de benimsenip Orta'ya ve oradan da Ortaoyunu'na çevrilmiş olabilir.

Başka bir görüşe göre Ortaoyunu'nun Yeniçeri ortalarıyla ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. (And, 364-365)

✽

Orta Oyun - ulahan oyun : Yakutlarda şaman kelimesinin karşılığı olarak *oyun* kelimesi kullanılır. Kadın şamana Moğolca'dan gelen *udahan*, orta şamana ise *orta oyun*, yüce şamana *ulahan oyun* deniliyordu. (And, 13)

✽

Ortaoyunu : Türklerin Karagöz, Kukla gibi cansız, meddah gibi tek anlatıcılı sözlü seyirlik oyunları yanında, canlı oyuncularla oynanan en belli başlı geleneksel tiyatrosudur. (And, 337)

✽

Oyun : Türkçe'de oyun ve oynamak sözcüklerinin pek çok anlamı vardır. Çocukların oyunu, dans, dramatik gösteri, kağıt, zar gibi baht oyunları, sporla ilgili eylemler, hep oyun sözcüğüyle belirtilir. Tanzimat'ta Batı tiyatrosunun Türkiye'ye girmesiyle Namık Kemal gibi yazarlar "oyun" sözcüğünü yazılı tiyatro anlamında kullandılar. Bunun yanı sıra başka anlamları da vardır. Oyun almak, birine oyun etmek, oyun havası, oyun kağıdı, oyun vermek, oyuna çıkmak, oyuna gelmek gibi. Farsça *baz* eki ile yapılan *oyunbaz* hem güzel oyunlar oynayan, hem düzenci, hilekar anlamındadır. Fiil olarak da kurcalamak, tehlikeye koymak, değişiklik göstermek anlamlarını yüklenir. "Oynaya oynaya" derken sevine sevine, hoşnutlukla anlamını amaçlarız. Oynaşmak hem birbiriyle oynamak, hem de sevişmek anlamlarına gelir. (...) Eskiden Türkçe'de müzik anlamını da taşırdı. (...) Bütün bu anlamların kökeninde daha çok kuttörende birleştiğini görmek için yalnız oyun değil, büyü sözcüklerinin gelişimini de incelemek gerekir. Özellikle Şaman sözcüğüne bağlamı önemlidir. Nitekim Azerbaycan halk tiyatrosu üzerine bir kitap yazmış olan Allahverdiyev de *oy* köküne takılan eklerle aldığı değişik anlamları incelerken, oyun sözcüğünü Şamanlığa bağlamaktadır. Orta Asya Şaman'ının türlü adları arasında örneğin, Yakutların kullandığı ad Türkçe bir ad olan *oyun*'du. Oyun sözcüğü yalnız Şaman için değil Türkistan'da Şaman töreninin tümünü karşılayan bir terimdi. Oyun sözcüğünün çeşitli anlamları düşünüldüğünde, bunlardan pek çoğunun Şamanın büyüsel törenindeki çeşitli öğeleri de içerdiği görülür. Şaman bu törende dan ediyor, ses ve çalgı gibi müzik unsurlarından faydalanyor, yüz kaslarını kullanarak, karnından sesler çıkartarak taklit ve dramatik ögeye başvuruyor ve şiir okuyordu. Böylece oyun sözcüğüyle tiyatro, dans ve türlü seyirlik oyunların kökeni şamanda ve onun eyleminde toplanmış

oluyordu. Oyun sözcüğünün Türkçenin en eski sözcüklerinden biri olduğunu kaynaklar göstermektedir. Yapısal bakımdan ilk elde oyun olarak ayrılabilir. -(u)n eki, fiilden isim yapma ekidir. Bir başka türevi de *oy-ma er* oyuncu anlamına *oy-ug* (zar ve benzeri oyunlar) olarak gösterilmiştir. Ayrıca İrk Bitig'den alındığı sanılan *oy-mak* fiil kökü, "zar ile oyun oynamak, fal açmak" olarak gösterilmiştir. (And, 12-14)

Oyun Çıkarma : Anadolu'da seyirlik köylü oyunları ister bu bolluk törenlerinin kalıntısı olsun, ister bu kalıntıların sonradan biçim, öz, amaç değiştirmiş çeşitlemeleri olsun, isterse de daha çok şakalaşma, oyalanma için önceki örnekler uyarınca sonradan düzülmiş oyunlar olsun, Anadolu'da bunların tümüne *oyun çıkarma* denilir. (And, 11)

Ölü Oyunu : Kayseri'nin Bünyan ilçesinde oynanan oyunda ölüyü oynayan kişinin kafası hamurla kapatılmış, yalnızca gözleri, burnu ve ağzı açıktır. Üstüne kefen gibi beyaz çarşaf giymiştir. Ölü gibi olan bu kişi meydana getirilip bırakılır. Herkes korkuyla başına toplanır. Kimileri dövünüp ağlayarak ağıt yakarlar. Ölünün annesi, babası ve kız kardeşleri de gelir. Doktor gelir, onun gelişle ölü hareket etmeye başlar. Herkes ölmediğini görerek sevinirken, biri gelip kızları kaçıtır. Bu arada iki küçük erkek çocuğu köpek kılığına girmiş olarak gelirler, meydana boğuşurlar, köpeklerin kokusundan kızları bulup getirirler. Herkes sevinir, topluca oynanır. (And, 104)

Oyunun farklı bir şekli yine Kayseri'de Hacılar beldesinde oynanmaktadır. Daha çok Nisan ayında, havaların ısınmasıyla evleri dolaşarak oynanan oyunda kullanılan araçlar, salaca denilen merdiven, beyaz kefen, ölüyü örtecek kilim, ölünün üzerine atılan örtüdür. Ölen kişi merdiven üzerine yatırılır, başı açık kalacak biçimde üstüne

kilim ve örtü atılır. Soğanın içinden korkunç dişler yapılır. Ölünün yüzüne hamur sürülür, dişler bu hamura bir dizi yerleştirilir. Ölü taşıyanlar evleri dolaşırlar. Eve vardıklarında ölünün oğlu, oyunun yöneticisi olarak, ölünün çevresinde dolandıktan sonra evdekilere babasının öldüğünü söyler, ölüyü gösterince evdekiler korkar, ölüyü taşıyanlar ölünün başında ağlaşırlar. Böylece evler dolaşarak yiyecek toplanır sonra bir araya gelip topladıklarını birlikte yerler. (And, 158)

Öndeyiş : Ortaoyunu'nda oyunun ilk bölümüdür. Bu bölümde zurna Pişekâr havası çalar, Pişekâr meydana gelir, iki eliyle dört bir yanı selamladıktan sonra zurnacıyla konuşarak oyunun adını söyler. Bundan sonra Kavuklu havası çalar ve Kavuklu ile Kavuklu arkası gelir. Bunlar geldikten sonra Kavuklu ile Kavuklu arkası (cüce, kambur) arasında bir söyleşme olur. Bu arada Pişekâr'ı görürler ve ondan korkarlar. Bundan sonra oyunun ikinci bölümü olan Pişekâr ile Kavuklu arasındaki söyleşme gelir. (And, 387-388)

Palanga : Ortaoyunu sözlüğünde meydan veya sahne yerine kullanılan terimdir. (And, 403)

Pancaro : Kilis'in Cengin köyünde oynanan oyunda Pancaro baş kişidir, bedeninin gözüken yerleri siyaha boyanmıştır, şalvar ya da uzun beyaz bir don giymiştir. Ayrıca kızlar ve güveyleler vardır. Oyun, gece meydana ateş yakılıp oynanır. Pancaro bir sopaya at gibi binmiş olarak gelir. Tökezlenip düşer, çocuklardan biri sopasını alıp kaçar, Pancaro kovalar, çocuğu tutup ayaklarından havaya kaldırır, çocuk elleri üstünde yürür, ateşin çevresinde dolanırlar. Pancaro kızları ile güveyleleri çağırır, halay çekerler, tek kalan bir kızın küsmüş oturuşunu görür, ona para vermek ister,

para bulamaz, ateşin çevresinde para aranır, 'öteki kızlar gibi koca mı arıyorsun?' diye sorar, kendisi koca olmak ister, ona sarılır, birlikte halay çekerler. (And, 159)

Panolo : Ortaoyunu'nda tef'e karşılık olarak kullanılan terimdir. (And, 407)

Papara : Ortaoyunu'nda zurna'ya karşılık olarak kullanılan terimdir. (And, 407)

Parmaklık : Ortaoyunu'nda çoğu kez yarım metre uzunluğunda kazıklar arasına ip dolayarak seyircilerle oyun yerini birbirinden ayıran bölmeye verilen isimdir. (And, 403)

Parsaklı Aşireti : Kilis'in Cengin köyünde oynanan oyunda, kişilerden birinin gözü kör, birinin eli çolak, birinin ayağı topal ve kambur, eli sopalı Dul Kaynana, Kız ve Gelin vardır. Dul kaynana Parsaklı Aşireti'nde düğünden önce kadınların çamaşır yıkarken çamaşırda bit gördüklerinde, bunları karınca körüğüne [=yuvasına] koyduklarını, temizlendiklerini anlatır, sonra kızını oynatır, oyun oynayışını beğenmez, aşirette gelini de oynatmak görenek diye onu da oynatır, gelinin oynayışını da beğenmez. Kendisi oynamaya başlar, seyircilerden bir dostu çıkıp onunla oynayınca daha da coşar. (And, 84)

Pastal / Pastav : Ortaoyunu'nun baş kişisi Pişeka'rın elindeki tahtadan iki dilimli şakşakın adıdır. (And, 354)

Peciz : Ortaoyunu'nda eve karşılık olarak kullanılan terimdir. (And, 407)

Peniz : Ortaoyunu'nda konuşmanın karşılığı olarak kullanılan terimdir. (And, 407)

Perde Gazeli : Karagöz'de mukaddime bölümünde göstermeliğin kaldırılmasından sonra Hacivat bir semai okur, bundan sonra da Karagöz oyununun bir öğrenek yeri olduğunu, felsefi ve tasavvufi anlamını, kurucusunun Şeyh Küşteri olduğunu belirtir. Bu son bölüme genellikle perde gazeli denilir. Bazen perde gazellerinde teknik bilgilerin verildiği de görülmüştür. Devrin padişahına yakarışlar da yine perde gazelleri içinde yer almıştır. (And, 311-312)

Peş Tahtası : Karagöz'de perdenin arkasında ve tabanında perdenin çerçevesine iplerle tutturulmuş rafa verilen isimdir. Buraya perdeyi ve görüntüleri aydınlatan meşale konulur. Peş tahtası üzerinde sıra sıra delikler bulunur; bu deliklere gerekince hayal ağacı denilen çatal sopalar sokulur. (And, 330)

Pîr : Oyuncu kollarının başlarına genellikle verilen isimdir. (And, 186)

Pişekâr : İş, sanat, zenaat anlamında *pîşe* ile, iş, kazanç, görev anlamında *kâr* sözcüklerinden meydana gelen Pişekâr, aynı zamanda esnaf anlamına da kullanıla gelmiştir. Pişekâr ortaoyununun iki temel kişisinden birisi olup, akıllı, işgüzar, rehber, iyiyi kötüden ayırt edebilen, tecrübeli, yaşlı bir tiptir. Oyun baştan sona onun şahsiyetinin göstereceği tarza tâbidir. Başında sivri ve dilimli yeniçeri külahu üzerine şal sarılıdır. Belinde şal taklidi kuşak, sırtında keten ya da ipek Arap kumaşından çubuklu yollu entari; bu entari yırtmaçlıdır, yürüyüşü kolaylaştırmak için ön eteğinin uçları kuşağa sokulmuştur. Onun altında kahverengi elifi kırmızı şalvar, en üstte yine kahverengi cüppenin daha geniş biniş. Ayağında çedik ve mest bulunur. Omzuna atılmış kefiye vardır. Sağ elinde bir pastav bulunur. (And, 189, 387, 475)

Pişkadem : Esnaf için kullanıldığı gibi tekkelerde âyini yöneten anlamına tarikat sözü olarak da kullanılır. (And, 189)

Piyav : Ortaoyunu'nda düğün karşılığında kullanılan terimdir. (And, 407)

Pusat Odası : Ortaoyunu'nda oyuncuların giyim kuşaklarını koydukları sandığa bu ad verilirdi. (And, 403)

Reşit ile Hurşit Oyunu : Tunceli ili Mazgirt ilçesine bağlı Kavaktepe köyünde oynanan oyunda, yüzlerine, ellerine çamur ve kül sıvamış Reşit ile Hurşit, ağanın fedaileridir. Ağa zalimdir, seyircilerden kimi işaretlerse fedailer bunu döverler. (And, 160)

Rismanbaz : İp üzerinde oynayanlara verilen isimdir. (And, 177)

Roman : Ortaoyunu'nda çingenelerin karşılığı olarak kullanılan terimdir. (And, 407)

Rum : Karagöz ve Ortaoyunu'nda zımmî tipler içinde yer alır. Oyun argosunda *Balama* da denilir. Çoğu kez Rum bazen de Tatlısu frengi olabilir. Rum, çoğu kez doktor, eczacı, meyhaneci, terzi ya da tacir olur. Adı çoğu kez Nikolaki, Apostol vs. dir. Arkası yırtmaçlı, alacalı renklerde parçalardan frenk paltosu, ya da frak, kolalı büyük yaka, uzun, kırmızı bir boyunbağı, fazla uzun bir silindir şapka, ayağında sivri burunlu bir iskarpin, üstünde beyaz topluk, ince damalı, kısa paçalı pantolon, ince baston, önü açık beyaz yelekten oluşan bir giyimi vardır. (And, 483)

Rumelili / Muhacir : Karagöz'de Anadolu dışından gelen kişilerdendir. Çoğunlukla Çatalca'dan gelir. Pehlivanlık ve arabacılıkla

uğraşır. Pehlivanlığıyla övünür, herkesi güreşmeyi kendine yediremez. Giyimi şöyledir: Yakasız mintan, dizden paçaya daralan, yan dikişleri nakışlı pantolon, kuşak, boyu kısa geniş kol yenleri, göğsü işlenmiş cepken, çuhadan külâh, külâha çevre dolanmıştır. (And, 481-482)

Sahtekar Tüccar Oyunu : Kayseri Bünyan'ın Karakaya köyünde oynanan oyundaki kişiler, Satıcı, alıcı, Koyun, birkaç köylü ve Yargıç'tan oluşmaktadır. Satıcı şalvar giyer, belinde kuşak, başında kasket, koynunda bir para kesesi taşır. Alıcı eskice giyimli, başında sarık, ayağında çarık, elinde sopa, bir ekmek ve tuz kesesi bulunur. Yargıç gür sesli, siyah cüppelidir. Satıcı bir koyunla köy meydanına gelir. Koyuna alıcı aramaktadır. Alıcı çıkar, parayı alır gider. Koyun köpek çıkar. Alıcının üzerine havlayarak saldırır. O da sopayla köpeği kovmaya çalışır. Satıcıyı çağırır. Satıcı halkı bunun köpek değil koyun olduğuna inandırır, gider. O gidince koyun yeniden köpek olur. Alıcı ile Satıcı kavga ederler, sonunda Yargıç karşısına çıkarlar. Satıcı gene köpeğin koyun olduğuna oradakileri inandırır, oradan ayrılınca koyun gene köpek olur. Yargıç satıcıyı kurnazlıktan ötürü bağışlar. (And, 89)

Samıt-lâl : Törensel, büyüsel oyunlarda eylem sözden daha önemlidir. Bu türlü oyunlara Anadolu'da ya Arapça sessiz, susan anlamına *samıt* yada Farsça dilsiz anlamına *lâl* denilir.

Çankırı'da bu isimle eskiden beri oynanan bir de oyun vardır. Burada oyuncular yüzlerini karaya boyarlar, belden yukarısı çıplaktır, evlerden yiyecek toplarken konuşmaları yasaktır. (And, 11, 160)

Sandikkâr : Karagöz oynatılırken çırağa yardım eden yardımcıya verilen addır. Oyun

takımıyla ilgilenmekle görevlendirilmiştir.
(And, 331-332)

Sar-çeşme : Oyuncu kollarının başkanlarına genellikle verilen isimdir. (And, 186)

Sarımsak Satma Oyunu : Aksaray ilinin köylerinde oynanan oyunda yabancı köyden gelme biri (ceketini ters giymiştir) köyde tarla tutup sarımsak eker. Kaldırdığı ürünü, eşeğe (sırtına semer ve heybe koymuş bir oyuncudur) yükler, muhtara çıkar, sarmısağını satacaktır. Ancak muhtar yarsının parasını verir, gerisini güzde ödeyecektir. Güz gelir, muhtar paraların kimini toplamış kimini alamamıştır, eşek de bu sevince anırarak katılır. Topladığı paralarla muhtar bir şölen düzenler. (And, 89)

Sarımsakçı : Ordu/Ünye'nin Aaydıntepe köyünde oynanan bir kadın oyunudur. Sırtında minder bağlı iki kadın gelir. Sarımsak satarlar. Alıcılar para vermedikleri için kaç kilo istedi ise çok çeşitlemesi vardır. Örneğin Çorum'un Kuşsaray köyünde oynanan *Soğancı* oyunu, Ankara'da oynanan *Sarımsakçı Dayı* gibi. (And, 89)

Saya : Sayanın çeşitli anlamları vardır. Bir anlamı arı, yabancı türlerle karışmamıştır. Bir başka anlamında Hıristiyanların haçı suya atma yortusu olan sabaha karşı Rumi 6 Ocak (bugün 18 Ocak) eskilerin Seb-i Sede dedikleri gün için Saya gecesi deniliyor. Tarama Sözlüğü "Yani kafirlerin haçı suya bıraktıkları gece ki, soğuşun gayet şiddetli zamanıdır" diyor. Bu, İran gibi yerlerde koç katımından yüz gün sonraki Saya Günü Saya Bayramına rastladığı için doğrudur. Ayrıca Saya, Tokat, Sivas dolayları ağızlarından toplanan sözlüğe göre iki anlam taşıyor: 1) İnce çitten çevrilmiş davar dairesi, 2)Çoban veya derviş gibi olup, kuzuların doğduğu sıralarda sürü

sahiplerini dolaşarak armağan toplayan kimseye deniyor. Bu ad altında bir türkü çeşidi de bulunmaktadır. (And, 143)

Saya Gezme : Karaman'ın köylerinde oynanan oyunda, kişilerden biri uzun beyaz iç çamaşırları giymiştir; ağzında para atılmak için küçük bir torba vardır. Kömürden bıyık yapar, boynuna bir çanta asar. İkinci oyuncunun sırtında bir dağarcık vardır; üçüncü oyuncu baştan aşağı hayvan postuna bürünmüş, çanlar asmıştır, elinde değneği vardır. Evler dolaşılır, girdikleri evde birinci oyuncu sırtüstü yatar, ölmüş taklidi yapar. İkinci oyuncu uzun bir saya türküsü söyler:

Koyunun yüzünü yitirdik

Kuzunun tüyünü bitirdik

Şurda ne kaldı ne kalmadı

Elli gün kaldı

Ev sahibi birinci oyuncunun ağzına parayı koyar, üstüne bir kova su döker. Birinci oyuncu dirilir, ev sahibi ayrıca ikinci oyuncunun dağarcığına hububat koyar. Sonra armağanlar üçe bölüşülür.

Oyunu Aksaray köylerinde dört çoban oynar. Çobanların ikisi koyun, ikisi çoban olur. Evler dolaşarak maniler söylenir, armağanlar alınır. Çobanları oynayanlar ellerini ve yüzlerini kara isle boyarlar, koyunlar ise koyun postu giyinirler, boyunlarına çanlar takarlar.

Karaman/Beydili'nde Kasım ayında çobanların yıllık ödentilerinden başka koyun sahiplerinden alacakları para, armağanlar ve dölün çok olması, yılın bereketli geçmesi için yapılır. Oyunu iki kişi oynar. Kişiler yüzlerini isle boyar, üzerlerine keçe veya aba giyinirler. Koyunlara takılan büyük çan ve ziller takılır, ellerine çuvaldızlar alırlar, oyunda adları *sayacıdır*. Oyunu köyün görgünlü çobanlarından biri yönetir. Saya zamanını, yani koç katımını ve sayanın nasıl

yapılacağını bildirir. Oyunu yalnız çobanlar oynar. Sürüler hangi mahalleden ise o mahalle gece dolaşılır. Başlarına post veya keçe de giyerler. Koyun sahipleri de geleceklerini bildiklerinden hazırlıklı olurlar. Sayacılar koyun sahibinin evine girince çanlar takınmış, yüzü boyalı olan hemen kendini yere atar. Ağa bahşiş verinceye kadar kıvıldamadan durur. Öteki sayacı ise saya manileri söyler.

Yine Karaman'ın Ibrala köyünde oynanan oyun, özellikle Ocak ayının 20'sinden Şubat'ın 10'una kadar uzanan bir sürede sık sık yapılır. Oyunu daha çok çocuklar düzenler. Geceleri oynanır. Oyunda üç veya dört kişi bulunur. Bunlardan biri üzerine uzun, beyaz bir gömlek giyer, boynuna, kollarına, ayak bileklerine irili ufaklı çanlar takar. İkinci oyuncu çok eski giyinir, yüzünü karaya boyar. Üçüncünün ise boynuna bir dağarcık asılır, görevi verilen yiyecekleri taşımaktır. Birinci oyuncu koyunu canlandırır; ikinci Arap kılığında olur, sayar; üçüncüsü taşıyıcıdır. Evlerin önüne gelince çan sesleri, bağrıışmalar, gürültülerle ev halkını kaldırırlar, önce dört ayak üzerine birinci oyuncu, arkadan öteki iki oyuncu eve girer. Arap saya sayarken koyun da çanlarını çalar. Saya şöyledir:

Saya saya salım baya

Dört ayağı nalım baya

Saya geldi duydunuz mu?

Selam verdi aldınız mı?

Baybayadan bayadan

Yılan akar kayadan

Bööö dedim meledi

Önüne koydum yaladı

Güğül güğül güğüldesin

Güğümleri doldurasın

Ver ver diyen ablanın

Tas perçemli bir oğlu olsun

Verme verme diyen ablanın

Kel başlı bir kızı olsun

Saya sayma bitince evin erkeği, koyun olan oyuncunun başından aşağı bir kova su boşaltır. Evin kadını da evde bulgur, yağ, buğday, arpa, mısır, mercimek gibi yiyecekleri üçüncü oyuncunun dağarcığına koyar. Bundan sonra bir başka eve giderler. Taşkale'de Saya oyununda, saya saydıktan sonra bir teneke veya sepeti evin bacalarından sallandırır. Ev sahipleri yiyecekleri verdikleri sayacıları görmezler.

Saya Gezmesi Bolvadin'de kış mevsiminin en soğuk gününde yapılır. Saya, Bolvadinde köylülerin giydiği çok katlı bir giysidir. Saya gezmesini yapana *Sayacı* denilir. Sayacı, karlı bir günde evlerin damlarına çıkarak her evin bacasından çeşitli sözler söyler. Ev halkı 'Sayacı geliyor' sözüyle çocuklarını korkuturlar. Dama çıkan sayacı uzun bir ipe bağlanmış torbayı evin bacasından içeri sarkıtır ve şu sözleri söyler:

Sayacı geliyor sakının

Demir, memir takının

Gavurun kanını

Kına diye yakının

Her ev halkı bacadan sarkan torbaya yumurta, un, bulgur, para, peynir gibi şeyler koyar. Toplanan bu yiyecekler pişirilir, hep birlikte yenir.

Saya Gezme, Sivas'ın Koyulhisar ilçesinin Yeşilyurt, Bahçe, Gökdere gibi köylerinde yılda iki kez döl mevsimi olan Nisan ayından elli gün önce, Şubat ayında oynanır. Oyunda ölüp dirilme konusu daha belirgindir. Kimi köylerde ise yılbaşında oynanır. Oyunun kişileri şunlardır: Arap, kolları, eli, yüzü isle karartılmış, kollarında, belinde çan taşıyan, başına kabak geçirmiş bir oyuncudur. Şişman, uzun ak sakallı, kaputu ters giymiş, içi doldurulmuş, başına

büyük bir başlık geçirmiş diğer oyucudur. Gelin iki tanedir. Yalnız gözleri görünen bu gelinleri kadın kılığına girmiş erkekler oynar. İki kasketin bükülerek başın iki yanına sivrilmesine kulak şekli verilerek takılan ve Tilkiye benzetilen bir oyuncu daha vardır. Süpürgeден kuyruğu vardır. Elinde kül veya un taşır. Oyunda gelin, Arap, tilki saklanırlar. Şişman oyunu açar. Önce iki gelin gelir. Şişman Arap'la Tilki'ye meydanı açmasını buyurur, onlar da ellerinde değnekler meydanı açarlar. Şişman, gelinlerle oynar. Tilki, gelinleri koklar, buna kızan Şişman, tüfeğiyle tilkiyi vurur. Tilki ölür, orada bulunanlar yas tutarlar. Gelinlerden birinin yaptıklarıyla tilki dirilir, herkes sevinir. Arap çanları çalarak tilkiyi kovalar. Bu sırada seyircilerden iki kişi gelip gelinleri kaçırr. Şişman buna kızar, birtakım söyleşmelerden sonra kızlar bulunur, oyun başlar. Sonra evleri kapı kapı dolaşarak yiyecek toplarlar, saya sözleri söylerler:

Çatma çattım çatmaya

Çatma yere batmaya

Yağ vermeyen avratlar

Kocası ile yatmaya

Açlığımızdan

Susuzluğumuzdan gelmedik

Töremiz var sayadan

Çan ve kelek sesleriyle böyle gürültü koparılır. Tilki elindeki külü veya unu herkese üfler. Bir de şu söylenir:

Ne kaldı ne kaldı

Elli gün kaldı

Faşır faşır sağarlar

Gümbür gümbür yayarlar

Şu oğluma, şu kızıma diye sayarlar

Toplanan yiyecekler bir meydan veya büyük bir evde topluca yenilir.

Oyun Yürükler arasında *Sayakutluğu* adıyla oynanır. Koyuna koç katımından yüz bir gün sonra bir çobana hayvan derisi giydirilir, derilerin üzerine bolca ziller, çanlar takılır, yüzü iyice boyanır. Bu çobana sayacı adında bir de arkadaşı katılır. Sayakutluğu, koyunların karnına kuzuların düştüğü yahut analarının karnında kuzuların canlandığı günün bayramı sayılır. Çoban ve sayacı oba oba dolaşır, kendilerine özgü bir tavırla bu bayramın türküsünü söyleye söyleye her çadırdan armağanlar toplayarak o gece yer, içer, eğlenirler. (And, 101-102, 145-146, 168-169,) "Oyunla ilgili olarak ayrıca bkz. *Davar Özü, Davar Yüzü ve Koç Katımı*"

Ser-kâr : Oyuncu kollarının başlarına genellikle verilen isimlerdendir. (And, 186)

Sığır Gütme : Ankara'da Kızılcahamam köylerinden birinde kadınlar arasında oynanan bir oyundur. Oyunda iki kişi vardır. Bunlar; Sığır Çobanı (Adı Keloğlan'dır) bir eli değneklidir, bir de anası vardır. Sekiz, on kız da sığır olur, çoban bunları güder. Ana, tufran denilen yayık olarak kullanılan iki kulplu bir kabı elinde çalkalar. Tufiran olan bir çocuktur. Çoban evlenmek ister, annesi tufranı beklemesini söyler, sığır olan kızlardan biri yok olur, Keloğlan ineği bulur, sevinir, türkü söyler. Oyun bu türlü yeni buluşlarla devam eder.

Tokat'ın Dazmana köyünde oynanan oyunda çoban akşam vakti çocukları davar diye önüne katar. İki sığır eksik çıkar. Çoban babasına bağırır:

- *Baboy Baboy!*

- *Ne var oğlum, ne var?*

- *Filanın düvesi ile, filanın tosunu yok.*

- *Eşşek herif, eşşek herif sen nerde idin?*

- *Bahçelerde kız oynatıyordum.*

Bunun üzerine baba oğlunun üzerine yürür, birbirlerine girerler. Halk ayırır. Baba oğul hayvanları aramaya çıkar, bulur getirirler. Oyun hem erkekler, hem de kadınlar arasında oynanmaktadır.

Oyun, Beypazarı'nın Yoğunpelit köyünde lit köyünde *Sığırcı Keloğlan* adıyla oynanır. Genellikle kadınlar arasında oynanan oyunda Keloğlan'ı oynayan oyuncunun üzerinde eski bir yazma, ve yine eski bir aba bulunur. Keloğlan küçük kız ve erkek çocuklarını önüne katarak bunlar sürüymüş gibi davranır. Bunları bir süre dolaştırdıktan sonra ağıla getirir, sayar bir tanesini yitirmiştir. Sığırın sahibi sığırını ister. Keloğlan arar, sonunda bunun çamura saplanıp öldüğünü söyleyince çobanlıktan atılır. Eve dönünce annesinden (Keloğlan'ın annesi total taklidi yapar, başında çarşaf denilen bir baş örtü bulunur) kendisini evlendirmesini ister. Annesi de bir kadın alarak bir ağa kızına görücüye gider. Gittikleri yerde mindere oturmuş kadının arkasına kızı saklanmıştı. Minderin bir yanına bir erkek çocuk oturtulur, bunun görevi köpek taklidi yaparak Keloğlan'ın annesini korkutmaktır. Keloğlan'ın annesi kızı oğluna ister. Kızın annesi Keloğlan'ın kızına denk düşmediğini söyler. Ancak kız arkadan annesini dürtükleyerek Keloğlan'ı istediğini söyler. Bunun üzerine kadın yumuşar, düşünelim, babasına soralım diye cevap verir. Keloğlan'ın annesiyle yanındaki kadın çıkarlar, bu arada tefle oyunlar oynanır. Keloğlan'ın annesiyle yanındaki kadın kararı öğrenmek için kız evine gene gelirler. Bu kez iki köpek vardır. Keloğlan'ın annesini korkarak yere düşer, seyirciler gülüşür. Kızın annesi kızını vereceğini söyler. Başlık olarak da kaç kremise altını, halhal (bilezik), urba, para isteyeceğini söyler. Keloğlan'ın annesi oğluna sevinçli haberi verir. Hareketlerle sözde istenen başlığı verir. Düğün başlar. Oyunlar oynanır. Evin bir köşesine çarşaf gerilip, bir ayrı bölme yapılır. Gelini duvaklayıp

burada oturturlar. Keloğlan da güzelce giyinip gelir ve sırtı yumruklanarak gelinin yanına konulur. Bölmenin arkasından seviştiklerini anıştıran sözler gelir. Oyun biter.

Aksaray köylerinde *Sığır Gütme* ya da *Ekin Kurtarma* adları ile oynanan oyunda ise altı kişi bulunur. Birinci bölümde çoban önüne kattığı sığırları (altı, yedi kişi sığır olur), otlatır, karısı yemeğini getirir. Karısına artık bu işten bıktığını, ırgat olacağını söyler. Ağaya gider, onun yanında orakçı olur. İki orakçı ile ekini kurtarırlar. Ağanın önüne oraklarını atarak bahşiş ve şölen isterler. Ağanın isteklerini kabul etmesi üzerine ekin kurtarma duasını söylerler. (And, 64, 77, 140, 147)

Sıracı : Kol oyunlarında bulunan dört kişilik çalgı takımına verilen isimdir. (And, 208)

Sihirbaz : Gözbağcılık içinde yer alan bir gruptur. (And, 178)

Sinkurdu Oyunu : İçel'de bir kazmaya bir kilim örtüp, iki de eski paçavra büküp kilimin üstünden kazmaya iple bağlanarak, kazmanın başı sinkurduna benzetilir. Kilimin içine bir adam girer. Kazmanın sapını alır, kilimi de iyice bükerek kazmanın sivri ucuyla yerleri eşip sıçrar, arada bir kuşun gagasıyla kaşındığı gibi kazmanın ucuyla kendisini kaşır. Sıçrayıp halka saldırır. (And, 156)

Sirkeci : Ordu/Ünye Aydın-tepe köyünde oynanan oyunda, oyuncuların biri ötekinin sırtına sirke küpü olarak ellerinden ve ayaklarından bağlanır. Sirkecinin elinde su dolu bir tas vardır. Kimse alıcı çıkmayınca, elindeki tastaki suyu oyuncunun başından aşağı döker. (And, 90)

Sivrikoz : Hacivat'ın oğlunun adıdır. (And, 486)

Soyguncu : Çengi temsillerinde çengileri soyup giydiren, onların makyajlarına, süslerine yardım eden kadınlara verilen isimdir. (And, 208)

Söyleşme : Ortaoyunu'nun Karagöz'deki muhavere bölümüne tekabül eden bölümüdür. Bu bölüm genel olarak Kavuklu ile Pişekar arasındaki bir çene yarışı havası taşır. Söyleşme bölümü iki kesimde olur. Önce Karagöz muhaveresine benzeyen, söyleşenlerin birbirleriyle tanıdık çıkması, birbirlerinin sözlerini ters anlaması gibi güldürücü bir söyleşme ki, buna *arzbar* denir; sonra da *tekerleme* denilen, Karagöz muhaveresinde de kimi kez rastlanılan, fakat Ortaoyunu'na özgü bir söyleşmedir. (And, 388)

St. George Oyunu : Avrupa'da çok oynanan oyunun ejderha veya Türk Derebeyi (yüzü karaya boyalıdır) ile savaşında biri ölür, herkes yas tutar. Birisi ölenin oğlu olduğunu tanır, bir hekim çağrılır, ölen dirilir, herkes bunu kutlar ve evlerden öteberi toplanır. Oyuna çeşitli kılıklar, hayvan biçimine girmiş, yapraklara bürünmüş biri. Birçok yerlerde çarpışmada bir yanda yeşillere, yapraklara bürünmüş biri. Yazı, öte yanda biri de kürk veya saman giyerek Kış canlandırır. Osmanlı şenliklerinde de böyle yalancı savaşlar düzenlenir, Hıristiyan olan hasım öldürülür, yenik düşürülürdü. (And, 60)

Su Kesigi [=sırası] : Çankırı'nın Yapraklı köyünde oynanan oyun, çoğunlukla bir su birikintisi kıyısında oynanır. Oyunun kişilerinden Arap'ın elleri, yüzü karaya boyanmış, elinde bir kepçe vardır. Akdede'nin yüzü, saçınıyla aklaştırılmıştır, bir de gelin ve damat vardır. Arap, çocuklara

kepçe ile su atar, suyun önünü kesmeye çalışır. Damat ile gelin geçer, Arap sözde suyu açar, onlar boğulmuş gibi yatarlar. Akdede Arap'ı kovalar, damatla gelinin ağzına su damlatılır. İkisi de ayağa kalkar, herkes suyun içine girerek birbirlerine su atarak eğlenirler. Oyunda ölüp dirilme konusu da görülmektedir, ayrıca su ile ilintili ritüellere bir yakınlık da bulunmaktadır. (And, 85)

Sür Emini : Saray şenliklerinde şenlikçi başı olan kişiye verilen isimdir. (And, 183)

Şadırvanbaz : Gözbağcılık içinde yer alan bir gruptur.

Şakşak : Ortaoyunu'nda Pişekâr'ın elinde tuttuğu iki dilimli, birbirine çarpıp ses çıkaran aletin ismidir. Bunun temel görevi Pişekâr'ın oyun-başını olduğunu belli eden bir işaret olmasıdır.

Şeyh Küşterî : Araştırmacı Jacob'un verdiği bilgilere göre, Sultan Orhan (1326-1359) çağında yaşamış ve H. 768/1366'da ölmüş olduğu sanılan Şeyh Mehmed Küşterî, İran'da Şüşter veya Küşter adlı bir yerde doğup, sonra Bursa'ya gelip Kara Şeyh mahallesine yerleşmiş, evliyadan ve eser sahibi bir kişidir.

Şeyh Küşterî üzerine birbirini tam tutmayan pek çok bilgi vardır. Gölge oyununu bulanın veya bunu Türkiye'ye getirenin Şeyh Küşterî olduğu karanlıktır. Şeyh Küşterî'nin gerçek bir kişi olması, gölge oyununun kurucusu olmasını gerektirmez. Bu yakıştırma da, ağızdan ağıza geçerek tıpkı Hacivat ile Karagöz üzerine söylentiler gibi gelenek olmuştur. Zaten eskiden esnaf arasında çeşitli sanatların ilk bulucu veya kurucusunun Peygamber, ashâb veya velî olduğu yolunda bir inanç beslenir ve o kişi esnafın piri olarak benimsenirdi. Hazret-i

Adem ekincilerin, Hazret-i Nuh tüccarların ve gemicilerin, Hazret-i Musa çobanların, Hazret-i Lokman hekimlerin, Hazret-i Yunus balıkçıların, Hazret-i İsa gezginlerin, Hazret-i Muhammed tacirlerin piri olduğu gibi, Şeyh Küşterî de gölge oyununun piri sayılmıştır. Gerçekte, gölge oyununu bulup, onun kurucusunun kim olduğu önemli değildir; önemli olan Karagözcülerin bulunmuş, kurulmuş oyuna Şeyh Küşterî'yi önder, koruyucu ve kurucu olarak seçmiş olmaları ve Şeyh'in adıyla oyunlarına ciddi, yapıcı, eğitici, ibret verici bir gerekçe ve temel bulmalarındır. (And, 288-289)

Şeytan Oyunu : Tokat'ın Dazmana ve Arkoğlu köylerinde görülen oyunda üzerlerinde yalnız bir uzun beyaz don bulunan, görünen yerlerini karaya boyamış 6 ile 10 arasında çocuk, herkesi güldürür, ağızlarında tuttıkları seyircilere püskürtürler. (And, 159)

Şih Oyunu : Karaman/Taşkale'de kış mevsiminde düğünlerde oynanır. Oyuncular sekiz on kişilik bir takım oyuncuyla dans eder ve başlarının buyruklarıyla seyircilere saldırırlar. Elllerinde kırbaçlar bulunur. Bunlar, başlarına uzun, sivri kağıt külâh giyerler, yüzlerine kül sürerler, bembeyaz giyinirler. Başları ise gene beyaz giyinmekle beraber sırtına ve göğsüne yastık koyar, şişman ve kambur görünüşlü olur. (And, 159)

Şorolo : Ortaoyunu'nda çocuk için kullanılan terimdir. (And, 407)

Şubedabaz : Gözbağcılık içinde yer alan bir gruptur. (And, 178)

Tafya : Ortaoyunu'nda oyuncu karşılığı olarak kullanılan terimdir. (And, 407)

Tagara Oyunu : Özbekistan'da tagarabazların başlarında bir geniş tabağı dengede tutarken ellerindeki cilalı taşın pulları çarparak oynadıkları oyuna verilen isimdir. (And, 214)

Taklit Oyunu : Ortaoyunu terimi kullanılmadan önce bu oyun türü için kullanılan isimlerden birisidir. Ortaoyunu deyimini kullanılmaya başlandıktan sonra da Ortaoyunu yerine kullanılmıştır. (And, 355)

Talebe Okutma Oyunu : Yozgat'ın Sarıkaya ilçesinde oynanan oyunda, hoca, başındaki sarığın içine su dolu tas koyar, öğrencilerine sözde ders verir. Dersi en iyi bilen öğrencisine sarığını ters giydirir, tastaki su dökülerek öğrenci ıslanır. (And, 90)

Tanyer : Ortaoyunu'nda çalgı, eğlence yerine kullanılan terimdir. (And, 407)

Tasbaz : Gözbağcılar içinde yer alan bir gruptur. (And, 177)

Tasvir : Karagöz'deki bütün görüntülere verilen isimdir. Karagöz görüntüleri kalın derilerden, özellikle deve derisinden yapılır. Deride aranan özellikler saydamlaştırmaya yatkın, bir de sıcağa dayanıklı olması, eğilip bükülmemesidir. (And, 327-328)

Tato : Ortaoyunu'nda kahveye karşılık olarak kullanılan terimdir. (And, 407)

Tavşan : Seyirlik oyunlarda dans edenlerden bazılarına verilen isimdir. Bunlar çuhadan şalvar giyerler, üstüne camadan, bellerine alacalı renklerde şallar sararlar, başlarını da köçekler gibi açık bırakmazlar. Süslü işlemeli ufak sivri bir külâh giyerler. Bunlara niye "tavşan" dendiği kesin olarak

bilinmemektedir. Bunlar kimi kez köçeklerle bir arada çıkmışlardır. (And, 178, 211)

Tavşan ile Avcı : Tunceli'nin Pertek ilçesinin Beydamı köyünde oynanan oyunda tavşanı oynayan koyun postu giyer, dört ayak yürür, avcı silahlıdır, tavşan saklanır, avcı tavşana ateş eder, bu küllü su atarak olur. (And, 157)

Taziye : Şii topluluklarının dinsel acı çekme oyunlarıdır. İslam'ın yarattığı tek dram türüdür. Nasıl Hıristiyanlık bir dram yaratamamış, halk ve köylü tiyatrosu geleneklerinden yararlanmışsa, Taziye de İslam öncesine gider. Bir yanda köylü tiyatrosu geleneği olarak bir yaz ortası ritüelidir. Kökeni Temmuz/Adonis kuttörenlerine uzanır, orada Siyavaş, Darir, Zohrab, Cemsid, İsfendiyar gibi genç yaşta öldürülen kahramanlara yapılan yas törenlerinden geçerek Kerbela şehitlerine uzanır; öte yandan bir dram olarak gelişmesinde halk tiyatrosu geleneğinin de büyük etkisi vardır. Taziye de başlangıçta bizim meddahlar gibi nakkallar, ruzehanlar, perdedariler, şemailgerdanların anlatıkları söylencelerden geçmiş, kahvelerde karşı söyleşmelerle buna dramatik söyleşme ögesini katan sühanverdilerin katılımıyla gelişmiştir. Taziyeler sadece acıklı dramlar değildir. Taziyelerin içinde yer yer güldürü sahnelerine rastlanır. Kuşkusuz bu sahneler, şehitlerle ilgili değil, daha çok karşıdaki düşman üzerinedir. Doğrudan doğruya güldürü türünde Taziyeler vardır; bunlar da Taziye gibi kuttören kaynaklıdır. Bunlardan en önemlisi Ömer Koşan ya da Katl-i Ömer diye bilinen Rabiülevvelin 9. Günü yapılan ve üç gün süren halk güldürüsüdür. Eşlik müziğini on kadar Yahudi çalgıcı sağlamaktadır. "Luti" denilen bir profesyonel soytarı, bir molla ya da hoca gibi giyinmektedir. Gülünç dualar okuyup Ömer'i lanetler. Oyuncular müzik eşliğinde

sahnenin çevresinde yürürler. Ömer'i oynayan oyuncu arkasında bir köpekle gelir. Onu izleyenler eşeklere binmişlerdir. Onların ardından da melek ve şeytanlar geliyor. Şeytanlardan birinin boynuzu vardır, yarı beline kadar çıplaktır, bedeni siyah lekelerle kaplıdır; yüzü sarıya, gözlerinin ve ağzının çevresi de beyaza boyanmıştır. Ömer bir konuşma yapar, yemek yer, şeytanın önerisi üzerine içer, sarhoş olur, Ömer dans eder, ötekiler de ona katılırlar, bu arada beklenmedik bir olay olur. Hepsi içinde yeşil renge ve çamura dönüşmüş suyla dolu havuza düşerler. Bu olay seyircileri çok güldürür. Güldürmecenin sonunda Ömer'in bir kuklası yapılır, uçan fişeklerle donatılır ve ateşe verilir. Taziyenin diğer bir adı da şebihdir. (And, 146)

Tekecik : Konya'nın Bozkır ilçesinde düzenlenen törende Kasım'dan 5 gün önce tekeler başka bir çobana verilir. Çobanlar ve delikanlılar "tekecik gezme gecesi" kararlaştırırlar. Çobana haber verilir, teke süslenir, çan ve çingiraklar asılır, sepet, heybe, bakraçlarla evler dolaşılır, yiyecek toplanır. Toplananlar çobana verilir; o da iyi bir kısır ya da ergeci verir. Alınan davar kesilir, birlikte yenilir. Bu toplantıda bir de bağ dikme geleneği vardır. (And, 146)

Tekerleme : Karagözde mukaddime bölümünde Hacivat ile Karagöz'ün dövüşlerinden sonra yere boylu boyunca uzanmış Karagöz, Hacivat'a verip veriştirir. Bu sırada bir tekerleme söyler. Bu tekerleme bir düşün gerçekmiş gibi anlatılmasına ve sonunda düş olduğunun anlaşılmasına dayanır. Tekerlemede ayrıca Karagöz, Hacivat'a ipe sapa gelmez secili bir dille ve Arapça, Farsça sözcüklerle verip veriştirir. Tekerlemelere Karagöz'ün başka yerlerinde de rastlanabilir. Bunlarda çoğu zaman aralarında hiçbir mantık bağlantısı olmayan

sözler sanki bir anlam taşıyormuşçasına birbirini ardına getirilir.

Tekerleme Ortaoyunu'nda söyleşme bölümlerinde "arzbar"dan sonra gelir. Tekerlemelerde Kavuklu, Pişekar'a başından geçmiş gibi olmayacak bir olayı anlatır. Pişekar da bunu gerçekmiş gibi dinler, sonunda bunun düş olduğu anlaşılır. Belli başlı tekerleme adları şunlardır: Bedesten, Beygir, Beygir Kuyruğu, Çeşmeye Düşmek, Kahve Kutusu vs. (And, 316-318, 393)

Terzi Oyunu : Tokat'ın Arkoğu köyünde oynanan oyunda biri terziyim diye ortaya çıkar, ölçü almaya başlar. Ortaya bir minder konur, seyirciler birer birer çağrılır, terzi olan bunların ölçülerini alır, bu sırada çırak hızlıca minderi çekip terzinin müşterilerini düşürür. Müşteriler dışardan birer birer geldikleri için kendilerinin de düşürüleceğini bilmezler. (And, 88)

Tilki Oyunu : Kaayseri'nin Felahiye ilçesine bağlı Kuruhöyük köyünde düğünlerde oynanan oyunda, gelinin damadın evine gidişinden bir gün önce yapılan törende gösterilir. Burada düğün halkı iki kesime ayrılır. Köy delikanlıları ile ihtiyarlar ve genç kızlar ile kadınlar. Önde hoca dua okur. Tilki yanında bol armağan ve yiyecek götürür. Törende tilkiyi yakalamak için dört bir yana kolcular gönderilir. Sonunda Tilki yakalanır. Tilkinin yapmış olduğu zararlar halkın önünde bir bir okunur, bu toplantıda yargıç ile savcı da bulunur. Ceza olarak tilkinin başında bir tezek yakılır. Çaldığı tavukları, hindileri damat öder ve çarمیha gerilmekten kurtulacaktır. Damadın babası yetişir, para cezasını ödeyip tilkiyi kurtarır. Tilkinin getirmiş olduğu armağan ve yiyecekler masanın üzerine serilir ve köy delikanlıları çağrılır. Yenilir, içilir, çalgı çalınır, çeşitli eğlenceler düzenlenir. Akşam olunca herkes tilkiye takılmaya başlar. Bu can yakmalar arasında burnuna biber çektirme, küçük

tahılların taşlarını temizletme, bir su kabı içine bırakılmış bir soğanı elleri bağlı olarak ağzı ile çıkarmak gibi. Bu sonuncuda tilkinin başı su kabının içindeyken ötekiler tilkinin kafasını suyun için bastırırlar. Tilki bunılır, bağirmaya başlar. Köy delikanlıları sabaha kadar tilkiye türlü muziplikler yaptırırlar. Sabah gelin damat evine çalgı ile getirilir. Herkes kız evinin kapısında ağlaşır. Damat da tilkiye büyük armağan verir. (And, 153-154.)

Tirit : Tuluat tiyatrosunun gelişmesinden sonra ortaya çıkan ve oyunda ölecek adamın ismi olarak kullanılan terimdir. (And, 408)

Tiryaki : Karagöz'ün kişileri içinde yer alan ve tütün, nargile, kahve, esrar gibi keyif verici şeylere düşkünlüğü ile belli olan tiptir. Hoppa, dalgın, gerçek dünyadan uzak, keyfi kaçırılınca terslenen, duygusuz, tembel, nobrandır. Lafı ters anlar, başka konulara kayar. Belli bir uğraşı yoktur, boş gezer. Konuşmanın orta yerinde başı önüne düşüp uyuklamaya, horlamaya başlar. (And, 477)

Todi : Ortaoyunu'nda çingene tiplemesi için kullanılan terimdir. (And, 407)

Topal /Tahta Ayaklı : Sivas köylerinde oynanan oyunda gelin, gelin sağdıç, güvey, güvey sağdıç, topal (tahta ayak) ve köyde sözü geçen birisi yer alır. Tahta Bacak'ın elinde kaşıklar vardır, bir ayağına tahta tutturulmuştur. Tahta Ayak'ın oynaması istenir, ayağının sakat olduğunu ileri sürer, gelin de isteyince Tahta ayaklı sedye içinde getirilir, gelin onun bacağını üfler, bunun etkisiyle sedyeden kalkan Tahta Ayak oynar, gelin de oynamaya başlayınca güvey ve sağdıç kıskanırlar, gelini alıp kaçarlar. Gelin kaçırılınca Tahta Ayak ayakta duramayıp yere yığılır, herkes para atınca gene ayağa kalkıp oynar. (And, 160)

Topal Çoban : Tunceli'nin Tozkoparan köyünde oynanan oyunda, çobanın bir ayağı sakattır. Başka bir köyden gelmiştir, muhtara köylerinde çobanlık yapmak istediğini söyler. Karga vuruyorum diye yanlışlıkla kardeşini vurur. Ölüye namaz kılınır. (And, 147)

Tuğlacı : Tunceli/Pınarlar'da oynanan oyunda bir tuğla ustası ocakta (ocağı yere yatan biri oynar) tuğla pişirmektedir. Müşteri ile pazarlık eder, sonra tuğlacı ocağın üzerine uygunsuz bir biçimde yatar. (And, 90)

Tuluat Patlatmak : Tuluat tiyatrosunun gelişmesinden sonra ortaya çıkan ve tuluat yapmak, doğmaca oynamak anlamlarındaki terimdir. (And, 408)

Tuluat Tiyatrosu : Ortaoyunu'nun sonraki dönemlerde perdeli sahnede aldığı biçimdir. Tuluat tiyatrosu Ortaoyunu'ndan çıkmakla birlikte ondan bir çok bakımlardan ayrılmaktadır. Ortaoyunu belli bir oyun dağarcığına, daha çok sözü, söyleşmenin gücüne dayanıyordu. Tuluat tiyatrosu ise oyun dağarcığını her türlü oyunla besliyor, sözden çok hareketlerin kaba güldürücülüğüne dayanıyordu. (And, 376)

Tuluk Oyunu : Niğde'nin Bor kasabasında tabak esnafının oynadığı bir oyundur. Tuluk oyununu oynayanlar iki bölüğe ayrılırlar: 1) Tulukçular; 2) Keçiler. Tulukçular tulumu çıkmış bir keçi derisini şişirirler, on yirmi çift çarpışıcı olur. Tulumları birbirlerine vurarak dövüşürler, vuruşlar büyük gürültü yapar. Yere yıkılan oyun dışına çıkar. Önce karışık ve eşsiz başlar, daha sonra herkes eşini bulur. Keçilere gelince bunlar keçi derisine bürünürler, üstlerine çanlar, ziller takarlar, başlarına yine deriden bir serpuş geçirirler, yüzlerini boya ile karartırlar, ya da takma yüz takarlar. Tuhaf bir yaratılmış gibi tuluk

oynayanları kuşatırlar, ellerindeki çuvaldızlarla oyuna karışanlara engel olurlar, tulukçuların çevresinde sıçrayıp dansederler, oyuna değişik bir ses getirirler. Oyun artık pek oynanmamaktadır. (And, 69)

Tulumcu : Tulumcuların iki görevi vardır: Birincisi genel şenliklerde oyun yeriyse seyirci kesimini birbirinden ayırmak, düzen bağını korumaktır. Tulumcu asıl görevi olan düzen bağını korurken, bunun bir şenlik olduğu düşüncesiyle asık suratlı bir kolcu gibi davranmıyor, halkı çeşitli soytarılıklarla güldürerek, takılarak, şakalaşarak kimsenin neşesini ve keyfini kaçırmıyordu. Bunlar, deriden don ve külahlar giyiyor, ellerinde çoğu kez keçi derisinden tulumlar taşıyorlardı. Bu tulumlar hava, su veya yağ ile şişiriliyordu, bunlarla (Ortaoyunu'ndaki şakşak gibi) halka vurunca can acıtmıyorlardı. Bunlara tulumcu adı da verilirdi. (And, 179, 338)

Tülü Kabak Oyunu : Balıkesir'de oynanmaktadır. Tülü kelimesi Balıkesir ağzında Denizli, Aydın, Antalya'da yünü kırılmış koyun anlamına geldiği gibi, güçlü güreşen deveye de Tülü deniyor. Bu oyun bir esnaf oyunu olup oyuncular soyunup sırtlarına yeni yüzülmüş koyun postlarını tüyleri dışarı olmak üzere giyerler. Hepsi atlara biner, birisi baş olur, öne geçer. Çoğunluk en öndekinin elinde uzun saplı bir çalı süpürgesi bulunur, yüzlerinde takma tüylü yüzler vardır. Şarkı söyleyip, atlarını oynatarak geçerler. Aralarından birini ebe seçip, ellerindeki uzun sopalarla onu dürtmeye, kovalamaya çalışırlar. Kimin atı ebenin elindeki sopadan korkar kaçarsa o ebe olur. (And, 149-150)

Türk / Hırbo : Karagözde Anadolu kışiler kategorisi içine dahil edilen ve diğer kişilere göre çok uzun olan tiptir. Ya Kastamonulu oduncu, ya da Bolulu aşçı, yufkacı,

kadayıfçı, yoğurtçu, koç bakıcısı, ayakkabı tamircisi, gözlemci olur. Karagöz boyunun uzunluğundan ötürü onu Galata Kulesi'ne benzetir ve onunla konuşabilmek için merdiven dayar. Dili, tavırları kaba, böndür. Kendisine iyi sözler söylendikçe o bunları kötüye alır, 'ayı' denilince dostluk bağı kurar. (And, 478)

◉ Y ◉

Yağcı : Karaman'ın Davgandos köyünde oynanan oyunda oyunu bilmeyenden "yağ" seçilir, urganla yağcının arkasına sıkıca bağlanır. Yağcı ortaya gelir, yağ satacaktır. Ötekiler yağı kontrol etmek isterler ve yağ olanı çimdikle iğne batırarak, tokat atarak eziyet ederler. (And, 90)

Yahudi : Karagöz ve Ortaoyunu'nda en çok rastlanan zımmi tiptir. Hesapçı, inatçı ve pazarlıkçısıdır. Uğraşları arasında eskicilik, sarraflık, kuyumculuk, tefecilik vardır. Korkaktır, pehlivanlık, dçğüş gibi işlere karışmaz. Yaygaracıdır. Çoğu kez meydana elinde Tevrat okuyarak gelir, sağa sola üfler. Adı Azarya, Buhuraçi, Zaharya, Mişon vs.dir. Türkçesinin bozuk olmasından yararlanarak karşındakine sövüp sayar. Giyimi şöyledir: Siyah şalvar, basma entari, siyah cübbe, başında keveza veya hafif sarık, omzunda bir çuval, cüppesinin bir eteği elinde bulunup, ayağında çedik pabuç vardır. Gözlük taktığı da olur. Entarinin belinde kuşak vardır. (And, 482-483)

Yemek : Karaman'ın Yeşildere bucağında oynanan oyunda bir ebe bir de kâtip vardır. Düğünlerde oynanır. Ebe 'düğüne kaç para vereceksin' diye sorar, kâtip de yazar, buna benzer konuşmalarla, şakalaşmalarla sürer gider, bu arada fırsat bulup ebe oradakilere sopayla vurur. (And, 82)

Yeni Dünya : Ortaoyunu'nda ev yerine kullanılan aşağı yukarı 1,5 metre

yüksekliğinde kafestir. Çoğu kez ev olarak kullanılır. Oyun yeri yuvarlak ve çepeçevre seyirci ile kuşatılmış bir alan olduğu için Yeni dünya açık bir kafestir; böylece hangi yönden bakılırsa bakılsın görüş kapatılmamıştır. (And, 404)

Yer Kuklası : Yere yatılarak yapılan kukla oyunu için kullanılan terimdir. (And, 258)

Yılanbaz : Yılanla gösteri yapan kişiye verilen isimdir. (And, 178)

Yüz Boyama : Adana köylerinde buğdayın kaynatılıp bulgur yapıldığı Temmuz ve Ağustos aylarında oynanır. Bu yalnız kadınlar oynar. Akşam bir meydanda büyük bir ateş yakılır, üstüne büyük bir bakır kazan, içine de temizlenmiş buğdayla su konur. Buğday on, on beş evden toplanır. Buğday verenlerin hepsi yüzlerini karaya boyarlar. Burada Tanrıya bolluk için yakarılır. Herkes sırayla kalkıp dans eder gibi ateş çevresinde dolanır. Buğday gece yarısına doğru helva gibi kıvamuna gelir, içine şeker atılarak helva yapılır. Ertesi gün bu helva komşulara dağıtılır. (And, 55)

Yüz Kömbesi : Kömbe undan yapılmış bir ekmektir. Kayseri'nin Tomarza ilçesinin Ahmezer köyü, Pınarbaşı'nın ayvack köyü, Bünyan ilçesinin Kölete, elbaşı köylerinde 18 Ekim'de, koç katımından yüz gün sonra koyunların doğumuna az kala oynanan oyunda, çobanı oynayana çeşitli koyunların boyunlarında taşı çözdürmek için armağan olarak kömbe getirirler. Kimi unuttur, sonradan getirir. Çoban hepsinden armağanı alır. (And, 146-147)

◉ Z ◉

Zuhuri Kolu : Ortaoyunu terimi kullanılmadan önce oyun türü için

kullanılan isimlerden birisidir. Ortaoyunu deyimi kullanılmaya başlandıktan sonra da Ortaoyunu yerine kullanılagelmiştir. Zuhuri Kolu daha resmi, kibar bir türdür, sarayda padişahın doğum gününde, tahta çıkışında gösterilirdi. (And, 355, 364)

✽

Zummara : Mısır'da Aragoz adlı kukla oyununda çalınan kamıştan bir düdüktür. Dişler arasında tutulur ve bunlar burunsu bir ses çıkartılır. (And, 258)

